

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ABBAS SAYAR'IN ESERLERİ ÜZERİNDEN
TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL YAPI ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN   **HAZIRLAYAN**
Prof. Dr. H. Bayram KAÇMAZOĞLU   **Songül AĞIT**

MALATYA – 2022

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ABBAS SAYAR'IN ESERLERİ ÜZERİNDEN TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL
YAPI ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Songül AĞIT

**DANIŞMAN
PROF. DR. H. Bayram KAÇMAZOĞLU**

MALATYA – 2022

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. H. Bayram KAÇMAZOĞLU'nun danışmanlığında hazırlamış olduğum *Abbas Sayar'ın Eserleri Üzerinden Türkiye'nin Toplumsal Yapı Analizi* başlıklı bu çalışma, akademik kurallara ve etik davranışlara uygun bir şekilde tarafımca yazılmıştır. Çalışmada, yararlandığım bütün eserlerin hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtmek isterim.

Songül AĞIT

ÖNSÖZ

Edebi eserler, bir toplumun toplumsal yapısı hakkında veriler barındırmaktadır. Bu veriler özellikle sosyoloji bilimi için önemli bir inceleme alanı oluşturmaktadır. Bu gerçekten yola çıkan sosyoloji bilimi, alanını genişletme fırsatı bulmuş ve edebiyat sosyolojisi adı altında bir alt alan oluşturmuştur. Edebiyat sosyolojisi literatürü Türkiye’de yeni gelişmeye başlayan bir alandır. Bu bağlamdan yola çıkarak sosyolojik bir perspektifle edebi eserler üzerinden; Türkiye’nin toplumsal yapısına dair verileri elde ederek, edebiyat ve sosyoloji disiplinine katkı yapmayı amaç edinen bu çalışmayı ortaya çıkarmaya çalıştık. Tezimizde, Abbas Sayar’ın eserleri üzerinden Türkiye’nin toplumsal yapı dinamiklerine dair izlekler betimsel bir analizle ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Tez konusunun seçimi başta olmak üzere, tez yazma sürecinde yaşadığım gelgitlere rağmen olumlu yaklaşım, sabırla öğrenciyi tekrardan kazanmaya çalışan bir eğitimci rolüyle, eğitim hayatıma ve bu çalışmaya katkılarından dolayı danışman hocam Prof. Dr. Hacı Bayram KAÇMAZOĞLU’na, lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca psikolojik olarak yıprandığım dönemlerde adeta karanlıklarda boğulurken, bana her zaman ışık olan ve yolumu aydınlatan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Vehbi BAYHAN’a, sosyoloji yolculuğum boyunca derslerini alarak sosyoloji heybeme farklı bakış açıları kazandıran tüm hocalarıma, eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi destek veren aileme teşekkür ederim.

Songül AĞIT

Kasım, 2022

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin toplumsal yapısını (1950-1980) ve özellikle Orta Anadolu'nun kırsal yaşamının üretim, tüketim, inanç, siyaset, ekonomi ve doğa ilişkilerini Abbas Sayar'ın eserleri bağlamında tüm boyutlarıyla ortaya çıkarmaktır. Kırsal yaşam bir olgu olarak sosyoloji ve edebiyatın ilgilendiği bir alandır. Romancılar arasında kırsalı, doğayı tasvir etmek romantizmle başlamış olsa da konu çeşitliliğin arttığı dönemlerle birlikte, toplumsal gerçekliği barındıran tasvirlerle yer veren yazarlar ortaya çıkmıştır. Yazar, toplumsal koşullardan bağımsız doğayı ve toplumsal gerçeklikleri edebi olarak resmedemez. Sayar, köy kökenli bir yazar olarak ve Yozgat il merkezinde yaşadığı yıllarda, yaptığı işlerin bir gereği olarak da köylerin sorunlarıyla yakından ilgilenmesi bağlamında, Orta Anadolu köylerini ve köylüsünün yaşam koşullarını yakından gözlemleme şansı yakalamış ve bunu gerçekçi bir biçimde eserlerine aktarmıştır. Dolayısıyla, yazarlar, dönemin siyasal, ekonomik ve kültürel koşullarından ayrı düşünülmemeyeceği gibi edebi eserleri de dönemini yansıtan bir ses olmaktadır. Çalışmada doğrudan gözlem ve görüşme olanağı olmadığı için nitel araştırmanın veri tekniği olan, "doküman incelemesi" kullanılmıştır. Doküman incelemesinin nesnesini romanlar oluşturmaktadır. Belirlenen ortak temalar bağlamında, romanlardan elde edilen veriler, betimlenerek yorumlanmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet'in kuruluşu ile Abbas Sayar'ın doğduğu yıl 1923'tür. Dolayısıyla çalışmamızda yer verdiğimiz Türkiye'nin 1923-1980 yılları arasındaki toplumsal yapıdaki dönüşümler, Sayar'ın eserlerinden bağımsız düşünülemez. Türkiye'nin tek parti rejiminden çok partili rejime geçişin simgesi olan Demokrat Parti'nin iktidar olmasıyla kırsal kesim önem kazanmış ve toplumsal değişim hızlanmış; Orta Anadolu'daki köylülerin siyasal rejimin değişmesiyle anlam dünyasındaki değişmeler yeni bir toplumsal yapı izlenimini gerekli kılmıştır. Bu bağlamda bu çalışma, 1923-1980 arası döneminin önemli siyasi anlayış farklılıklarına yer vererek, özel de köyün yapısal dönüşümünü genelde ise Türkiye'nin toplumsal yapısının dönüşümlerini Abbas Sayar'ın edebi eserleri üzerinden yorumlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Abbas Sayar, Edebiyat Sosyolojisi, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Köy Sosyolojisi, Köy Edebiyatı

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the social structure of Turkey (1950-1980) and especially the relations of production, consumption, faith, politics, economy and nature of rural life in Central Anatolia in the context of Abbas Sayar's works. Rural life as a phenomenon is an area of interest for sociology and literature. Although the depiction of the countryside and nature among novelists started with romanticism, with the periods of increasing subject diversity, writers who include depictions that harbour social reality have emerged. An author cannot depict nature and social realities independent of social conditions. Sayar, as a writer of village origin and in the years he lived in Yozgat provincial centre, had the chance to closely observe the Central Anatolian villages and the living conditions of the villagers in the context of his close interest in the problems of the villages as a requirement of his work, and transferred this to his works in a realistic manner. Therefore, writers cannot be considered separately from the political, economic and cultural conditions of the period, and their literary works are a voice reflecting the period. Since direct observation and interview were not possible in the study, "document analysis", which is the data technique of qualitative research, was used. Novels constitute the object of document analysis. In the context of the common themes determined, the data obtained from the novels were tried to be described and interpreted.

The foundation of the Republic and the year Abbas Sayar was born was 1923. Therefore, the transformations in Turkey's social structure between 1923 and 1980, which we include in our study, cannot be considered independently from Sayar's works. With the coming to power of the Democratic Party, the symbol of Turkey's transition from a single-party regime to a multi-party regime, the countryside gained importance and social change accelerated; the changes in the world of meaning of the peasants in Central Anatolia with the change of political regime necessitated a new social structure. In this context, this study has tried to interpret the structural transformation of the village in particular and the transformations of Turkey's social structure in general through the literary works of Abbas Sayar by giving place to the important political differences of understanding in the period between 1923-1980.

Keywords: Abbas Sayar, Sociology of Literature, Turkey's Social Structure, Sociology of Village, Village Literature

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EDEBİYAT, TARİH VE EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ

1.1. Sosyoloji, Edebiyat, Tarih İlişkisi.....	10
1.2. Edebiyat Sosyolojisi	13
1.3. Edebiyat Sosyolojisi Açısından Roman.....	20
1.4. Köy Sosyolojisi ve Edebiyatı	22
1.4.1. Köy Sosyolojisi.....	22
1.4.2. Köy Edebiyatı	24

İKİNCİ BÖLÜM

1923-1950 ve 1950-1980 DÖNEMİNİN TOPLUMSAL VE SİYASAL YAPISI

ÜZERİNE TESPİTLER

2.1. 1923-1950 Döneminin Toplumsal ve Siyasal Yapısı	29
2.2. 1950-1980 Döneminin Toplumsal ve Siyasal Yapısı	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ABBAS SAYAR'IN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİNİN

SOSYOLOJİK ANALİZİ

3.1. Abbas Sayar'ın Hayatı ve Edebi Kişiliği	51
3.2. Abbas Sayar'ın Eserleri ve Özetleri.....	58
3.3. Abbas Sayar'ın Eserlerinin Sosyolojik Temalar Üzerinden Analizi.....	65

3.3.1. Kırsalda Ekonomik İlişkiler	66
3.3.2. Kırsalda Demokrasi Tartışmaları	73
3.3.3. Kırsalda İnanç ve İbadet İlişkileri	82
3.3.4. Kırsalda Aile Yapısı ve Kadın - Erkek İlişkileri	86
3.3.5. Kırsalda Toplumsal Yapının Değişimi ve Göç	91
3.3.6. Kırsalda Gündelik Yaşam ve Kamusal İlişkiler	95
3.3.7. Sayar'ın Eserlerindeki Birey-Doğa-Hayvan İlişkisi	97
SONUÇ	101
KAYNAKÇA	108

KISALTMALAR

- AP** : Anavatan Partisi
CHP : Cumhuriyet Halk Partisi
DP : Demokrat Partisi
DPT : Devlet Planlama Teşkilatı
SP : Serbest Fırkası

GİRİŞ

Sosyoloji, 19. yüzyılda Batı Avrupa’da toplumsal bir değişim sürecinde ortaya çıkmıştır. Toplumsal yapıdaki değişimler çok yönlü ilişkiler barındırmaktadır. Bu değişimler; siyasi, ekonomik, hukuk, eğitim ve kültürel birçok toplumsal ilişki ağına tesir ederek yeni bir toplumsal model ortaya çıkarmaktadır. Endüstri Devrimi’ni izleyen süreçte Fransız Devrimi’nin gerçekleştirilmesi, burjuvazi egemenliğinin çöküşünü ve sınıf hareketlerini ortaya çıkarmıştır. Batı’nın değişim ve dönüşüm sürecine giren toplumsal yapısı, tüm dünyayı etkileyen birer sosyolojik olay olmuştur. Bu olaylar sonucu, toplumun değişebilirliğine olumsuz bakan anlayış yerini değişimin olumlu olduğu anlayışa bırakarak, değişimin yönlendirilmesi ve denetlenmesi için stratejiler geliştirilmiştir. Bu toplumsal değişim sürecinde, “*toplumsal yapı*” ve “*toplumsal değişim*” gibi sosyolojik kavramlar ortaya çıkmıştır. *Toplumsal yapı*; bireyler, sınıflar, etnik kökenleri farklı gruplar, inanç grupları ve toplumsal cinsiyet gibi kavramların arasındaki sistematik ilişki olarak tanımlanabilir. Toplumsal yapıyı oluşturan unsurlar ise ekonomi, siyaset, din, aile, hukuk ve eğitimidir. Bu unsurlar arasındaki ilişkilerden doğan değişim ve dönüşümler *toplumsal değişim* olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla bu iki kavram hakkında, hem Batı’lı sosyologlar hem Türk sosyologlar kendi yorumlarıyla birçok tanım yaparak, toplumsal olguları açıklamaya ve yorumlamaya çalışmışlardır. Her toplumun yaşadığı toplumsal süreç farklılık gösterdiği için, Batı’lı bir düşünür tarafından Batı toplumunun sosyal olgularını açıklamak için ortaya atılan bir kavram, Türk toplumunun sosyal gerçekliğini açıklamakta yetersiz kalabilmektedir. Bu gerçeklik, kavramlar üzerinde ortak bir tanımlama yapmayı engellemekte ve birçok tanımı ortaya çıkarmaktadır. Türkiye hem kendi tarihi toplumsal özelliklerini hem de dünyadaki değişimleri birlikte değerlendirerek kendi geleceğine yön vermektedir. Bir başka anlatımla Türkiye, dünyadaki gelişmelerle birlikte kendi gerçekliğinden hareket ederek Dünya toplumları arasında etkin bir toplum olarak varlığını sürdürmektedir.

Batı’da sınıfsal ilişkilerin etkisiyle gerçekleşen toplumsal olaylar, Türkiye’de bu şekilde gerçekleşmemektedir. Türkiye’nin toplumsal tarihi ve koşulları farklı olduğundan Batı’daki gelişmeler kısmen etkili olmaktadır. Türkiye’de yaşanan

toplumsal değişimler, alttan gelen bir kitleyle değil de üst düzey bürokratlar tarafından gelen taleple uygulamaya konulmaktadır.

III. Selim döneminde başlayan ve Nizam-ı Cedit adı verilen siyasi yönelim ve değişimler “Batıcılaşma” doğrultusunda adımlar olarak tarihe geçmiştir. Bu süreci Tanzimat fermanı, Islahat fermanı, I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet izlemiştir. Arkasından Türkiye’nin I. Dünya Savaşı’na girmesi ve işgal edilmesi, bu işgalden kurtulmak amacıyla başlatılan Kurtuluş Savaşı’nın sonuçları ülkeyi Cumhuriyet’e götürmüştür.

Osmanlı’da 1860’lardan sonra değişen toplumsal koşullarla beraber milliyetçilik, ulusçuluk ve İslamcılık gibi kavramlar Yeni Osmanlılar ile görölmeye başlamıştır. Yeni Osmanlılar özellikle, “hürriyet”, “vatan”, “hak”, “hukuk”, “medeniyet” gibi kavramları yazı, şiir, piyes ve romanlarında işlemeye yönelmişlerdir. Bu yayın ve faaliyetler halkın milli birlik ve beraberlik konusunda bilinçlenmesinin önünü açmıştır.

Toplumsal kültür yaratmada aracı rol üstlenen edebiyat, Türkiye’nin içinden geçtiği tarihsel süreçleri, olay örgüsünü ve karakterlerini yaratım sürecinde canlandırarak yaşamasına neden olmuştur. Başka bir anlatımla toplumsal yapının değişim ve dönüşümlerini toplumsal olgular zemininde; tarih ve edebiyat üzerinden geçmişi ve bugünü okuma imkânı sağlamıştır. Sosyoloji ve edebiyat bu anlamda toplumsal olguları tahlilde önemli iki disiplin olarak işlev görmektedir.

Türkiye’nin tarihsel kırılma dönemlerine ve toplumsal yapının dönüşümlerine bilim camiası sessiz kalmamıştır ve çözümler üretmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda tarih, sosyoloji ve edebiyat disiplinleri çatısı altında bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Türkiye’de sosyoloji disiplinine, siyaset zemininde, toplumsal sorunları ele alan iki sosyolog vardır. Bunlar; Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin’dir. Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin farklı bakış açılarıyla Türkiye’nin içinde bulunduğu toplumsal dönüşümleri açıklayıp geleceğe dönük hedefleri göstermişlerdir. Ziya Gökalp; milliyetçi, Türkçü ve kamucu diğer adıyla devletçilik sistemine dayalı çözümler sunarken, Prens Sabahattin; liberal, muhafazakâr, bireyci ve Anglo-Sakson tipi bir toplumsal yapı biçimi önermiştir. Dolayısıyla bilimsel sahada, bu aydınların ortaya attığı teoriler bundan sonraki

dönemlerde siyasetçisinden eğitimcisine bilimsel üretim yapan kişilerin zeminini oluşturmuştur. Bu toplumsal iklim, sosyoloji gibi edebiyat camiasını da etkilemiştir.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki köklü değişimlerin hedefi, hızlı bir şekilde modern Batı uygarlığını örnek alarak yeni bir toplumsal yapı dizayn etmeye çalışmaktır. Fakat bu hız Atatürk'ün ölümü ve ardından II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla sekteye uğramıştır. Türkiye, 1946 yılında siyasi alanda yapılan "demokrasi" amaçlı yenilikle birlikte Batı dünyasına entegre olmaya çalışmıştır. Çok partili hayata geçen Türk toplumu, Demokrat Parti'nin iktidar olmasıyla birlikte toplumsal alanda birçok değişim sürecine girmiştir. Özellikle ABD'nin dünyaya hakim olan gücü, 1945-1950'li yıllarda Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. Dolayısıyla Türk toplumsal tarihine baktığımızda toplumsal alanda; siyaset, ekonomi, eğitim, kültür, sanat, edebiyat ve mimari gibi birçok toplumsal olgu tarihsel kırılma noktalarından bağımsız kendini var etmemiştir. Bu durum sosyologları toplumsal olguları anlamaya itmiştir. Anlama amaçlı çıkılan bu yolda edebi eserler, sosyoloji bilimi tarafından incelenme şansı bulmuştur.

1950'den 1960'a Demokrat Parti'nin iktidarıyla yönetilen Türkiye, on yıllık gibi bir süreçte Cumhuriyet'in kurmaya çalıştığı toplumsal yapıdan uzaklaşmıştır. Demokrat Parti iktidarıyla birlikte ekonomi, siyaset, din, eğitim kurumlarıyla beraber sosyo-kültürel alanda birçok değişim yaşanmıştır. Bu değişimler dönemi anlamak açısından önem arz etmektedir. 1960 darbesi ve sonrasında oluşturulan koalisyon hükümetleri uzun süre yaşama şansı bulamamıştır. 1971 muhtırası ile tekrardan bir darbe teşebbüsü yaşayan Türkiye'nin korkusu uzun sürmemiş ve 1980 yılında yeni bir darbe yaşamıştır. 1970'den 1980'e kadar Türkiye'nin siyasal değişimleri diğer toplumsal yapı unsurlarını etkilemiştir.

Cumhuriyet dönemi içerisinde doğan, yetişen ve yazan Abbas Sayar, yukarıda kısaca özetlediğimiz dönemlerin koşullarında eserlerini kaleme almıştır. Abbas Sayar'ın eserlerinde yer verdiği toplumsal yapı özelliklerini eserleri üzerinden, edebiyat sosyolojisi bağlamında incelemeye çalışılmıştır.

Sosyoloji ve edebiyatın ortak konusu insan ve toplumdur. Sosyoloji toplumsal yapıyı inceleme nesnesi olarak ele aldığı bir takım yöntem ve paradigma zemininde inceleyerek toplumun dinamiklerini bulmaya çalışarak yorumlamaktadır. Edebiyat ise

nesnel gerçekliğe estetik bir kaygıyla yaklaşmaktadır. Edebiyatın kendi içinde belirli estetik kuralları vardır. Dolayısıyla yazar nesnel gerçekliği imgesel ve estetik kurallar çerçevesinde oluşturmaktadır. Birbirinden farklı gerçekliği ele alma yöntemleri olan bu disiplinlerin birleşimiyle edebiyat sosyolojisi ortaya çıkmıştır. Edebiyat sosyolojisi, bu iki disiplinin yöntem alışverişi yapmasını sağlayacak alan yaratmış ve aralarında dinamik bir ilişkiyi ortaya çıkarmıştır.

Bu tezin ana konusu, Abbas Sayar'ın edebi eserlerini Türkiye'nin Toplumsal Yapısı bağlamında incelemektir. Çalışmamızın nesnesini oluşturan romanlar, sosyoloji için çalışma alanı yaratmıştır. Edebi metinler toplumu ve toplumun sosyal değişmesini incelemek için önemli bir kaynak olmaktadır. Edebi eser yaratıldığı bölgenin insanlarını ve sosyal ortamını anlamak için merak uyandırmaktadır. Sayar'ın eserleri, kendisinin de yaşam alanı olan Orta Anadolu'nun Yozgat köylerinin koşullarında oluşmuştur. Orta Anadolu'nun sosyal, ekonomik, siyasi anlamda geçirdiği değişim ve dönüşümleri edebi eser üzerinden okumak mümkündür. Çalışmanın konusu, Abbas Sayar'ın eserlerinin yazıldığı dönem ve ortamın koşulları göz önüne alınarak Türkiye'nin toplumsal yapısını şekillendiren tarihsel olaylar bağlamında yorumlama amaçlı oluşturulmuştur.

Abbas Sayar'ın eserlerinin yazıldığı yıllara bakıldığında, köy edebiyatının popüler olduğu bir döneme rastlanılmaktadır. Köy edebiyatına mensup yazarlar, toplumcu-gerçekçi bir bakış açısıyla edebi eserlerini oluşturmuşlardır. Bu eserler, dönemin kırsal yapısı hakkında fikir edinmeyi sağlamaktadır. Diğer yandan toplumun siyasal iklimini ve kültürel değişimlerini görmeyi de mümkün kılmaktadır. Sayar'ın eserlerindeki köylü karakterler, ekonomik olarak zor koşullar altındadır. Köy halkı, ekonomik sıkıntıdan kurtulmak için kendi faydasına olacak her türlü yolları denemektedir. Türkiye'nin siyasal rejim değişikliği köylü gözünden eserlere konu alınmış olması dönemi okumak açısından önemlidir. Abbas Sayar'ın eserleri köylünün dönemin iktidar partisini seçme nedenlerini tüm gerçekliği ile ortaya koymaktadır. Diğer yandan bir önceki dönemde iktidar olan yönetim ile karşılaştırılma fırsatı sunmaktadır. Kırsal alandaki siyasal ve sosyo-kültürel değişimler yazılan eserler üzerinden okunmaktadır.

Bu araştırmada, Abbas Sayar'ın 1950-1980 yıllarını kapsayan eserleri üzerinden Türkiye'nin toplumsal yapısını, özellikle Orta Anadolu kırsal yaşamının üretim, tüketim, inanç, ekonomi, siyaset, göç ve insan-doğa ilişkilerini tüm boyutlarıyla anlamak ve ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Araştırmada, edebiyat eserinin yazıldığı tarihsel bağlamdan yola çıkan farklı bir bakış ağısıyla hareket edilmiştir.

Orta Anadolu'nun toplumsal yapısını oldukça canlı ve gerçekçi bir şekilde tasvir ederek sosyolojiye eserleriyle önemli katkılar kazandıran Abbas Sayar üzerine bu türden başka bir çalışma yapılmamış olması bizi bu konuya yöneltmiştir. Abbas Sayar'ın eserleri tek tek incelenmiş ve ortak temalar belirlenerek dört romanı ele alınmıştır. Ele alınan eserlerin, mekânı, konusu ve yazıldığı dönemin sosyolojik temasını sunması ağısından Türkiye'nin toplumsal tarihi ve toplumsal yapı dönüşümleri hakkında veriler sunmaktadır. Bu çalışma, unutulmuş bir yazar olan Abbas Sayar'ın edebi eserleri üzerinden ortak sosyolojik temaları inceleyerek, sosyoloji ve edebiyat disiplinini birleştiren edebiyat sosyolojisi bağlamından kopmadan, Türkiye'nin genel toplumsal tarihi ve toplumsal yapı dönüşümleri hakkında veriler elde etmesi ve verileri yorumlamayı hedeflemesi ağısından önemlidir.

Nitel bir araştırma olan çalışmamızda veri toplama tekniği olarak "doküman incelemesi" kullanılmıştır. Doküman incelemesi tekniği, doğrudan gözlem ve görüşmenin olanaklı olmadığı durumlarda kullanılan bir tekniktir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi içeren materyallerin analizini kapsar. Nitel araştırmada doküman incelemesi tek başına bir veri toplama yöntemi olabileceği gibi diğer veri toplama teknikleri ile birlikte de kullanılabilir. Doküman çeşitleri olarak kitaplar, mektuplar, dergiler, günlükler, haritalar, çizelgeler, istatistikler, anayasa ve yönetmelikler, yasal metinler, gazeteler, fotoğraflar, anılar, röportajlar, okul kayıtları, sağlık ve kamu kayıtları, resimler, videolar, mesajlar vb. sayılabilir. Dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarıdır.¹ Doküman analizinin nesnesi olarak ele alınan Abbas Sayar'ın romanları, ortak temalar üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır.

---

¹ Yıldırım, Ali ve Hasan şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 187-188.

Çalışmamızda aranan veya amaçlanan bilgiler, betimleyici araştırma kapsamına girmektedir. Betimleyici araştırma, araştırma konusu hakkında genel bir bakış açısı kazanmak, belirli bir durumu kendi doğal ortamı içinde saptamak ve sistematik olarak betimlemek amacıyla yapılan, nicel ve nitel veri toplama tekniklerinin kullanabileceği araştırmalardır. Bu araştırma türünde çalışılan olgu hakkında elde edilen veriler betimlenerek temel özellikleri tasvir edilir. Araştırmanın tek amacı betimleme yapmaksa, araştırmacı araştırdığı olguyu etraflı ve detaylı bir şekilde gözlemler, inceler ve herhangi bir teorik problem geliştirmeksizin konusunu tasvir eder.² Bu bilgiler ışığında, bu çalışma, betimleyici araştırma yöntemiyle Abbas Sayar'ın romanları üzerinden veriler elde etmeyi amaçlamış ve elde edilen verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz kullanılarak, yorumlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmamız üç bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde edebiyat, sosyoloji ve tarih birlikteliği ele alınmış ve edebi eserler üzerinden sosyolojik veri üretmek için bu birlikteliğin işlevi üzerinde durulmuştur. Edebiyat toplumların rengini kurmaca veya gerçekçi bir anlatımla ele alarak tarihsel bir veri elde etmeyi sağlamaktadır. Edebiyat, toplumsal tarihten ayrı düşünülemeyeceği gibi toplumsal yapıdan da ayrı düşünülemeyeceği bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla edebiyatın içinde barındırdığı bu veriyi inceleyecek sosyoloji anabilime bağlı alt bilim dallarından birisi de edebiyat sosyolojisidir. Edebiyat sosyolojisi, edebiyat ve edebi olguları sosyolojik perspektiften inceleyen bir bilim dalı haline gelmiştir. Edebiyat, sosyolojik incelemenin araştırma konusu olabilmektedir.

Edebi türlerden öykü ve roman veri elde edilmesi bakımından oldukça zengindir. Özellikle romanın edebiyat sosyolojisi açısından inceleme alanı olarak ele alınmasının sebebi, meydana geldiği toplumsal şartları ve olayları içinde barındırmasıdır. Romanın yaygınlaşmasıyla birlikte Türkiye'de bir köy edebiyatı oluşmuştur. Türkiye 19. yüzyıldan günümüze hem kırsal hem de kentsel yaşam alanlarında değişimlere uğramıştır. Bu değişimi kayıt altına alan roman önemlidir. Dolayısıyla bu bölümde, tezin çalışma nesnesi olan edebi romanların toplumsal işlevi üzerinde durulmuştur.

---

² Bayhan, Vehbi, "Bilim, Bilimsel Araştırma ve Bilim Etiği", **Sosyal Bilimlerde Etik Sorunlar**, (ed. Musa Öztürk), Nobel Yayıncılık, Ankara, 2018, s. 10.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Sayar, 1923 doğumlu olduğu için Türkiye Cumhuriyet'inin kuruluş yıllarında çocukluğu geçmiş, çok partili yaşama geçerken de yetişkinlik yıllarını gazete yazıları, şiir ve romanlarla geçirmiştir. Dolayısıyla bu başlığın açılma sebebi eserlerin yazıldığı dönemin toplumsal koşulları dikkate alınarak, yaşanan toplumsal değişim süreçleri ile ilgili sosyolojik bir yorumlama yapmaktır. Türkiye'nin siyasal geçmişi, 1923-1950 ve 1950-1980 olarak iki önemli süreç olarak ele alınmıştır. 1923 yılında Cumhuriyet'in kurulmasıyla Türk toplumunda siyasal, ekonomi, kültürel ve sosyal anlamda köklü değişimler yaşanmıştır. Bu değişimlerin hedefi, geçmişle yani Osmanlı ile olan bağlar ve alışkanlıklardan en kısa süre de kopmak ve yerine modern, çağdaş ve uygar bir toplum inşa etmedir. Cumhuriyet döneminden 1950'ye kadar tek partili sistemde iktidar olan CHP, Türkiye Cumhuriyet'ini yönetmiştir. 1946'da demokrasiye geçiş sürecine girilerek çok partili sistem adı altında farklı partiler kurulmuştur. Türkiye'nin yaşadığı bu sürecin galibi, 1950 seçimlerinde Demokrat Parti olmuştur. Demokrat Parti dönemi siyasal ve toplumsal yapıdaki değişimler sosyolojik boyutta ele alınmıştır. 1960 darbesiyle Demokrat Parti iktidarına son verilmiş ve Türkiye asker merkezli bir yönetimle yönetilmiştir. Bu süreç 1971 muhtırası ve sonrasında 1980 askeri darbesi şeklinde ilerlemiştir. Dolayısıyla, Türk toplumunda yaşanan siyasal rejim değişikliğiyle beraber şekillenen toplumsal yapıdaki değişimleri ve çözümleri ele alınan romanların, olay örgüsüne ve kurgusuna yansıyan koşulları anlamak açısından bu bölüm oluşturulmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Abbas Sayar'ın hayatı, edebi kişiliği ve eserlerine yer verilerek eserlerinin sosyolojik analizi yapılmaya çalışılmıştır. Abbas Sayar, Yozgat doğumlu bir yazardır. Eserleri, Orta Anadolu ve Yozgat köyleri etrafında şekillenmiştir. Edebi üslubu çok iyi olan yazar, Anadolu köylüsünü ve yaşamını toplumcu gerçekçi bir bakış açısıyla kaleme alarak toplumun aynadaki resmini tasvir etmeye çalışmıştır. Bu anlamda, Abbas Sayar'ın yaşadığı koşullar ve zihniyet dünyasını anlamak açısından edebiyat sosyolojisinin ilgi alanına giren “yazar”, “eser”, “anlama” ve “açıklama” unsurları dikkate alınarak inceleme gerekliliği duyulmuştur.

Abbas Sayar'ın eserleri, Türkiye'nin toplumsal yapısı hakkında veriler sunması açısından önemlidir. Bu bölümün diğer alt başlığında Sayar'ın eserleri üzerinden belirlenen sosyolojik temalar bağlamında, saptamalar yapılmaya çalışılmıştır. Bu

bağlamda, Anadolu köylüsünün yoksulluğu, inanç eğilimi, aile yapısı, devletle, gündelik ilişkileri, doğayla ve hayvanla olan ilişkileri, eserlerin yazıldığı dönemin siyasal ve kültürel değişimleriyle beraber ele alınarak betimlenmeye çalışılmıştır. Ele alınan romanların yazıldığı dönemin ekonomik ilişkilerinin seyri özelde köy toplumu genelde ise Türk toplumu bağlamında ele alınarak “kırsalda ekonomik ilişkiler” başlığı altında betimlenmeye çalışılmıştır. Türkiye’nin demokrasiye geçişle beraber yaşadığı değişimleri köylü gözünden ele alarak romanların olay örgüsüne yerleştiren Abbas Sayar’ın metinleri, “kırsalda demokrasi tartışmaları” başlığı altında betimlenmiştir. Çalışmamızda, ele alınan romanların ortak konulardan birisi de inançtır. Köy toplumun geleneksel özellikleri dikkate alınarak din olgusu, “kırsalda köylünün inanç ve ibadet ilişkileri” başlığı altında ele alınmıştır. Toplumsal yapının önemli bir kurumu olan aile; romanların olay örgüsünde görmek mümkündür. Romanda kurgulanan aile tipini ve toplumsal cinsiyet tutumlarını; Türkiye’nin toplumsal yapısındaki değişimle birlikte çözülme sürecini görmek açısından, “kırsalda aile ve kadın-erkek ilişkisi” başlığı açılmıştır. Çalışmanın, “kırsalda toplumsal yapının değişimi ve göç” başlığında, Türkiye’nin kırdan kente göçün arttığı bir dönemde toplumsal yapıda oluşan çözümleri nedensel bir ilişki içinde ele alarak, iç ve dış koşullar bağlamında betimleme yapılmıştır. Abbas Sayar’ın romanlarının ortak mekânı köydür. Köyün kendisine özgü özellikleriyle oluşan ilişkilerini ve eylemlerini betimlemek amaçlı “kırsalda gündelik yaşam ve kamusal ilişkileri” başlığı oluşturulmuştur. Son alt başlıkta ise, Sayar’ın doğaya tutkusu, köy yaşamında ve koşullarında oluşturduğu edebi üslupla yarattığı karakterlerin, doğayla ve hayvan ile kurduğu ilişkileri ekonomik, psikolojik ve inanç eğilimleri dikkate alınarak, “Sayar’ın eserlerinde birey-doğa-hayvan ilişkileri” ile çözümlenmeye çalışılmıştır.

Abbas Sayar’ın incelenen eserleri Orta Anadolu kırsalında yaşayan halk hakkında sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik özellikleri bakımından fikir vermektedir. Sayar, köy hayatını, insanını en iyi gözlemleyen yazarlardan biridir. Orta Anadolu köylüsünün hayatını, köylünün psikolojisini ve geleneklerini derin tasvirlerle betimlenmiştir. Bu çalışmada belirlenen temaları oluşturan başlıklar, Türkiye’nin toplumsal tarihi üzerinden bir yolculuğa çıkılmayı sağlamaktadır. Cumhuriyet döneminden 1950’ye ardından günümüze değişen siyasal iklim merkezli toplumsal yapı

değişimleri ve dönüşümleri edebiyat sosyolojisinin yarattığı alan ile beraber Abbas Sayar'ın romanlarını inceleme imkânı sağlamıştır.

Sonuç olarak bir toplumsal yapıda ortaya çıkan sorunlar, edebiyat türlerine de önemli bir malzeme oluşturmaktadır. Türk toplumunun yaşadığı sorunlar, edebiyat eserinin konusunu, olay örgüsünü ve kurgusunu etkilemektedir. Toplumsal yapının edebiyat üzerindeki etkilerini yansıtması bakımından Abbas Sayar'ın eserleri önemli bir örnek teşkil etmektedir. Abbas Sayar'ın eserlerinde yer alan Orta Anadolu'nun toplumsal yapısının nitelikleri, sosyolojiye önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Bu bağlamda edebiyat eserleri, dönemin panoramasını çizen tarihsel bir kesit rolü oynamaktadır. Abbas Sayar, Orta Anadolu'nun sosyolojik olarak toplumsal yapısını incelemeye olanak sağlayan önemli eserler kaleme almıştır.

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi olan doküman analizi kullanılarak, Abbas Sayar'ın edebi eserleri incelenmiş bir dönemin toplumsal yapısını, sosyal sorunlarını, bunların kırsaldaki boyutlarını, bir edebiyatçının eserlerine nasıl yansıdığını ve resmedildiğini betimleyerek ortaya koymaya, bu bilgiler üzerinden Orta Anadolu kırsal-toplumsal yaşamının özellikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EDEBİYAT, TARİH VE EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ

1.1. Sosyoloji, Edebiyat, Tarih İlişkisi

Edebiyat, yazarın duygu ve düşüncelerini şiir, öykü, roman, deneme gibi edebi bir türün estetik kaygılarını güderek yarattığı eserin, okuyanda etki bırakması olarak tanımlanabilir. Edebiyatın birçok tanımı olmakla beraber farklı disiplinlerden beslenmesiyle tanımlamaları çeşitlenmiştir. İnsanı anlama ve gerçeği edebi türlere yansıtma amaçlı farklı disiplinlerle bir araya gelme çabası sosyoloji ve edebiyatı yakınlaştırmıştır. Diğer yandan toplumsal gerçekliğe daha çok nesnel yaklaşan tarih disiplini de bu yakınlaşmaya katkı yaparak toplumsal gerçekliğe ve olaylara sentez bir bakışı sağlama çabasında olmuştur. Edebiyatın, tarih ve sosyoloji gibi disiplinlerden beslenmesi edebi eserlere farklı açılımlar kazandırmaktadır.

Edebiyat yapıtı toplumun bir yansıması olmaktan çok, onunla karşılıklı bir ilişki içindedir. Bu ilişki edebi eserin toplumdan ayrı değerlendirilemeyeceğini ve herhangi bir yorumlama yapılamayacağını ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla edebi eserin yaratıldığı ortam ve onun anlam kazandığı toplumun yapısı önemlidir.

Edebi bir eser, kaynağını toplumun sosyolojik koşullarından elde ederek onu sosyolog için bir belge niteliğine büründürür. Toplumun içinde bulunduğu koşulların tarihsel bağlamı, sosyoloji ve edebiyat aracılığıyla kurulmaktadır. Sosyoloji bir toplumun nasıl meydana geldiğini, nasıl bir sistemle işlediğini ve toplumun devamlılığı nasıl sağladığı türünden sorularla ilgilenir. Sosyoloji, toplumsal olgular üzerinden sorduğu sorulara kaynak aramaktadır. Edebiyat bu noktada karşısına çıkmaktadır. Edebiyat, edebi eser aracılığıyla, eserin tanık olduğu toplumsal tarih ve toplumsal olayları kayıt altına almaktadır. Kayıt altına alınan bilgiler, sosyoloji biliminin ilgilendiği sorulara cevap niteliğini taşıyan bir veriye dönüşmektedir. Bu iki disiplinin yakınlaşması yöntem alışverişini ortaya çıkarmıştır.

Sosyoloji ve edebiyat toplumu anlamlandırmada aynı ortak alanı paylaşmaktadır. Bir anlamda toplumsal kültürü oluşturan ortak dil gibi anlaşılabilir. Edebiyatta

toplumun kullandığı ortak dilden yola çıkarak oluşmaktadır. Tarih sosyolojiden daha önce kurulmuş bir bilim dalıdır. Baykan Sezer'in ifadesiyle; *“Beşeri ilimlerin en eskisi, en çok gelişeni, tarihtir. Tarih sahneye nesir halinde destan olarak çıkar.”*³ Dolayısıyla tarihsel verileri, kendi bilim alanına veri kaynağı yapan sosyoloji, gelişimini tarihsel olayların yorumlanma biçimi üzerinde inşa etmektedir. *“Tarih, dilin ve sözün ürünüdür.”*⁴ Sosyolojinin ana konusu olan toplumsal etkileşimde konuşulan dil, o toplumun tarihinden ve kullanılan dilin türünden bağımsız düşünülemez. Doğan Ergun'un ifadesiyle, *“Toplum tarih içinde insanların doğayla ve birbirleriyle ilişkilerinin bir bütünü olarak ortaya çıkmaktadır.”*⁵ İlkel çağdan modern çağa değişen toplumsal ilişkiler nesilden nesile aktarılan birikimlerdir. Sosyolojinin ilgi alanı olan toplum ilişkileri bir toplumsal birikimin, başka bir deyişle tarihin ürünüdür.⁶ Dolayısıyla edebiyat ve tarih bu birikimi nesnel hale getirmektedir.

Edebi türler arasında roman, tarihselliği daha fazla içinde barındırmaktadır. Sosyoloji toplumsal yapıyı ve değişmeyi konu olarak ele aldığında romanlardan tarihsel bilgi içerdiği için yararlanarak farklı bir bakış geliştirmiştir. Bir başka anlatımla, toplumsal değişim süreçlerinin derinliğini ele alan tür olan roman, sosyoloji için zengin bir veri kaynağıdır. Toplumun tarihsel birikimini kaydeden edebiyat, Thomas Warton'un ifadesiyle; *“çağların kendine has yönlerini kaydetmek, örf ve âdetlerin en canlı ve tesirli ifadelerini saklamak bakımından özel bir değere sahiptir.”*⁷ Bu bağlamda, yazıya dökülerek saklanan folklor özellikler toplumun tarihsel kültürünü çeşitlendirerek bir sonraki nesile aktarmaktadır.

Sosyoloji, tarih zemininde edebi türleri inceleyerek sosyoloji bilim dalına yeni bir bakış açısı kazandırmakla birlikte; farklı disiplinleri tanıma ve yorumlama imkânı bulmuştur. Edebi eserden hareketle toplumu okumak yahut toplumdan edebi eserlerin mantığına ve dünyasına varmak, gerekli, ufuk açıcı zenginleştirici bir yöntemdir.⁸ Diğer yandan sosyoloji ve tarih toplumsal tarihten beslenen bir sürecin ürünüdür. Sosyoloji,

---

³ Sezer, Baykan, **Sosyolojinin Ana Başlıkları**, Doğu Kitabevi, 2015, İstanbul, s. 56.

⁴ Sezer, a.g.e, s. 56.

⁵ Ergun, Doğan, **100 Soruda Sosyoloji El Kitabı**, İmge Kitabevi, 2015, Ankara, s. 219.

⁶ Sezer, a.g.e, s. 57.

⁷ Wellek, Rene ve Austin Varren, **Edebiyat Teorisi**, (Çev. Ömer Faruk Huyugüzel), Akademi Kitabevi, İzmir, 1993, s. 82.

⁸ Köksal Alver, “Edebiyata Giriş”, **Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri**, (Ed. Köksal Alver), Hece Yayınları, Ankara, 2012, s. 41.

toplum ilişkileri konusuna eğilmektedir. Bu ilişkiler de yalnızca belli yasaların, belli bir cevherin gündelik yaşamımızda aldığı biçimler değildir. Toplum olayları mekanik olmaktan uzaktır. Tarihin dışında gerçekleşmemekte, tarih içinde bir anlam, bir yön, bir biçim kazanmaktadırlar. Toplum olayları ve toplum ilişkileri kendiliğinden oluşan, kutsal yasaların biçimlendirdiği değil oluşum içinde kendi yasalarını getiren olay ve ilişkilerdir.⁹ Toplumsal olaylar elle tutulur olmadığından birey ve sosyal olaylar arasında edebiyat gibi araçlar girmektedir. Toplumdaki bireylerin gerçek ile edebi ve sanatsal eserlerle kurduğu ilişki; o toplumsal yapıyı anlamada ipuçları vermektedir. Bu bağlamda toplumsal tarih sürecinin oluşumundaki edebi türleri anlamak önem kazanmaktadır.

Edebiyat türlerini ele alarak bir toplumun tarihsel tezleri hakkında bilgi edinilebilir. Edebi türler bu açıdan yazarı tarafından yazılan toplumun özelliklerini kapsayan sosyal, ideolojik ve siyasal yapı hakkında insanın bir fikir edinmesini sağlamaktadır. Zamanın siyasi ve toplumsal sorunları ile en görünmez bir edebiyatçı bile belli ölçütlerde de olsa eserinde, içinde yaşadığı dönemin, tarihi hadiselerinin tanıklığını yapmakta ve eserine yansıtılmaktadır.¹⁰ Dolayısıyla toplumsal tarih ile bağlantılı gerçekleşen olaylar o toplumun, toplum yapısı hakkında veriler sağlamaktadır. Doğan Ergun'un ifadesiyle, “*edebiyat, toplumsal tarihten ayrı düşünülen kendine özgü bir şey değildir; tarih dışı, toplum dışı, siyaset dışı edebiyat düşünülemez; edebiyat ile toplumsal yapılar arasında ilişkiler vardır.*”¹¹ Türk edebiyatında toplumsal-tarihsel bağlamda edebi eser yazan yazarlara örnek vermek mümkündür. Örneğin; Kemal Tahir, Orhan Kemal ve Yaşar Kemal tarih-sosyoloji-edebiyat sentezli eserler kaleme almışlardır.

Türk toplumunda ele alınan edebiyat, tarihten ve siyasetten bağımsız bir çizgide ilerlemediği görülmektedir. Fransa’da başlayan edebiyattaki romantizm akımı, çeviriler aracılığıyla Türk toplumuna giren bu akım; Türkiye’de üretilen edebi eserlerde kendini yansıtmıştır. Divan edebiyatı yazarları, “sanat için sanat” anlayışı kapsamında ağır ve sanatlı bir dille eserler kaleme almışlardır. “Sanat için sanat” anlayışı daha çok saray zümresine hitap etmektedir. Buradaki amaç bürokrat-aydın sınıfına edebi zevk

⁹ Sezer, **Sosyolojinin Ana Başlıkları**, s. 56.

¹⁰ Şan, M. Kemal, a.g.e., s. 145.

¹¹ Doğan Ergun, **100 Soruda Sosyoloji Elkitabı**, s. 329.

vermektedir. Osmanlı dönemin koşullarında saray dili ayrı halk dili ayrı olduğu için aydın-bürokrat ve halk arasında edebi anlamda fark vardır. Bu dönemlerde, okuma-yazma bilen halk çok az olmakla beraber ortak kültürü geliştirecek bir dil yoktur. Dolayısıyla saray ve bürokrat çevreleri kendi dillerinde edebi zevklerle ilgilenmişlerdir. Siyasal değişimlerle birlikte özellikle Tanzimat’la “toplum için sanat” anlayışı hakim olmaya başlamasıyla sarayın bu anlayışı değişime uğramıştır. “toplum için sanat” anlayışı halka yönelik bir akım olarak düşünülebilir. Fakat Türk toplumunda değişen siyasal ve kültürel koşullar edebiyat alanındaki bu iki anlayış sebebiyle, bir ikililik doğmuştur. Türk toplumunun yaşadığı tarihsel olaylar ve koşullar saray yapısını bozmuş ve ikililik oluşturan sanat anlayışlarının yönünü değiştirmiştir. Dolayısıyla sanatın hangi anlayışla yapıldığı fark etmeksizin belirleyici olanın toplumsal şartlar olduğunu ve bu şartların edebiyat, tarih ve sosyolojinin yönünü değiştirebilme özelliğine sahip olduğunu görülmektedir. Kemal Karpat’a göre;

“Yazınımızın amacı, toplum olaylarının anlatmak değil de, edebiyatın toplumun içindeki fonksiyonunu belirtmektir. Biz, edebiyat ve toplum davasını klasik şekilde, yani edebiyat toplum için midir, değil midir şeklinde ele almıyoruz. Edebiyatın muayyen bir toplum içinde geliştiğini göz önünde tutarak onu, o toplumun bugününü anlatan ve yarınını hazırlayan bir kuvvet olarak görüyoruz.”¹²

Sonuç olarak, edebiyat toplumsal kültür yaratmada o toplumun tarihsel seyrini edebi bir gerçeklik yanında kurguyu da barındırarak okuyanda, bir fikir oluşturmaktadır. Toplumların gelişimi için tarihsel deneyimler önemlidir. Bu deneyimler toplumsal koşulları anlamak açısından önemini korumakla beraber yeni bakış açılarını geliştirmektedir. Toplum hakkında edinilen her bilgi; ister edebiyat aracılığıyla olsun isterse sosyoloji ve tarih aracıyla olsun okuyanla ruhsal bir etkileşime girmektedir. Bu etkileşim sonucu toplumsal bir varlık olan bireyin, tarih-sosyoloji-edebiyat kültürünü edinmesine katkı yapmaktadır.

1.2. Edebiyat Sosyolojisi

Edebiyat, birçok öge ve nitelikleri içinde barındıran son derece karmaşık bir kavramdır.¹³ Köksal Alver, edebiyat kavramının Arapça’dan geldiğini ve kökünün “edb” olduğunu ifade etmiştir. Edep kelimesi, günümüzde birçok anlamda kullanılmaktadır. Örneğin; terbiye, haya, utanma, nezaket, zarafet, güzel ahlak, güzel

¹² Karpat, Kemal, **Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular**, Varlık Yayınları, İstanbul,1971, s. 7-8.

¹³ Kösemihal, N. Şazi, “Edebiyat Sosyolojisine Giriş”, **Sosyoloji Dergisi**, 1967, s. 6.

terbiye, salih amellere meyletme, kötü davranışlardan yüz çevirme, uygun davranış anlamlarına gelen bir “adab-ı muaşeret” olarak kullanılmaktadır.¹⁴ Türkçe sözlükte ise, “1. Olay, düşünce, duygu ve imgelerin, insanlarda estetik duygular uyandıracak bir biçimde, dil aracılığıyla, söz veya yazıyla anlatımını amaç edinen sanat veya yazın. 2. Şiir, öykü, roman, oyun, deneme, eleştiri gibi yazınsal türleri içeren genel kavram. 3. Bir ulusun yaşamı boyunca ortaya koymuş olduğu edebiyat sanatı ve edebi yapıtların tümü.”¹⁵ Bu kelimenin Fransızca karşılığı ise, “*littérature*” olarak bilinmektedir. Genel anlamda edebiyat, sanatı ve eseri inceleyen bilim olarak tanımlanabilir.

Yapılan tanımlamalardan da anlaşılacağı gibi edebiyat, estetik duygularla başlayan bir yolculuktur. Bu yolculuğu zamanla estetik gaye yerine yazıldığı toplumun, toplumsal ve tarihsel gerçekliklerini yansıtmaya amaçlı oluşturulan yüklü bir vagon almıştır. Diğer bir deyişle, edebiyat, yaratıldığı toplumun kültürel unsurlarını taşımakla beraber o toplumun değerini ve normlarının yaygınlaşmasında aracı rol oynamaktadır. Edebiyatın toplumsal unsurları içerisinde barındırması sosyoloji ve edebiyat disiplini bir araya getirmiştir.

Edebiyat ve sosyoloji ortak konusu birey ve toplumdur. Aynı kaynaktan beslenen bir kavrayış denizinden oluşmaktadırlar. Edebiyat, sosyolojiden daha eski bir tarihe sahiptir. İlk uygarlıkların doğuşuyla başlayan edebiyat, mitoloji ve destanlarla varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. Thomas Warton’un ifadesiyle edebiyat; “*çağların kendine has özelliklerini kaydetmek, örf ve adetlerin en canlı ve tesirli ifadelerini saklamak bakımından özel bir değere sahiptir.*”¹⁶ Nilgün Çelebi’nin ifadesiyle sosyoloji ise, “*Latince socius ve Yunanca logos’un A. Comte tarafından biraraya getirilmesi ile oluşturulmuştur. Socius’u Türkçe’ye biraraya geliş, insanların biraraya geliş, topluluğu olarak çevirmek mümkündür. Buna göre sosyoloji biraraya gelişin, toplumlaşmanın bilimi anlamına gelmektedir.*”¹⁷ Bu iki disiplinin temas noktası sosyal yaşamdır ve teması sürekli kılmak için birbirini beslemektedirler. Bir anlamda, “*edebiyat ve sosyoloji arasındaki bağ muhayyile ile bilim arasındaki köprüye işaret*

¹⁴ Alver, Köksal, “Edebiyat Nedir?”, **Edebiyat Sosyolojisi**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 13.

¹⁵ Püsküllüoğlu, Ali, **Türkçe Sözlük**, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2017, s. 225.

¹⁶ Rene Wallek ve Austin Varren, **Edebiyat Teorisi**, s. 82.

¹⁷ Çelebi, Nilgün, **Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 193.

eden bir özellik taşıyor”¹⁸ Edebiyatın tanıklığı ile sosyolog veya araştırmacı dönemi algılamaya ve muhayyile kurmaya çalışır. Ortak toplumsal tarih ve insan ilişkilerini içerisinde barındırmasından dolayı edebiyat sosyolojisi gibi bir alt bilim doğmuştur.

Edebiyat sosyolojisi, edebiyat ve toplum arasındaki karşılıklı ilişki sonucu doğmaktadır. Edebiyat sosyolojisinin ansiklopedik bir tanımı yapacak olursak, “*edebiyat sanat ile toplum arasındaki karşılıklı etkileşimi, toplumsal hayattaki edebiyatın fonksiyonunu ve edebiyat sanatının toplumsal koşullardan nasıl etkilendiğini araştırma konusu yapan, 1900’lü yıllarda ortaya çıkan ve edebiyatın olduğu kadar sosyolojinin de metotlarından yararlanan bir disiplindir.*”¹⁹ Edebiyatın sosyolojiden beslenme durumu zamanla edebiyat ile sosyoloji arasında bir bağ oluşturmuştur. Edebi eserler toplumsal olanla sıkı bağ kurması edebiyat ve sanatı yeni bir forma dönüştürmektedir. Bu yeni formu çözümlenme görevi edinen, sosyoloji ve edebiyat ortak metot alışverişini ortaya çıkarmıştır. Bu iki disiplinin bir araya gelmesi farklı perspektifleri ortaya çıkarmaktadır.

Yukarıda yaptığımız edebiyat ve edebiyat sosyolojisinin kavramsal yönünün ve çeşitli tanımlarının yanı sıra edebiyat sosyolojisi tarihsel olarak ele alındığında; 19. yüzyıldan önce aydınlanma filozofu Giambattista Vico, 1725’te yayınladığı “Yeni Bilim” (Scienza Nuova) adlı eserinde toplumu incelemede Tanrısal değil de somut verilerin olması gerektiğini açıklamasıyla, edebiyat sosyolojisi biliminin temellerini atmıştır. Vico’dan sonra Madame de Staël ve Hippolyte Taine gibi isimler edebiyat sosyolojisi hakkında görüş geliştirmişlerdir. Cemil Meriç, edebiyat sosyolojisinin zeminini oluşturmada Madame Staël’in rolü, “*Bu zemin ilk olarak Madame de Staël’de kendini gösterir. Madame de Staël edebiyat sosyolojisinin ilk müjdecisidir. Edebiyat hakkında, dinin, ahlakın, kanunların edebiyat üzerindeki; edebiyatın, din, ahlak ve kanunlar üzerindeki etkilerini araştırır.*”²⁰ Madame de Staël, edebiyat ve toplum arasında karşılıklı bir ilişki olduğunu öne sürerek edebiyat sosyolojisinde öncü bir rol oynamıştır. Madame de Staël’in 1800 yılında yayınladığı “*Edebiyata Dair*” adlı yapıtında edebiyat sosyolojisinin izlerini görmek mümkündür. Staël’in “*Edebiyatın*

---

¹⁸ Swingwood, Alan, “Edebiyat Sosyolojine Yaklaşımlar”, **Edebiyat Sosyolojisi**, (ed. Köksal Alver), İz Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.118.

¹⁹ Cuma, Ahmet, “Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi - Sanat ve Bilimin Sınır Ötesi Etkileşimi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2009, s. 82.

²⁰ Meriç, **Kırk Ambar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 434.

Toplumsal Kurumlarla İlişkisi Açısından İncelenmesi” eseri içerisinde edebiyat sosyolojisi için önemli nitelikleri barındırmasıyla dikkate alınmalıdır.

Edebiyat ve toplum, 19. Yüzyıl’ın sonlarına doğru Hermeneutiğin kurucusu olarak kabul edilen Wilhelm Dilthey’in de çalışma alanına girmiştir.²¹ Alman geleneğinin önemli bir diğer ismi Johann Gottfried von Herder tarafından da edebiyat ve toplum detaylı bir şekilde irdelenmiştir. Daha sonraki dönemlerde Marksist kuramcılar edebiyat sosyolojisi adı altında determinist çözümler yapmıştır. Başlıca Marksist kuramcılar: Louis Althusser (1918-1990), Pierre Macherey (d.1938) ve Terry Eagleton (d.1943) tarafından sorgulanmış; edebiyat ve toplum ilişkisi daha ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.²²

20. yüzyıla gelindiğinde edebiyat sosyolojisi alanında kaleme alınmış en önemli yapıtlardan biri Robert Escarpit’nin (1918-2000) Türkçeye “Edebiyat Sosyolojisi” başlığıyla çevrilen “*Sociologie de la littérature*” adlı kitabıdır. 1958 yılında yayımlanmış bu kitapta Escarpit, Fransız yazarının ve okurunun toplumsal konumunu araştırarak; üretim, dağıtım ve tüketim aşamaları üzerinde durmuş, eserin özellikle üretim sürecine dikkat çekmiştir. Escarpit, edebiyat sosyolojisini sistemleştirmek istemektedir. Bunun için belirlediği dört unsur; “yazar”, “eser”, “okur” ve “basım/dağıtım” ekseninde bir eserin incelemeye tabi tutulması gerektiğini ifade etmiştir. Escarpit yazarın kökeninin veya coğrafyasının esere yansıyor yansımadağını diğer coğrafyalardaki yazarlardan farkının açığa çıkarılabileceğini vurgular. Yazarla okuru buluşturan “eser” incelenebilecek bir nesneye dönüşebileceğini belirtmektedir.²³ Benzer dönemlerde yazılan eserler niteliklerini oluştururken dönemin toplumsal koşullarıyla doğrudan ilişkilendirmeyi gerekli kılmaktadır.

Edebiyat sosyolojisi üzerine çalışmalarda bulunan bir diğer isim Alan Swingewood’dur. Swingewood, edebiyat sosyolojisine dönük iki önemli yaklaşımdan söz etmiştir. Birinci bakış açısına göre, edebiyatın çağına ayna tuttuğu görüşüdür. Buradaki ayna simgesi ile edebiyatın toplumsal olanı nasıl farklı şekillerde yansıtabileceği üzerinde durur. Swingewood, edebiyat sosyoloğunun başlıca görevini şu

²¹ Şan, M. Kemal, “Edebiyat Sosyolojisinin Tarihinden Basamaklar”, s. 151.

²² Şan, a.g.e., s. 168.

²³ Escarpit, Ropert, **Edebiyat Sosyolojisi**, (çev. Hüseyin Portakal), İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 19.

şekilde; “yazarın hayali karakterlerinin yaşadıklarını, bunların yaşandığı ortamların neşet ettikleri tarihsel şartlar ile ilişkilendirmektir. Edebiyat sosyoloğu, kişisel tematik sorunsalları ve söylemsel araçları toplumsal sorunsallara dönüştürmekle yükümlüdür.”²⁴ ifade etmiştir. Diğer karşı görüşü ise bizatihi edebiyat çalışmalarına vurgu yapması ve değerlendirme için gerekli eleştirel niteliklerden yoksun olanları dile getirmesidir. Edebiyat sosyoloğunun belirli dönemlerin tarihsel detaylarına inmek için yeterli donanıma sahip olmadıkları için tehlike taşıdığını dile getirir. Burada özellikle yazarın toplumsal konumu öne çıkarmaktadır.²⁵

Edebiyat sosyolojisinde başat olan yaklaşımlardan sonra gelişen bir diğeri Marksist yaklaşımdır. Bu yaklaşım, Marx ve Engels’in düşüncelerinden türemiştir. Marx, elle tutulur bir kuram geliştirmemiştir. Fakat eserlerinde ve mektuplarında edebiyat üzerine düşüncelerini dile getirmiştir. Marx, edebiyatın estetik/poetik fonksiyonundan ziyade kavrama/idrak işlevini öne çıkarmıştır. Marx’ın edebiyat yaklaşımı; eserin biçim, yapı ve estetik yönlerine değil içerik özelliklerinedir. Edebi eserin karakterlerini “toplumsal-tarihsel bağlam” a yerleştirip okumaktadır.²⁶

Marksist kuramcılar gerçekliği edebi değerin tek ölçütü olarak ele almışlardır. Özellikle Georgi Plehanov, sanatın ortaya çıkışı, toplumsal sınıflarla sanat eserleri arasındaki bağı, estetik, zevk ve fayda gibi sorunlar üzerine eğilmiş ve Marksist felsefenin temel görüşü olan her şeyin temelinin “ekonomik” oluşunu açıklamaya çalışmıştır. M. Kemal Şan’ın aktarımıyla Plehanov, “Sanat ürünleri, toplumsal ilişkilerden doğan olgu veya olaylardır. Toplumsal ilişkilerin değişmesiyle insanların estetik beğenileri ve dolayısıyla sanatçıların eserleri de değişir. Belirli bir toplumsal devrin insanı, hep bu devrin zevklerini belirten sanat ürünlerine ilgi gösterir.”²⁷ Bu açıklamada görülüyor ki Plehanov’a göre sanat toplum içindir. Plehanov’un sanata yönelik görüşleri, 1934’te toplanan *Birinci Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi*’nde alınan kararlar doğrultusunda *Toplumcu-gerçekçilik* adı verilen yöntem oluşmuştur.²⁸

²⁴ Swingwood, “Edebiyat Sosyolojisine Yaklaşımlar”, s. 120.

²⁵ Swingwood, a.g.e., s. 120-121.

²⁶ Alver, Köksal, “Türkiye’de Edebiyat Sosyolojisi Çalışmaları Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”

Edebiyat Sosyolojisi, (ed. Köksal Alver), İz Yayıncılık. İstanbul, 2018, s. 309-313.

²⁷ Şan, “Edebiyat Sosyolojisinin Tarihinden Basamaklar”, s. 158.

²⁸ Kacıroğlu, Murat, “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında (1923–1940) Toplumcu-Gerçekçi Edebiyat Tartışmaları”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Erzurum Teknik Üniversitesi, 2016, s. 28.

Toplumcu gerçekçilik kuramı sanatı ve türlerini bir yansıtma aracı olarak görmektedirler. Sanatın yansıttığı gerçeklik toplumsal gerçekliğin kendisidir. Toplumcu gerçekçi yazar; toplumu, diyalektik materyalizmin tarih çizgisi üzerine yerleştirerek, sosyal gerçekliği yansıtmak için kullanmaktadır. Toplumsal dönemlerin sosyo-ekonomik koşullarında oluşan zihniyet sanatın yapılarını, biçimlerini belirler. Sanat da, bu şekilde din, ahlak ve felsefe gibi üst yapı kurumları arasında yer almaktadır. Bu üst yapı da Marksist teori gereği alt-yapı olan ekonomik temele dayanmak zorundadır.²⁹ Dolayısıyla, toplumcu-gerçekçilik kuramı geliştirilerek uluslararası bir yayılma alanı kazanmıştır. Türkiye de ise Cumhuriyet sonrasındaki süreçte edebi eserlerde kendini göstermiştir.

Yukarıda bahsedilen tarihsel bilgilerin ardından edebiyat sosyolojisinin işlevlerinden kısaca bahsetmek mümkündür. Edebiyatın toplumsal unsurlar üzerinde etkisi olmakla beraber toplumla bir etkileşim halindedir. Toplumun sahip olduğu kültür, gelenek görenek, değerler, dil, tarih ve sosyolojik koşullar edebi eseri yaratma sürecinde işlevsel rol oynamaktadır. Başka bir anlatımla bu unsurlar toplum ve edebiyat arasındaki ilişkinin dinamik kalmasını sağlamaktadır.

Edebiyat sosyolojisinin ilgi alanına giren olgulardan biri dildir. Dil insanların birbiri ile iletişim kurmasına yarayan bir araçtır. Toplumda ortak bir dil ile bir kültür oluşmaktadır. Bir toplumun dili aynı zamanda edebi metinlere de yansımaktadır. Bu sebeple, edebiyat ve toplum dilinin ilişkisi karşımıza çıkmaktadır. Alver, edebiyatı dili gerektirdiğini; temel malzemesinin dil olduğunu, onunla işlevsellik kazandığını söylemektedir.³⁰ Dolayısıyla, edebi metnin yazarı toplumun kullandığı dili kendi hayal dünyasında süsleyerek bir yapıya dönüştürmektedir. Böylelikle yazar toplumun dilinden beslenmektedir. Toplumun söyleyemediği şeyleri edebiyat aracılığıyla hayata geçirmektedir. Edebiyat dili örtük bir işleve sahiptir. Bu bağlamda edebiyat toplumda konuşulmaya korkulan, anlaşılmayan kişilerin ve olayların kendini ifade edişi olarak ele alınabilir. Yazar olaylar karşısındaki ruh dünyasını, edebi bir üslupla eserinde kurgular veya gerçekliği olduğu gibi yazıya döker. Yazar, toplumsal olaylar karşısındaki tavrını edebi eser aracılığıyla ortaya koyar. Dil, edebiyat sosyolojisi için önemli bir unsur

---

²⁹ Şan, a.g.e., s. 159.

³⁰ Alver, "Edebiyat Nedir?", s. 23.

olmakla beraber birey-toplum-edebiyat ilişkisini anlamak için önemini ortaya koymaktadır.

Edebiyat sosyolojisi, geleneksel değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılmasında güçlü bir araç olan edebiyatın, yazar açısından ele alınışını, yazarın birey oluşundan hareketle psikolojik tabanının varsayımını ve okuyucuyla işlevini göz önünde bulundurur.³¹ Yazar, toplumun tarihini, geleneğini ve kültürünü dikkate alarak yorumlamaya çalışır. Toplumda hâkim olan sosyo-kültürel nitelikler bireyin edebiyat karşısındaki tavrını belirlemektedir. Birey doğduğunda toplumun içinde bulunduğu bir kültürle karşılaşır. Dolayısıyla, kültürü olmayan bir toplum düşünülemez ve kültüre yüklenen anlam ve tanım edebiyat için önem kazanmaktadır.

Edebiyat sosyolojisinin görevi imgesel karakterlerin deneyimlerini, kendilerinin kaynaklandığı özel tarihsel iklimle ilişkilendirmek ve edebi yorumlamayı sosyolojinin bir dalı haline getirmektir.³² Dolayısıyla araştırmacı, edebi temaları ve motiflerin sosyal uzantılarını ele alarak sosyolojik bir bakış geliştirmektedir. Bu durum edebiyatı, sosyoloji için yararlanılan bilgi kaynağı haline getirmektedir.

Bir yazar, içinde bulunduğu zamandan ve mekândan bağımsız değildir. Edebi eserin yazarı, toplumun içinde bulunduğu koşullarla birlikte varlığını oluşturmaktadır. Dolayısıyla yazarın içinde bulunduğu ortam önem arz etmektedir. Eserler, gelişigüzel yazılmaz, belli bir emek gerektirir. Yazarlar; ülkelerinin iklimi, fiziksel, politik ve toplumsal koşulların etkisi altındadırlar. Kırsal bölgelerde, zor iklim koşullarının egemen olduğu ülkelerde yaşayan sanatçılar, var oldukları iklimin bıraktığı etki içerisinde eserlerini kaleme alırlar. Güneşsiz, yağmurlu, sisli bir iklim hüzün verici ve melankolik bir edebiyata yol açarken; güneşli ve güzel bir iklim neşeli bir edebiyata yol açar.³³ Bu bağlamda, Abbas Sayar'ın eserlerinde Orta Anadolu'da yer alan Yozgat şehrinin iklim özellikleriyle kurulan ilişki göze çarpmaktadır. Bu iklim özellikleri Sayar'ın eserlerini yaratma sürecinde ruh dünyasını, mizacını ve karakterini etkilemiştir.

---

³¹ Aydın, Ertuğrul, "Edebiyat- Sosyoloji İlişkisinde Sosyolojik Kaynak ve Ölçütler", **Turkish Studies International Periodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic**, Sayı: 4, 2009, s. 361.

³² Lowenthal, Leo, "Edebiyat Sosyolojisi Üzerine", **Edebiyat Sosyolojisi**, (ed. Köksal Alver), İz Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 102.

³³ Moran, Berna, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, İletişim Yayınları, 2016, s. 84.

Sonuç olarak, edebiyat sosyolojisinin tanımı ve tarihini anlamak bu çalışmanın nesnesi olan romanlara sosyolojik olarak bakmak için temel teşkil etmektedir. Abbas Sayar'ın ele alınan eserleri, edebiyat sosyolojisinin unsurları olan kültür, gelenek, görenek, değerler, dil, tarih ve sosyolojik koşulları içermektedir.

1.3. Edebiyat Sosyolojisi Açısından Roman

Bir toplumun, toplumsal yapısını incelerken, toplumsal ilişkilerle birlikte ele alınmalıdır. Türk romanlarını ele aldığımızda Batı aracılığıyla romanla tanışılmıştır. Türkiye'ye de roman Tanzimat Fermanı ile birlikte geniş sahalara yayılan Batılılaşma hareketiyle birlikte yankı bulmuştur. Dönemin yazarları tercüme odalarında Batı'dan çeviriler yaparak Avrupa bilimini, zihniyetini ve kültürünü Türk toplumuna aktarmıştır. Romanın gelişimine de tercüme odaları aracı olmuş ve Batı düşünüşü ile yazılan romanlar yaygınlaştırmaya başlamıştır. Toplumda yayılan roman türleri, örnek alınarak eserler yazılmaya başlanmıştır. Fakat Batı toplumunu konu alan romanlar Türk toplumunu, “*ne kadar yansıtmaktadır?*”, sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda Türk toplumunda uzun yıllar sürecek olan Doğu- Batı sorununun zemini oluşmaktadır. Türk toplumunda okuma aracı olan, gazete ve şiir gibi türlerin yanı sıra Batı'nın etkisiyle yeni türler kaleme alınmaya başlanmıştır. Roman, bu türler arasında en çok taklit edinenidir. Diğer yandan, toplumu derin gözlemlerle konu edinen bir tür olmuştur.

Roman yazmak ve sanat kalitesini yükseltmek birçok bakımdan sosyal gelişmeye dayalıdır. Kemal Karpat, romanın gelişimini sanayileşme, şehirleşme yani pazar ekonomisinin evrimine bağlamıştır. Romanın orta sınıfların yarattığını iddia ederek, bu sınıfın sosyal dünyasını, sorunlarını, değerlerini, insan tipini ve dünyaya bakış felsefelerini ifade eden bir yazı türü olarak açıklamıştır. Batı'da roman 19. yüzyılda hakim konulardan ayrı bir şekil alarak temaları toplumsal olandan kişisel olana geçse de orta sınıfın yazı türü olmaya devam etmiştir.³⁴ Dolayısıyla romanın ortaya çıkışı hangi sebepten olursa olsun yazıldığı toplumun siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürü hakkında bilgi içermekte ve insanları yönlendirme görevi vardır.

Bu bağlamda Türk toplumunun Batılılaşma sürecini ve önemli tarihsel kırılmaları edebi eserlerin içeriklerinde bulabiliriz. Cemil Meriç romana dair görüşü:

---

³⁴ Karpat, Kemal, **Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006, s. 33.

*“Roman bizde ancak Tanzimat’tan sonra Fransız romanı tesirinde çıkmıştır. Taklittir, Batı’ya yönelmiştir. İlk tercüme tesadüfidir.”*³⁵

Batı’dan taklit yoluyla üretilen, ilk Türk romanı, “Taaşuk-u Talât ve Fitnat”tır. Şemsettin Sami tarafından kaleme alınan bu eser 1872’den 1873’e kadar bir gazetede parça halinde yayınlanmış, 1875’de kitap haline getirilmiştir. Roman da aşk konusunu işlenmiştir. Batı’da hakim olan romantizm akımının izleri görülür. Daha sonra 1875’te Ahmet Mithat Efendi’nin romanı, “*Felâh-ı Beyler Rakım Efendi*” yayımlanmıştır. Roman Batılılaşmayı iki karakter üzerinden ele almaktadır. Tanzimat’la birlikte eserlere konu olan “*yanlış Batılılaşma*” işlenmiştir. Bunu izleyen tarihler de Samipaşazade Sezai, Sergüzeşt’ti yayınlamıştır. Eser, Tanzimat dönemi düşünce sisteminin kölelik kurumuna yönelttiği toplumsal bir eleştiri özelliği taşımaktadır. Daha sonraki yıllarda Namık Kemal’in İntibah’ı; Rezaizade Mahmut Ekrem’in Araba Sevdası; Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Mürebbiye’si; Nabızâde Nâzım’ın Zehra’sı gibi romanlarda Tanzimat’la gelen Batılılaşmanın toplumsal dönüşümlerini görebilmekteyiz. Bireyselleşme arayışı bu romanların ana temasını oluşturmaktadır.

Bu romanlar aracılığıyla Osmanlı’dan Cumhuriyete Türk toplumunun toplumsal değişim ve dönüşümü okunabilmektedir. Tanzimat dönemi yazarları, edebiyatı sosyal yaşayışta gerçekleştirilmesine çalışılan düzenlemelerin ve onların dayandığı Batılı anlayışın yerleştirilmesinde bir araç olarak kullanılmıştır.³⁶ Yeni bir toplumsal yapı yaratmak, yeni bir insan tipi oluşturmak amaçlanmıştır. Bu bağlamda Cumhuriyet devrimlerini gerçekleştirmek isteyen kadro aydın takımını da etkilemiş ve bu takım eserlerinde Cumhuriyetin istediği tipte insan ve olay örgüsünü eserlerine taşımıştır. Burada, romanların halkı bilinçlendirme işlevini yüklediklerini görebilmekteyiz.

Romanlar aracılığıyla halk arasında yaygınlaşan yeni insan tipiyle beraber sosyal düzenin benimsenmesi amaçlanmıştır. Fakat okur-yazar oranı düşüktür. Kentte yaşayan insanlarda bu değişim görülürken kırsal alanda yaşayan insanlarda görülmesi zordur. Diğer yandan köyde okulların olmaması en büyük etkendir. Köyde yaşayan insanlar için yaratılmak istenen insan tipi yabancı gelmiştir ve Cumhuriyet’in devrimlerinden uzaklaşmışlardır. Türk toplumunun romanlar üzerinden okunması bu süreçleri görünür

³⁵ Meriç, Cemil, **Sosyoloji Notları ve Konferanslar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 340.

³⁶ Kaplan, Ramazan, **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s. 7.

kılabilmektedir. Romanların toplum bilimleri tarafından incelenmesi belge niteliği taşıdığını göstermekle birlikte toplumsal dönüşüme katkısı yadsınamaz bir gerçeklik olarak kabul edilmektedir.

Edebiyat toplumsal değişim ve dönüşümden önemli ölçüde etkilenmiştir. Toplumsal yapının değişim süreçlerinde, edebi eserler içinde özellikle roman, sosyoloji disiplini tarafından sosyolojik bir tahlili gerekli görmektedir. Bu durum sosyologları romana yaklaştırmakta ve sosyolojik tahliller sonucu veriler elde etmeye itmektedir. Bu yönüyle edebiyat türü olan roman, sosyolojik araştırmanın konusu ve nesnesi olmaktadır.

Alver'e göre, dönemlere damgasını vuran düşünsel ve siyasal akımlar, toplumsal hareketler, roman dünyasında karşılık bulmaktadır. Herhangi bir düşünsel/siyasal akıma mensup olan romancı, eserin de ait olduğu yapının paralelinde bir anlayış ortaya koymaktadır.³⁷ Bu bağlamda tezimizin başkahramanı olan Abbas Sayar, genelde edebiyat özelde köy edebiyatı alanında tanınırken Demokrat Parti'den milletvekili üyesi olmuştur. Siyasi dönüşümleri hem içeriden hem dışarıdan gözlemlene şansı bulmuştur. Bu birikimi eserlerine taşımış ve eserlerinin muhtevasında hayat bulmuştur.

1.4. Köy Sosyolojisi ve Edebiyatı

1.4.1. Köy Sosyolojisi

Türk toplumsal tarihi açısından köy gerçekliği her zaman önemli olmuştur. Özellikle Kurtuluş Savaşı'nda köy halkı, Türk askerine yiyecek, giyecek ve birçok teçhizat yardımında bulunmuştur. Savaş döneminde Anadolu köylerinden birçok insan desteğe gitmiştir. Diğer yandan köyün demografik yapısı bu dönemlerde değişimlere uğramıştır. Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte 1930'lu yıllarda tek parti iktidarı köyü kalkındırmak için çeşitli politikalar uygulamaya koymuştur. Dolayısıyla bu dönemlerde fark edilen köy, siyasi yönetim tarafından önemli olmuştur.

Sanayileşme, modernleşme ve kentleşme hareketleriyle birlikte köy sorunları Cumhuriyet döneminde ele alınmaya başlanmıştır. Osmanlı döneminde köylüden alınan vergi, Cumhuriyet döneminde köylünün öneminin anlaşılması üzerine köylüyü

---

³⁷ Alver, Köksal, "Berna Moran ve Edebiyat Sosyolojisi", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 26, 2011, s. 69.

önemseyen bir doğrultuda politikaları geliştirilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün “*Köylü milletin efendisidir.*” söylemi ile köylü insanların toplum için önemine dikkat çekilmiştir. Cumhuriyetten sonra kurulan yeni Türkiye, söylemlerinde köylüye yer vermiştir. 1920’lerde Köycülükle köylerin kültür, ekonomi, eğitim, sağlık, tarım gibi temel konulardaki sorunlara yönelik çözümler önerilmeye ve devrimler yapılmaya başlanmıştır.³⁸

Türkiye 1930’lar dönemine geldiğinde köy ve köyde yaşayanlara yönelik politikalar geliştirilmeye devam edilmiştir. Özellikle eğitim alanındaki politikalar bugün hala önemini korumaktadır. Cumhuriyet döneminde okuma-yazma oranı çok düşüktür. Halkın %80’i köylerde yaşamaktadır. Dolayısıyla kentlerde açılan okullara ulaşamamaktadırlar. Bu bağlamda 1940 yılında Köy Enstitüleri kurulmuştur. Bu kuruluşlar, köyde okuma-yazmayı yaygınlaştırma amacıyla birlikte köyü kalkındırma amacı da taşımaktadır. Diğer yandan buralarda eğitim gören bir kitle oluşmuştur. Bu eğitilmiş kitle ilerleyen yıllarda Köy Enstitüsü’nün kapanışıyla farklı alanlarda bilimsel katkılar yapmıştır. Dolayısıyla siyasi iktidarın köye ve köylüye yönelik politikaları bilimsel alanlarda da çalışma konusunda kendini göstermiştir.

Türkiye’de 1950 ve 1970 yılları arasında edebiyatçılar ve aydın kesim köye yoğunlaşmıştır. Özellikle sosyoloji alanında köy sosyolojisi çalışmalarında artış görülmüştür. Edebiyat eserleri alanında “köy edebiyatı ve köy romanının” popüler olmuştur.

Türkiye’de köyün sosyolojik inceleme konusu olarak ele alınması ilk olarak Ankara ekolü ile olmuştur. Bu ekol, köyü bir olgu olarak ele almış ve toplumsal okuma kültürüne girmesini sağlamıştır. Dönemin toplumsal olayları gazete ve dergilerde yayımlanmaktadır. Ankara ekolü köy sosyolojisiyle ilgili ilk yazısını Yurt ve Dünya Dergisi’nde 1941 yılında yayımlanmıştır.³⁹ Böylelikle dönemin başat konusu belirlenmiş ve aydınlar tarafından inceleme şansı yakalamıştır.

---

³⁸ Kaçmazoğlu, H. Bayram, **Türk Sosyoloji Tarihi III**, Doğu Kitabevi, 2015, s. 209.

³⁹ Kaçmazoğlu, a.g.e., s. 46.

Köye yönelik ilk sosyolojik çalışma, 1936 yılında Mehmet Ali Şevki Bey'in yaptığı "Kurna Köyü Monografisi" çalışmasıdır.⁴⁰ Diğer yandan, Behice Boran'ın "Toplumsal Yapı Araştırmaları", Niyazi Berkes'in 1942 yılında "Bazı Ankara Köylerinde Sosyal Araştırmalar" çalışması, İbrahim Yasa'nın "Hasanoğlan Köyü'nün İctimai ve İktisadi Yapısı" araştırması köy sosyoloji kapsamına girmektedir. Bu çalışmalar Türkiye'deki köyün toplumsal yapı bağlamındaki değişimler hakkında bilgi edinmek için önemli kaynaklardır.

Türkiye'de köylü nüfusun giderek artan oranda çözülmeye ve kentlere doğru göç etmeye başlaması, 1950'li yıllarda tarıma traktörün girmesiyledir. Dolayısıyla toplumsal yapıda tarımsal makineleşmeyle birlikte artı ürün ortaya çıkmış ve toplumsal yapıda değişimler meydana gelmiştir. 1950-1960 yıllarını kapsayan bu dönem, köy sosyolojisinin en parlak dönemidir. Bu dönemdeki sosyologların çoğunluğu köy sosyolojisi ile ilgili teorik ve pratik çalışmalar yapmış, hatta bazı sosyologlar sadece bu konu ile ilgilenmişlerdir. Mümtaz Turhan, toplumsal değişme, batılılaşma, kültür; Cahit Tanyol, milliyetçilik, din, örf ve adetler, sanat ve edebiyat; Hilmi Ziya Ülken, düşünce tarihi, sosyoloji tarihi, felsefe, şehirleşme, dil, din, sosyal siyaset; Oğuz Arı, göç sosyolojisi; Amiran Kurtkan, sanayileşme ve şehirleşme; Nurettin Şazi Kösemihal, sosyoloji tarihi; Turhan Yörükkan, sosyal psikoloji ve antropoloji; Cavit Orhan Tütengil, toplumsal değişme, eğitim, Türk sosyolojisi; Tahir Çağatay, ekonomi, eğitim, iletişim, siyaset; Tahsin Demiray, iç ve dış politika konularına ağırlık vermişlerdir.⁴¹ Dolayısıyla, Türk sosyolojisinde köy sosyolojisi çalışmaları yapılırken aynı dönemde edebiyat eserlerinde de köye ağırlık verilmeye başlanmıştır.

1.4.2. Köy Edebiyatı

Türk edebiyatında köy romanının ilk örnekleri Batı'dan taklit edilerek oluşturulmuştur. Batı köy konusuna eğilimi romantizmle birlikte egzotik bir güzellikle doğaya tasvir etmeye başlamıştır. Bu eğilimler Tanzimat'tan sonra Türk edebiyatına yansımış özellikle Servet-i Fünûn döneminden itibaren artarak dönemlere damgasını vurmuştur. Ramazan Kaplan, köy romanını dört tarihsel döneme ayırmıştır. Bunlar;

⁴⁰ Kaçmazoğlu, **Türk Sosyoloji Tarihi III**, s. 213.

⁴¹ Kaçmazoğlu, H. Bayram, **Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2015, s. 95.

1876-1923 arası, 1923-1950 arası, 1950-1969 arası ve 1960-1980 arasındır.⁴² Tarihsel olarak köy edebiyatının en büyük atılımı 1950'den sonra yapmıştır.

1876-1923 dönemindeki Türk edebiyatında ilk köy romanı örneği Nâbizâda Nâzım'ın "*Karabibik*"i kabul edilmektedir. Daha sonra Mizancı Mehmed Murad'ın "*Turfanda mı Yoksa Turfa mı?*" ve Mehmed Cêlal (1867-1912) "*Cemile*"sidir. Samipaşazade Sezai'nin *Sergüzeşt* romanında da köye yönelik anlatımlar bulunmaktadır. Cumhuriyete geçiş süreci kapsamında köy romanı eser yazarlar; Ebubekir Hazım Tepeyran'ın "*Küçük Paşa (1910)*", Halide Edib'in "*Yeni Turan (1912)*", Ömer Seyfettin'in "*Yalnız Efe (1919)*"si, Refik Halit Karay'ın "*Memleket Hikâyeleri*", Reşat Nuri Gültekin'in "*Çalığışu (1912)*" romanlarıdır.

Türk romanında köy konusunun büyük atılımı Cumhuriyet döneminde yaşamıştır.⁴³ Bu dönemde köy ve köy sorunları dikkat çekmiştir. Bu bağlamda köyde yaşayan insanların kişilikleri, psikolojik ve sosyal sorunlarıyla birlikte sosyal hayatlarındaki birçok şey araştırılmaya başlanmıştır. Dönemin tek parti iktidarı cumhuriyetin kurucuları, Cumhuriyetin ilanından sonra toplumsal yapıda bir takım reform kararı almıştır. Bu reformları gerçekleştirirken kırsal alanda yaşayan köy halkı da dikkate alınarak daha yakından incelenme şansı bulunmuştur. Köyün sosyal-ekonomik sorunları edebiyat aracılığıyla yazarlar tarafından dile getirilmiştir. Bu dönemde öne çıkan köy romancıları; Sadri Ertem "*Çıkrıklar Durunca*" (1931), Yakup Kadri "*Yaban*" (1932), Burhan Cahit "*Köy Hekimi*" (1932), Reşat Enis "*Toprak Kokusu*" (1944), Faik Baysal "*Sarduvan*" (1944).⁴⁴

Türk tarihinde çok partili sisteme geçişle birlikte toplumsal yapıda siyasal, ekonomik ve kültürel değişimler yaşanmış ve aydın takımının yönü köye, köy halkına yönelmiştir. Bu süreçle birlikte 1950-1960 döneminde köy edebiyatı ve köy konusu eserlerin başat konusu olmuştur. Mahmut Makal, 1950'de yayımladığı kitabı çok ilgi görmüştür. Makal, Cumhuriyet'in ilanından yedi yıl sonra doğmuştur. Cumhuriyetin ilk tohumlarından Köy Enstitüsü'nde eğitim almıştır. Makal "*Bir Köy Öğretmeninin*

⁴² Kaplan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, s. 608.

⁴³ Andı, M. Fatih, "*Türk Romanında Köy ve Kemal Tahir*", *Baykan Sezer'e Armağan*, (ed. Ertan Eğribel), Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2004 s. 511.

⁴⁴ Andı, "*Türk Romanında Köy ve Kemal Tahir*", s. 514.

Notları”ını Varlık dergisine yayımlamıştır.⁴⁵ Makal’dan sonra köye yönelik roman yazarlar; Talip Apaydın, Fakir Baykurt, Dursun Akçam, Samim Kocagöz, Abbas Sayar, Tarık Dursun, Mehmet Başaran’dır. Bu dönemlerde Kemal Tahir, Orhan Kemal ve Yaşar Kemal’de köyü konu eden eserler kaleme almıştır. Yaşar Kemal bir konuşmasında: “*Ve kendimi Mahmut Makal dışında, romancı olan ilk Türk köylüsü olarak görüyorum*” demiştir.⁴⁶

Türk edebiyatında köyü anlatan başka yazarlar da vardır. “*köy edebiyatı*” denildiği zaman bu akımı oluşturan yazarların çoğu *Köy Enstitüsü* çıkışlı yazarlardır. Bu yazarlar, köyün kalkınması için kurulan bu enstitülerde, eğitim hayatında ve sonrasında gözlemler ve tespitlerde bulunmuşlardır. Daha sonra bu birikimlerle Türk edebiyatına eser kazandırmışlardır. Toplumcu gerçekçi bir görüşe sahip olan bu yazarlar, köyü tüm gerçekliğiyle yazdıkları eserlerin olay örgüsüne aktarmışlardır. Köy enstitülü yazarları sıralayacak olursak; Fakir Baykurt (1954), Talip Apaydın (1958), Dursun Akçam (1975) ve Kemal Bilbaşar köy edebiyatı alanında eserler yazmışlardır. Bu yazarlar eğitimlerini bu enstitülerde tamamladıktan sonra köyde öğretmen olmuşlardır. Öğretmenlik mesleği sürecinde köyü ve koşullarını hem yaşamışlar hem de gözlemlemişlerdir.

Fakir Baykurt, 1954-1997 yılları arasında yazdığı eserlerin tamamında köy konusu işlemiştir. Baykurt’ın “*Yılanların Öcü*” köy hayatını anlatan ilk romanıdır. Dil bakımından tamamen köy ağzından yazılmış, karakterler de gerçek hayattaki gibi seçilmiştir. Devam romanı olan “*İrazca'nın Dirliği*” ve “*Kara Ahmet Destanı*” ile birlikte Fakir Baykurt üçlemesi olarak anılır. Talip Apaydın’ın önemli eseri “*Sarı Traktör*”, 1958 yılında yazılmış ve bu dönemde tarımda makineleşmeyle beraber kırsal yaşamın değişimlerini ele alır. Dursun Akçam’ın “*Kanlıdere'nin Kurtları*” romanı ağalık ve köylünün ağa karşısındaki ezilmişlikleri ele alınmıştır. Diğer yandan Kemal Bilbaşar’ın Türk Dil Kurumu Roman Ödülü’nü kazanan “*Cemo*” romanı da ağa ve köylü arasındaki ilişkiyi yazmıştır. Bu yazarlar 1950-1970 dönemindeki köy sorunlarını olaylar farklı şehirlerde geçse de tema olarak ortak hareket etmişlerdir. Köyün yoksulluğu başat konu olmak üzere ekonomik-sosyal-kültürel değişim özelliklerini taşıyan köy halkını, konu edinmişlerdir.

⁴⁵ Makal, Mahmut, **Bizim Köy**, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 6.

⁴⁶ Makal, a.g.e, s. 11.

Türk edebiyatında köy konulu eser üreten yazarların hepsi Köy Enstitüsü değildir. Köylü insanlarla ortak yaşam alanı paylaşan ve eserlerine konu eden yazarlar vardır. Orhan Kemal, Kemal Tahir ve Yaşar Kemal aynı dönemlerde eser yazmışlar ve neredeyse tüm eserleri köy konuludur. Yaşar Kemal ve Orhan Kemal Çukurova, Adana çevresini eserlerine konu ederken, Kemal Tahir tarihsel-sosyolojik bir nitelikte, köy romanlarında Çorum, Çankırı gibi İç Anadolu köylerini ele alır. Kemal Tahir, köy insanını hapisanelerde tanıdığını dile getirmiştir. Kemal Tahir'in Anadolu'nun mahpusluk hayatından kesitler veren, *Karılar Koğuşu* önemlidir.⁴⁷ Yaşar Kemal'in "İnce Memed"i Çukurova bölgesinde yaygın olan ağalığa başkaldırı ve köylünün kolektif biçimde hareket etmesi gibi toplumsal değişim açısından önemli bir tema üzerinden okunmaktadır. Orhan Kemal'in "Bereketli Topraklar Üzerine" romanı 1950'li yıllarda Türkiye'de köyden kente göçün arttığı dönemden hareketle göç olgusunu romanın olay örgüsünde işleyerek, göç etmiş köylünün işçileşme süreci ve işveren arasındaki ilişkiyi ele alınmıştır.

Bu dönemde yazarlar, aynı temayı farklı bakış açılarıyla yorumlamışlardır. Örneğin; Kemal Tahir'in "Rahmet Yolları Kesti" romanı köydeki eşkıyalığı Yaşar Kemal'den farklı olarak tasvir etmiştir, bu durum dönemi anlamak için önemlidir. Bu yazarların köyü ve köylüyü eserlerine konu edinmeleri ve yelpazelerini genişletmeleri "köy edebiyatı"nın canlanmasına ve sürdürülmesine katkı yapmıştır. Diğer yandan, Türkiye'nin kırsal yapısının çözülme süreci dönemlerinde yazdıkları için dönemi romanlar üzerinden okumaya imkân sağlamaktadırlar.

Sonuç olarak, 1876 yılında Batılı ülkelerden alınan taktiklerle üretilen köy edebiyatı ilerleyen yıllarda sahasını genişletmiş ve Türk toplumuna özgü özellikleri barındıran temalar etrafında şekillenmiştir. Köy edebiyatı, 1950'li yıllarda Türkiye'nin yaşadığı ekonomik, siyasal ve kültürel dönüşümlerin yoğun yaşandığı bir dönemde yaygınlaşmaya başlamış ve 1960'larda ise en verimli yıllarını yaşayarak 1970'lerin ortalarından itibaren popülerliği azalmıştır. Bu dönemde yaşanan toplumsal değişimler yeni bir toplumsal form oluşturmuştur. Göç ile birlikte kentleşme oranının artması ve değişen köy yapısı eserlerin konusunu da değiştirmiştir. Tarımda makineleşmenin artması toplumsal-ekonomik değişimlerin yaşanması ve kentteki modern hayatın

---

⁴⁷ Andı, M. Fatih, "Türk Romanında Köy ve Kemal Tahir", s. 516.

yaygınlaşması yeni bir edebiyat konusunu oluşturmuş ve “köy edebiyatı”nı geri plana atmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

1923-1950 ve 1950-1980 DÖNEMİNİN TOPLUMSAL VE SİYASAL YAPISI ÜZERİNE TESPİTLER

2.1. 1923-1950 Döneminin Toplumsal ve Siyasal Yapısı

Bir toplumun, toplumsal değişim sürecini anlayabilmek için o toplumun, toplum tarihindeki temel, başat değişme eğilimlerine bakmak gerekmektedir. Sosyoloji bir bilim olarak, toplumsal yapının temelde değişen ve değişmeyen yanlarını, bu değişmeye yol açan temel faktörü belirleyerek, toplumun nereye doğru yol aldığını ortaya koyar. Türkiye'nin toplum tarihi belirli etkenlere bağlı olarak kırılmalar yaşamıştır. Bu kırılma dönemleri başta sosyologlar olmak üzere aydınlar ve edebiyatçılar tarafından belirlenmiştir. Sosyologlar, tarihsel kırılma ve temel toplumsal değişimleri çeşitli terimlere göre açıklarken, edebiyatçılar da aynı süreçleri eserleri aracılığı ile ortaya koymuşlardır. Bu edebiyatçılardan biri de Abbas Sayar'dır. Biz de Abbas Sayar'ın eserlerinde tarihsel kırılmaları ve buna bağlı olarak gerçekleşen toplumsal değişme eğilimlerini, özellikle kırsal toplumsal değişme üzerinden nasıl okunduğunu ortaya koyacağız. Sayar, Cumhuriyet'in kurulduğu yıl doğmuş, Türkiye tarihinin önemli siyasal değişimlerinin yaşandığı bir çağda çocukluk ve gençlik yıllarını geçirmiş, yetişkinlik döneminde, Türkiye'nin Cumhuriyet'ten sonra geçirdiği siyasal rejim değişikliklerine tanıklık etmiştir. 1946 yılında Demokrat Parti'nin Yozgat il teşkilatında görev alması ve bu deneyimi sayesinde Demokrat Parti dönemini hem içeriden hem dışarıdan gözleme şansı yakalamıştır. 1970 ve 1980 yıllarında değişen iktidarlar ve koalisyonların, Türkiye'nin kırsal yapıdaki ekonomik temelli değişim süreçlerinin gözlemcisi olmuş ve eserlerine konu olarak taşımıştır. Dolayısıyla Sayar'ın eserleri sanatsal bir zevkin yanında Türkiye tarihinin siyasi kırılma dönemleri, toplumsal yapısı, değişim evreleri hakkında da sosyolojik bilgiler vermektedir. Biz de Sayar'ın eserlerine geçmeden önce Türkiye'nin toplumsal yapısı, hakkında kısa bir hatırlatma yapacağız.

Türk toplumunun toplumsal tarihinde, Batılı devletlere bağımlılığı başlatan önemli antlaşmalar imzalanmıştır. 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması, 1774 yılında Osmanlı ve Rusya arasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ve 1838'de

Balta Limanı antlaşması bu anlamda önemlidir. Bu anlaşmalar Osmanlı'nın kendi topraklarından taviz vermesine sebep olmuştur. Diğer yandan bu anlaşmalar Batı dünyasındaki Osmanlı'nın egemenliğinin azaldığını göstermektedir. Siyasi ve ekonomik açılardan sıkışan Osmanlı, devletin devamı adına çareyi “Batıcılışma” ideolojisinde bulmuştur.⁴⁸ Türkiye Batılı devletler tarafından “Doğulu” bir toplum olarak tanımlandığından, Doğu sorununu çözmek adına Osmanlı'yı yıpratmayı sürdürmüşlerdir. Osmanlı, sahip olduğu coğrafi konum ve strateji noktaları ile Batılı devletlerin ticaret ve sömürge yollarında yer alması sebebiyle Batılı devletlerin kendileri arasında paylaşılmasını bir ülke konumundadır. Osmanlı, ayakta kalabilmek için günü kurtarmak adına uzun süre Batılı devletlerin yaptırımlarına maruz kalmıştır. Batılı devletler Doğu üzerinde daha fazla yaptırım sahibi olmak için her ortamı ve fırsatı değerlendirerek kendine bağımlı bir Türkiye hedefi doğrultusunda hareket etmiştir.

Osmanlı kendi rızasıyla 19. yüzyılda Batı kurumlarını örnek almaya, kendi toplumsal kurumlarına eklemeye başlamışlardır. Batıcılışma adı altında ordu, eğitim, yönetim, hukuk, edebiyat ve kültürel kurumlar yeniden yapılanmaya çalışılmıştır. III. Selim'in Nizam-ı Cedit hareketi ile başlattığı bu yeni siyaset önerisi öğrencisi II. Mahmut tarafından özellikle 1826'dan sonra daha geniş boyutlu bir siyaset şeklinde sürdürülmüştür. II. Mahmut Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırıp yerine yeni bir ordu kurmuş, saray teşkilatını Batılı bir anlayış doğrultusunda düzenlemiştir. Bu dönemde modern tarzda maliye idaresi, posta teşkilatı oluşturularak kaybedilen merkeziyetçilik yeniden sağlanmıştır.⁴⁹ II. Mahmut yeniliklerini her alanda sürdürmeye devam etmiş ve 3 Mart 1829'da kıyafet kanunu çıkararak tepeden inmece bir şekilde toplumsal nüfuza dayatma yoluna gitmiştir. Bu dönemde kültürel alanda da birçok sanat türü topluma eklenmiştir. Özellikle; Batı müziği, bando, orkestra, tiyatro ve sahne gibi kültürel faaliyetler Türk toplumuna girmiştir.⁵⁰

II. Mahmut ve onu izleyen dönemde, toplumda gerçekleştirilmeye çalışılan değişimler hızını arttırarak devam etmiştir. Osmanlı Batıcılışma sürecini 3 Kasım 1839 tarihinde İstanbul Gülhane Parkı'nda yayınlanan Tanzimat Fermanı ile ileri bir boyuta taşımıştır. Bu fermanın maddeleri Türk toplumu için yeni bir reformun habercisi

⁴⁸ Kaçmazoğlu, H. Bayram, **Türk Sosyoloji Tarihi I**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 35.

⁴⁹ Kaçmazoğlu, a.g.e., s. 74.

⁵⁰ Kaçmazoğlu, a.g.e., s. 74.

olmuştur. Karpat'ın ifadesiyle; Tanzimat Fermanı hiçbir teminat göstermeksizin bütün yurttaşlara eşit haklar, mal ve can güvenliği sağlayan, vergi sisteminde, eğitim, askeri ve adli sahalarda birçok siyasi ve kültürel alanlarda reformlar ileri sürmüştür.⁵¹ Dolayısıyla, Tanzimat'la birlikte toplumsal yapının pek çok alanında az ya da çok bir değişim ve dönüşüm süreci başlamıştır. Bu değişim en belirgin şekilde eğitim alanında yaşanmıştır. Yeni tip okullarda kitapların ve eğitimin dili Fransızcadır. Diğer yandan sanatsal alana giren edebiyat, roman ve tiyatro faaliyetleri çeviriler yoluyla Türk toplumunda yaygınlaşmaya başlamış aydın ve bürokratların dili Fransızca olmuştur. Sosyal ve kültürel alandaki çalışmalar, Batılı taklitlerle devamlılığını sürdürmüştür.

Osmanlı'nın Batıcılışma adı altındaki faaliyetleri Batılı devletler tarafından sahip çıkılmaya başlanmış ve Batılı devletlerin emirleriyle toplumsal alana nüfuz edebilecek yeni kararlar alınmıştır. Bu emirlerin en somut örneği 1856'da Islahat Fermanı'nın yayınlanmasıdır. Bu ferman Tanzimat'ın yetersiz kaldığı alanları doldurmak için Batılı devletler tarafından oluşturulan ikinci yenilik paketidir. Tanzimat'ın daha geliştirilmiş ve netleştirilmiş fermanıdır. Tanzimat Fermanı'nın Hristiyan ve Osmanlı tebaasına verdiği haklar bu fermanla tekrarlanmıştır.⁵² Osmanlı devletinde bu iki ferman Batıcılışma ideolojisinin yanında yeni bir siyasi dönüşüm başlatmıştır. Osmanlı İmparatorluğu üzerinde yaşayan herkese vatandaşlık hakkı verilmiş ve azınlıkları kontrol altında tutmak istenmiştir. Bu haklar beklenmedik sonuçlar doğurmuş, Dünya'da başlayan milliyetçilik akımı ile Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimleri de etkilemeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu bütün halkını eşit yurttaş saymak fikrini 1876 Kanun-i Esasi'de de kabul ederek bunu yasallaştırmıştır.⁵³ Toplumsal demokrasiyi sağlamak açısından Kanun-i Esasi önemli bir girişimdir. Bu girişimin de temelinde Batıcılışmayı geniş sahalara yaygınlaştırarak süreci hızlandırma fikri vardır.

Türk toplumunda yaşanan; I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet ve Kurtuluş Savaşı süreci ülkenin hem içeriden hem dışarıdan uğradığı değişimler, Cumhuriyet sürecine giden yolu başlatmıştır.

---

⁵¹ Karpat, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Kültürel Ekonomik Temeller**, İmge Kitabevi, Ankara, 2008, s. 105.

⁵² Karpat, a.g.e, s. 106.

⁵³ Karpat, a.g.e., s. 105-107.

Osmanlıdan devralınan siyasal, ekonomik ve toplumsal sorunlar Cumhuriyet'in ilanıyla beraber ele alınıp yeni bir toplumsal yapı ve kurum önerileriyle hedeflenen toplumsal değişim sürecine girilmiştir. Cumhuriyet, Türk toplumunun eski gelenekçi tutumlarını yok etme amacı taşımış ve yeniçağa ayak uydurabilecek düzeni sağlamak amaçlı gerçekleştirilen devrimlere, değişimi hızlandıran bir köprü görevi yüklenmiştir.⁵⁴ Bu dönemde, Ziya Gökalp'in fikirleri Cumhuriyet'in kuruluş süresince oluşturulması planlanan yeni kurumların şekillenmesinde etkili olmuştur. Cumhuriyet devletinin ilk girişimi siyasal alanda olmuştur. Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Mustafa Kemal'in destekçilerinin arttığı bir ortamda Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Ardından savaş döneminde ülke topraklarını parçalamak isteyen Batılı devletlerle Lozan Antlaşması imzalanarak Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur.⁵⁵ Ülkedeki ilk temel siyasal değişim, Saltanatın kaldırılmasıyla başlatılmış, saltanatı Hilafetin kaldırılması, izlemiştir. Mustafa Kemal Atatürk, Osmanlı döneminden kalma dış borçlar, kapitülasyonlar ve imtiyazlı anlaşmalar karşısında savaşmak için "Batılılaşmayı" savunmuştur.⁵⁶ Bu nedenle 1923-1930'lu yıllar Batıcılığa, modernleşme ve uygarlaşma hedefini yakalama amaçlı Cumhuriyet tarihinin gerçekleştirdiği köklü değişimleri ve devrimleri kapsayan bir dönem olmuştur. Devlet eliyle; siyaset, ekonomi, din, eğitim ve kültürel alanlarda birçok devrim yapılmıştır. Korkut Boratav, 1923-29 dönemini; geçmişle kesin şekilde bağların koparılması ve bir siyasal devrim olarak yorumlar.⁵⁷

Cumhuriyet yönetimi, kuruluş yıllarında ulusal bir ekonomi yaratma çabası içine girmiştir. Bu dönemde dünyada hakim olan iki tane ekonomi modeli uygulanmaktadır. Bu modeller; Komünist ekonomik sistem ve Liberal ekonomik sistemdir. Türkiye bu dönemde komünizme yanaşmamak için kısmen liberal kısmen de devletçi bir ekonomi politikası izlemiştir. Bu bağlamda, 1923'te ekonomi alanında yeni politikalar hakkında kararlar almak için İzmir İktisat kongresi yapılmıştır. Mustafa Kemal, İzmir İktisat Kongresi'nin açılış konuşmasında, "*siyasal egemenlik, ancak ekonomik egemenlikle*

---

⁵⁴ Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1979, s. 512.

⁵⁵ Keyder, Çağlar, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 105.

⁵⁶ Toprak, Zafer, **Türkiye'de Milli İktisat**, Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 145.

⁵⁷ Boratav, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1995**, Gerçek Yayınevi, 1998, s. 28.

*desteklenirse, tam bağımsızlığın kazanılacağını söylemiştir.”*⁵⁸ Cumhuriyet rejiminin nihai amacı milli burjuva yaratmak ve kontrollü bir liberalizme geçiş sürecidir. Cumhuriyet döneminde sanayileşme ve devlet eliyle bir girişimci sınıf yaratılması hedefi dönemin iktisat politikalarına damgasını vurmuştur.⁵⁹ Bu süreçte özel girişimcilik de desteklenmiştir. Türk burjuvazisine yine bu süreçte destek olunmuştur. Aynı şekilde devlet girişimleri de desteklenmeye devam etmiştir. Bu dönemde yaşayan birçok ekonomistten üretimi arttıracak raporlar hazırlanması istenilmiştir.⁶⁰

Atatürk milli burjuva yaratma amaçlı özel sermayeye yönelik Celal Bayar tarafından 1924’te Türkiye İş Bankası’nı kurdurmuştur. Banka ekonominin canlanması ve değişimin motorlarından biri haline gelmiştir.⁶¹ Atatürk, ekonomiyi bürokrat seçkinci bir kesimin elinde tutuyordu. Daha sonra devletçilik politikasıyla kalkınma amaçlı teşvikler yapmıştır. Amaç, özel girişimcilerin yatırım yapacakları alanları canlandırmak ve eksikliklerini gidermeye yöneliktir.⁶²

Atatürk, Kasım 1930-Mart 1931 tarihleri arasında üç ay süren bir yurt gezisine çıkmıştır. Bu gezi sırasıyla, İç Anadolu, Karadeniz, Trakya, Ege ve Güney Anadolu bölgelerini kapsamaktaydı.⁶³ Atatürk, yurt gezisinde özellikle kırsal kesimde yaşayan halkın, yoksulluk çektiğini, temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandığını yerinde gözlemleyerek devletçilik adı altında kalkınma planlarını devreye sokmuştur. Bu planları fabrikaları kuracak olan sanayici kesimle birlikte yapmıştır. Bu girişimleri desteklemek amaçlı Cumhuriyet, Türk sanayicisinin büyümesi için ilk beş yıllık kalkınma planını 1933 hazırlamıştır. Bu planlar; 9 Ocak 1934 tarihinde onaylanmış 1939’da ancak gerçekleştirilebilmiştir.⁶⁴ Beş yıllık planlama kapsamında; dokuma, kâğıt, seramik, kimya ve maden sanayilerinin devlet tarafından kurulması

---

⁵⁸ Kongar, Emre, **İmparatorlukta Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, 1994, s. 265.

⁵⁹ Pamuk, Şevket, **Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 181.

⁶⁰ Kongar, Emre, **Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 198.

⁶¹ Ahmad, Feroz, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, 2022, s. 127.

⁶² Kongar, **İmparatorlukta Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, s. 273.

⁶³ Boratav, Korkut, **Türkiye’de Devletçilik**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 144-146.

⁶⁴ Lewis, Bernard, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, (Çev. Boğaç Babür Turna), Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2021, s. 384.

kararlaştırılmıştır.⁶⁵ Diğer yandan devlet özel sektörün sanayi yatırımlarına yönelimini de desteklemiştir.

Atatürk, nüfusun çoğunluğunu oluşturan tarımsal üretim yapan köylü halk için ekonomik olarak üretimin sürdürülebilirliğini sağlamak amaçlı “*Köylü milletin efendisidir*” sloganıyla köylüye yönelik politikalar izlemiştir. Atatürk, Osmanlı döneminde köylülerin ödediği aşar vergisini kaldırarak köylünün koruyucusu yolundaki iddiasını somutlaştırmıştır. Bu yıllarda tarım ürünleri için destek sistemi oluşturmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet yönetiminin eğitim ve din alanındaki değişimini ele alırsak; 1924 yılında anayasada ilköğretimin zorunlu ve parasız olduğu maddesine yer verilmiştir. Daha sonra 1926’da her kademedeki eğitimi parasız hale getirmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu’yla bütün eğitim kurumları tek çatı altında toplanarak, dinsel eğitim yapan okullar kapatılmış, laik ve modern bir eğitim başlamıştır.⁶⁶ Ardından “Şeriye ve Evkaf” bakanlıklarını kaldırılarak laiklik konusunda ilk adım atılmıştır. Daha önceki dönemde eğitim kurumu olan medreseler kaldırılarak onun yerine eğitim bakanlığı tarafından İmam ve Hatip Okulları, İstanbul Üniversitesi’nde İlahiyat fakültesi açılmıştır. 1928 yılında devletin bir dini olduğu maddesi Anayasa’dan çıkartılarak okul programlarında zorunlu din dersleri kaldırılmış; 1930’da kent, 1933’te de köy okullarında uygulanmaya başlanmıştır.⁶⁷

Cumhuriyet döneminin din alanında getirdiği en önemli kanunlarından birisi de Diyanet İşleri Bakanlığı Kanunu ve kuruludur. Mustafa Kemal Atatürk, bu kanunla dini belirli grupların elinden alarak devletin kontrolünde olan bir din kurumu oluşturmayı amaç edinmiştir. Başka bir anlatımla toplumsal yapıyı dinin kontrol ettiği toplum ve devlet anlayışından sadece devletin kontrol etme yetkisi olan bir anlayışa geçilmiştir. Dolayısıyla bu dönemde devletin dini kontrol altına alma girişimlerinin temel amacı, toplumsal yapıyı oluşturan kurumları, Batı tarzında modernleştirme çabaları ile birlikte dini denetim altında tutacak merkeziyetçi bir sistemi hayata geçirmektir. Bu gelişmeler

---

⁶⁵ Kongar, a.g.e., s. 268.

⁶⁶ Kongar, a.g.e., s. 124.

⁶⁷ Berkes, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, s. 524.

devletin ve CHP'nin ilkelerinden biri olan Laikliği yaygınlaştırma amacı da taşımaktadır.

Cumhuriyet ideolojisine uygun yeni insanı yaratmak amacıyla 1 Ocak 1929'da millet mektepleri açılmıştır. Bu süreci kültürel sahalara yaymak için 19 Şubat 1932'de Halkevleri kurulmuştur. Halk evlerinin açılış konuşması yapan Mustafa Kemal Atatürk'ün sözleri:

“Gençlik, gelişen, yetiştiren bir çalışmanın içinde yaratılmalıdır. Millet şuurlu, birbirini anlıyan, seven, ideale bağlı bir halk kitlesi halinde teşkilatlandırılmalıdır. En kuvvetli ders vasıtalarına, muallim ordularına malik olmalıdır. Halkı yetiştirmek, halkı bir kitle haline getirmek için ayrıca bir milli halk mesaisinin tanzimini ihmal etmemeliyiz.”⁶⁸

Halk evleri bu dönemde, toplumsal değişim ve dönüşümleri hızlandırma görevi üstlendiği için önemli kuruluşlardır. Cumhuriyet'in idealleri ve Kemalizm'in ideolojisini yayma amaçlı faaliyetler yürütülmüştür.

Halkevlerinin kuruluşundan sonra bu projenin devam olarak, 17 Nisan 1940'da Köy Enstitüleri kurulmuştur. Cumhuriyet döneminin eğitim sorunlarını çözmek ve de kırsal bölgelere eğitim götürmek amaçlı Köy Enstitüleri kurumları açılmıştır. Bu enstitülerin amacı sadece eğitim değildir, kırsal bölgedeki üretimi yapacak bireylerin doğru bilgiyi öğrenmelerini sağlamak ve uygulamalı derslerle deneyim kazanmak amaç edinilmiştir. Hem mesleki öğretiler hem de kültürel faaliyetleri de içinde barındıran bir müfredata sahiptir. Halk oyunları, jimnastik, dans, müzik, tiyatro, piyes, sanat, edebiyat ve enstrüman çalma gibi faaliyetleri öğreten, Cumhuriyet ideolojisine uygun olan, Batı uygarlığını tanıyan, kendi kültüründe düşünen, sorgulayan bir nesil yetiştirilmek istenmiştir.

Atatürk, modern bir Türkiye yaratma gayesiyle 1925'te milletlerarası takvim ve saati uygulamaya koymuştur. Başka bir anlatımla, Türkiye'nin kullandığı saat ve takvimin değişmesi Batı'yla zamansal olarak bütünleşme amaçlı gerçekleştirilmiştir. Devletin uluslaştırılması amacıyla Osmanlıcaya karşı “Öz Türkçe” hareketi adına “*Türk Dil Kurumu*” kurulmuştur. Halkı aynı dil etrafında toplayarak dil, tarih ve kültür bağlamında ulus bilinci yaratılmak istenmiştir. Daha sonra tarihsel birikimin ortaya

⁶⁸ Katoğlu, Murat, “Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür, Sanat,” **Türkiye Tarihi 4**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 411.

çıkarılması için “*Türk Tarih Kurumu*” kurulmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, ulusal bir bilincin yaratılması Batılı devletler karşısında güçlülüğün temsili olacağı fikriyle hareket etmiştir.

Yeni Cumhuriyet’in yeni insanını yaratma sürecinde bir takım radikal devrimler yapılmıştır. Bu devrimler *Batılılaşma* amaçlı gerçekleşmiştir. 1 Kasım 1928’de Latin Harflerinin kabulüyle geçmişle olan tüm yazılı bağlantılar kopartılmıştır. Toplumun tarihle olan bağlantısı koparılarak yeni nesile yaratılmak istenen insan imajı aktarılmıştır. Yeni düzenin yerleştirilmesi ve kurumsallaşması adına tepeden inme değişimler yapılmıştır. Dönemin Türkiye’inde halkın okuma-yazma oranı düşüktür. Bunu dikkate alan tek parti iktidarı gerçekleştireceği kültürel devrimleri yaygınlaştırmak için aydın ve bürokrat kesimin desteğini almak istemiştir. Başka bir deyişle, Türkiye’nin yeni toplumsal yapısına yeni insanına “milli bilinç” edindirme görevi aydın ve bürokrat kesime düşmüştür. Bu kesim, gazete, dergi ve edebiyat aracılığıyla yeni bir dil ve yaratılmak istenen insan modelini hızlı bir şekilde yaygınlaştırmak amaçlı faaliyetlere başlamıştır. Dil devrimi, yeni bir milli şuur yaratmayla olumlu olarak görülürken eskiden ve tarihten kopuşu getirişi ile de olumsuz olarak görülmektedir. Ahmet Oktay, dil devriminin olumsuz yönlerinden şöyle bahsetmiştir:

“Cumhuriyet rejimi ister istemez genç kuşakların kültürel geçmişle ilgilerinin kopmasına yol açmış, bu çerçevede edebiyat da zaten daha Tanzimat’la başlamış olan eğilimi derinleştirerek tümüyle Batı’ya dönmek zorunda kalmıştır. 1939’lardan itibaren intelegentsianın düşünsel huzursuzluğu dışa vurulmaya başlamış geçmişe ilgisizliğin red-i miras biçimi alması eleştirilmeye başlanmıştır ama “yeni ulus” ve “yeni kültür” yaratılması noktasında yoğunlaşan inanç ve istek egemen konumunu Atatürk’ün ölümüne kadar korumuştur.”⁶⁹

Türk toplumunda bu devrimler yaşanırken Atatürk demokrasi denemesi amaçlı güdümlü bir parti kurma kararıyla 1930’da Serbest Fırka’yı kurmuştur. Cumhuriyet Halk Fırka’sı devletçiliği savunurken Serbest Fırka liberal bir ekonomiyi savunmuştur. SP, “*Parti devlet tekellerinin kaldırılması, vergilerin düşürülmesini ve düşün özgürlüğünü talep ediyordu.*”⁷⁰ Halk tek parti rejiminin dayatılan devrimlerinden sıkılmış Serbest Fırka’ya destek vermiştir. Geleneksel yönetimi benimsemek isteyen

⁶⁹ Oktay, Ahmet, *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat*, Etis Yayıncılık, Ankara, 1993, s. 6-7.

⁷⁰ Kongar, *İmparatorlukta Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, s. 154.

halk tarafından partiye destek büyüyerek devam etmiş ve tek parti yönetimi halk üzerindeki kontrolünü kaybetmemek için partiyi kapattırarak demokrasi denemesini durdurmuştur. Bu denemeden sonra Cumhuriyet Halk Fırkası, parti politikasında değişimlere giderek Kemalizm ideolojisi altında eğitim faaliyetlerini arttırmıştır.⁷¹

Atatürk yeni Türkiye'nin değişimlerinin devamlılığını sağlamak için toplumu kapsayıcı ve bütünleştirici amaç doğrultusunda tek parti yönetimi olan CHP'nin kurultay toplantısında partinin ilkelerini belirlemiştir. Halk arasında devrimleri benimsemeyen güçler ortaya çıktığını fark ederek toplumsal nüfuzu yenilikler çerçevesinde sağlamak için böyle bir yola girmiştir.

1940-1945 arası II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle sıkı bir iktisat politikası uygulanmıştır. Halka ekmek karneyle dağıtılmış ve vergiler arttırılmıştır. İnönü hükümetinin yönetiminde olan Türkiye, "Savaş Ekonomisi" adı altında politika uygulanmış ve savaş yılları boyunca bu politika sürdürülmüştür. Bu uygulamaların getirdiği ekonomik sıkıntı ve zorlukları hafifletmemiş giderek ağırlaşan bir ekonomi sürecine girilmiştir. Dolayısıyla bu dönemdeki ekonomik politikalar yetersiz kalmıştır.

Savaş döneminde ortaya çıkan karaborsa bazı kesimleri zengin yapmıştır. Bunu fark eden devlet, 11 Kasım 1942'de "Varlık Vergisi" kanununu çıkartarak kentteki zengin sınıf üzerinde kontrolü sağlamaya çalışmıştır. Diğer yandan, kırsal alandaki tarım üreticisi ve köylülerden "Toprak Mahsulleri Vergisi" alınmıştır. Amaç, daha çok ürün elde edenden daha çok vergi alarak, Türkiye'nin ekonomisini düzeltmektir. Toprak Mahsulleri Vergisi'ni köylüler geçmişte alınan aşar vergisi gibi görmüşlerdir ve vermemek için de birçok bahane üretmişlerdir. CHP iktidarı, halktan istediği vergileri almak için güvenlik güçlerini kullanmıştır. Kıtık ve karaborsa karşısında jandarmadan korkan köylü, CHP'ye karşı tepkisini arttırmıştır. Devlet tarafından, tarımsal ürünlere vergi aracılığıyla el konulması; kentte sermaye sahipleriyle kırsal alanda ise köylülerle arasını açmıştır. Kentteki milli burjuva, vergilerden kaçırmak için bahaneler üretirken kırsal alanda geçimlik ürünü bile zor üreten köylü, ürününü saklama yoluna gitmiştir. Toplumda ekonomik anlamda, farklı gruplarda yer alan kentli ve köylü halkın yaşadığı sorunlar; ilerleyen yıllarda CHP iktidarının destekçilerinin, azalacağı habercisidir.

---

⁷¹ Kongar, a.g.e, s. 157.

Bu dönemde, artan toplumsal baskı ve kısıtlamalar halkın tercihini fikir olarak, değiştirmeye başlamıştır. Halkın bu eğilimi, Türkiye'nin çok partili hayata geçişiyle, 1946 yılında kurulan Demokrat Parti'ye desteğin artmasıyla somutlaşmıştır.

Varlık Vergisi, Türkiye'de yaşayan gayrimüslimlerin ülkeyi terk etmesine sebep olan bir vergi özelliği de taşımaktadır. Gayrimüslimler, kendilerine özel çıkartıldığına inandıkları vergiyi kimisi para elinde olmadığı için veremezken kimisi de vergiden kaçırarak veya yeteri kadar kazanamadığı için vermemiştir. Vergi veremeyen gayrimüslimler, devlet tarafından ceza olarak; Erzurum Aşkale'ye ve Eskişehir'in Sivrihisar ilçelerine çalışmak üzere kamplarına gönderilmiştir. Kamplara giden mükellefler vergi borçlarını tamamen ödeyinceye kadar çalıştırılmışlardır. Bu gelişmeler ekonomik anlamda faaliyeti yüksek olan tüccar ve el zanaatlarına hakim olan gayrimüslimlerin göç etmesine ve Türkiye ekonomisine olan katkılarının azalmasına neden olmuştur.

1945-1950 dönemi Türkiye'nin iç ve dış ekonomik politikalar olmak üzere değişim ve dönüşümlerin yaşandığı geçiş süreci olarak okunmalıdır. Diğer adıyla milli şef iktidarının çok partili Türkiye'ye geçiş dönemidir. II. Dünya savaşından sonra dünyanın imparatoru diğer adıyla patronu ABD olmuştur. Bu gelişmelerle beraber dış konjontürde liberal demokrasinin yansımaları kendini göstermeye başlamıştır. Birleşmiş Milletler Anayasası, savaş sonrası mevcut olan otoriter sistemlere son verme kararı almıştır. Bu karar Türkiye için de tek partili sistemden çok partili sisteme geçiş fikrini hızlandırmıştır.⁷² Bu gelişmeler sonrasında, 1946 yılında tek parti iktidarı olan CHP'nin karşısında mücadele edecek muhalefet partilerinin kurulmasına İsmet İnönü tarafından izin verilmiştir.

CHP iç politikada özellikle Laiklik anlayışında değişimler yapmıştır. Dini eğitim veren kurslar açılmaya başlanmış, din üzerindeki belli yasaklar kaldırılmıştır. CHP iktidarı, din üzerinden yapılan baskıları olumsuz karşılayan kesimi temsil eden; şeyhler ve ağaları tekrardan kazanmak için bu girişimlerde bulunmuştur. Dolayısıyla CHP, Cumhuriyet döneminin katı dinsel politikalarını oy kazanma amaçlı, değişim yoluna giderek, geleneksel veya dini eğilimli kesimle arasını yumuşatmak istemiştir.

---

⁷² Timur, Taner, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İmge Kitabevi, İstanbul, 1991, s. 11.

Atatürk dönemindeki dış politikadaki göreceli bağımsızlık anlayışı bu dönemlerde tamamıyla bağımlılığa dönüşmeye başlamıştır. ABD ile yakınlaşma 1947-1948 yıllarında artarak devam etmiştir. ABD bazı ülkelerin komünizme kaymasını önlemek için yardım vaadinde bulunarak, o ülkeleri kendine bağlamaya çalışmıştır. 1947’de Truman Doktrini ile Türkiye ve Yunanistan’a yardım kapsamında 400 milyon dolarlık kredi vermiştir. Türkiye’de bu süreçler yaşanırken ekonomik olarak kötü bir durumdadır ve Batılı ülkelere uzatılan eli geri çevirmemiştir. Bunun sonucunda da tam bağımlı bir Türkiye manzarası ortaya çıkmıştır ve bundan sonraki dönemleri etkileyerek günümüz Türkiye’sine ulaşmıştır. Türkiye ABD’den gelen yardımlar sebebiyle pek çok yatırımdan vazgeçmiş ve üretmek yerine ithal ederek bu ihtiyaçları daha az maliyetle karşılama yoluna gitmiştir. Truman doktrininden sonra Marshall yardımıyla bu bağlanma süreci hızını arttırarak sürdürmüştür.

Sonuç olarak, Osmanlı’dan ve savaşımlardan çıkan bir ülke olan Türkiye, Cumhuriyet dönemiyle birlikte toplumsal yapısında köklü değişiklikler gerçekleştirmiştir. Cumhuriyet’le birlikte modern, çağdaş bir toplum yaratılmaya çalışılmıştır. 1938 yılında Atatürk’ün ölümü, bu süreci kısmi olarak yavaşlatmış ve İsmet İnönü’nün hakim olduğu bir yönetim sistemine ve dönemine girilmiştir. II. Dünya savaşının başlaması ve planlanan projelerin ekonomik sıkıntıdan dolayı gerçekleştirilememesi Türkiye’nin toplumsal yapısında değişimlere sebep olmuştur. Çok partili hayata geçişle son bulan bu dönemde, “demokrasi” adına yeni gelişmelerin başlangıcı olmuştur.

2.2. 1950-1980 Döneminin Toplumsal ve Siyasal Yapısı

1945 yılında, bütçe kanunu ve “Toprak Reformu Kanunu” görüşmeleri sırasında CHP içerisinde toprak sahibi olan bir grup milletvekili kanununa karşı çıkmıştır. Buradan çıkan muhalif ekip Demokrat Parti’yi kurmuştur. DP kurucularının kişisel özellikleri, Toprak Reformu’na neden karşı çıktıkları hakkında fikir vermektedir. İşadamı, bankacı ve siyasetçi Celal Bayar; pamuk üreticisi toprak sahibi Adnan Menderes; tarih profesörü Fuat Köprülü ve bürokrat olan Refik Koraltan.⁷³ Bu grup, Toprak Reformu ile ilgili sert eleştirilerde bulunmuştur. CHP’nin yaptığı olumlu veya olumsuz her türlü politikaya veya faaliyetlere karşı çıkmaya başlamıştır.

⁷³ Ahmad, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, s.126.

Bu dönemde, Türkiye tarihinde yönetim sistemi sorgulanmaya başlamış, “demokrasi”nin Türkiye toplumuna uyup uymaması sonucu; “demokrasi”nin sistem için uygun olduğu kararına varılarak yeni bir adım atılmıştır. İsmet İnönü, 1 Kasım 1945’teki konuşmasında, “*hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde, memleketin ihtiyaçları şevkiyle, başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır*” diye konuşarak çok partili sisteme geçişi halk nezdinde açıklamıştır.⁷⁴ 7 Ocak 1946’da DP resmen kurulmuş ve seçimlerde iddialı bir parti haline gelmiştir. 1946 seçimlerini kazanamasa da 1950 seçimlerinde büyük bir farkla kazanmıştır. DP iktidar olur olmaz politika değişikliğine gitmiştir. 1946’da başlayan liberalleşme siyaseti DP döneminde üst seviyeye ulaşmıştır.⁷⁵ Diğer yandan Türkiye toplumunun büyük bir kesimini oluşturan köy halkının, istediği bir parti iktidar olmuştur. Köy halkı devletten yoksulluklarını iyileştirici, ekonomi temelli politikalar istemektedir. Gücünü halktan aldığını iddia eden DP, halkın istekleri doğrultusunda kararlar almaya önem göstermiştir. CHP yönetiminin ekonomi ve dini kısıtlamaları halkın, önemli bir kesimini rahatsız ettiğinden, DP’ye karşı yakınlık duyarak büyük umutlar taşımaya başlamışlardır. Yeni hükümetin başbakanı olan Adnan Menderes, tüm bunların farkındadır ve ülkeye yapılacakları nutuk atarak, şu şekilde sıralamaktadır:

“Türkiye’nin yüzde sekseni köylerde yaşıyor. Köylerde üretim toprağa bağlıdır. Toprak iyi tohum ister, gübre ister, makine ister, sulama ister... Köylümüz bunları bir başına yapamaz. Devlet olarak ona elimizi uzatmamız gerekli. Ziraat Bankası yolu ile kooperatifler yolu ile ucuz faizli krediler sağlayacağız. Köylümüz bunları kullanarak makine alacak... Tohumunu ıslah edeceğiz, onu ekecek. Ucuz gübre sağlayacağız, onu kullanacak. Bunlar da yetmez. Malını pazara götürebilmesi için yolunu yapacağız, sağlığını koruyabilmesi için içme suyunu getireceğiz. Sağlık memurlarını ayağına kadar götüreceğiz. Bu da yetmez... Mahsulünü değer fiyatıyla satmasını temin edeceğiz. Toprağa dayanan istihlal deyince, buna karayolları politikası, demiryolları politikası, büyük sulama tesisleri, limanlar girer... Bütün bunları yapmak için paraya ihtiyaç vardır. Maliye Vekili arkadaşımız, kesenin ağzını açmanın çarelerini arayacaktır...”⁷⁶

Adnan Menderes’in açıklamaları halk tarafından büyük umutlarla karşılanmıştır. CHP yönetiminin II. Dünya savaşı sürecinde halka uyguladığı sıkı ekonomik politikalar sonucu, ekmeği bile karneyle almaya mahkûm bir halk için; Menderes’in bu umut verici vaatleri halk nezdinde, mutluluk verici bir şekilde yankı bulmuştur. Halk ekonomik anlamda yaşadığı sıkıntılardan bir an önce kurtulmak istemektedir. DP, politika

⁷⁴ Ahmad, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980**, Hil Yayınları, İstanbul, 1994, s. 25.

⁷⁵ Ahmad, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, s. 131.

⁷⁶ Bayar, Celal, “Başvekilim Menderes”, Hürriyet Gazetesi, 21.7.1969, (Aktaran, İsmail Cem), **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021, s. 327.

açıklamaları karşısında halkın desteğini gördükçe, destekçilerini elinde tutmak için daha çok vaatler sıralamaktadır. DP'yi benimseyen halk partiyi “*Demir Kırat*” olarak tanımlamıştır. Bundan sonraki süreçte halk dilinde “*Demir Kırat*” söylemi artmıştır.

1950-1960 dönemi Türkiye’de düşünsel, siyasal, ekonomik değişimler toplumu kuşatmıştır. DP yönetimi ABD temelli, toplumsal değişme kararları almıştır. Bu bağlamda Menderes; “*Türkiye’yi küçük Amerika yapacağız*” ve “*Her mahalleye bir milyoner*” sloganıyla halkı umutlandırarak kitlesini oluşturmuştur. DP, bunun yanında ABD bağımlı söylemlerle, kısmi olan devletçi ekonomi modelinden liberal ekonomi modeline geçişi kolaylaştırmıştır. Dünya konjonktüründe II. Dünya savaşı bitmiş ve ABD yeni dünyanın patronu olmakla birlikte ülkelerin örnek aldığı bir devlet konumundadır. Ekonomi devletçilikten liberalizme geçiş sürecindedir. Toplumsal yapı, Prens Sabahattin’in Cumhuriyet’ten önce öne sürdüğü teorisini doğrulayacak bir hale gelmiştir. Toplum liberal sistemle birlikte bireyci, Batıcılaşma yanlısı ve muhafazakâr bir doğrultuda şekillenmeye başlamıştır. Bu bağlamda, DP’ye destek veren toprak ağaları yeni bir sınıf oluşturmaya başlamış ve ABD yanlısı politikalar bu dönemki özel sektör yatırımlarını ve girişimciliği arttırmıştır. CHP döneminde başlayan ve DP döneminde de devam eden, ABD’den alınan Marshall yardımları, liberal ekonomik sistemini onaylayan ve bu sisteme uyum sağlamaya çalışan halk tarafından olumlu karşılanmıştır. Halk, Atatürk döneminde tam bağımsız Türkiye idealinden vazgeçişin farkında değildir. Ekonomik sıkıntılardan kurtulmak için iktidarın politikalarından yararlanma yarışındadır. Halk ekonomik kalkınma politikalarından yararlanmak için, krediler çekmiştir. Bu gelişmeler sonucu; Türkiye’de Batılı devletlere bağlı bir ekonomi sistemin temellerini atarak, tam bağımsızlıktan ödün verilmiştir.

DP’nin ekonomi politikalarıyla beraber Türkiye’nin sosyal yapısında önemli değişimler yaşanmıştır. Özellikle karayolu yapımı; kıır-kent arasındaki hareketliliği arttırmış, köyden kente ulaşım kolaylaşmış, tarım ürünlerinin kasaba ve kent pazarlarına kolayca girmesine sebep olmuş ve ekonomiyi canlandırmakla üretici kesimin ekonomik sıkıntılarının iyileşmesine sebep olmuştur.⁷⁷ 1950-1954 yılındaki ekonomik canlanmalar ülkenin refah seviyesini birazda olsa, yükseltmiştir.

---

⁷⁷ Kaçmazoğlu, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Yapı Tartışmaları**, s. 195.

DP liberal ekonomi politikaları ile yabancı sermayenin Türkiye'ye girişini kolaylaştırmıştır. ABD'nin iktidara baskısı ile bazı kanunlar çıkarılmıştır. 1 Mart 1950'de çıkarılan ilk yabancı sermayeyi destekleme kanunu 1 Ağustos 1951'de kabul edilerek yabancı sermayelerin ülkeye girişi kolaylaşmıştır. Bu kanun sonucunda, enerji kaynakları ve maden işletmeleri, altyapı yatırımları ve ulaşım alanındaki girişimler yabancı yatırımcılar tarafından gerçekleştirilmiştir.⁷⁸ DP, iktidarının sağladığı bu teşviklerle Türkiye'nin sahip olduğu ham madde kaynakları ve yatırım sahaları yabancı şirketler tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Bu durum, Türkiye'yi dışa bağımlı bir ülke konumuna getirmiş ve ülkenin yerli sermayesinin gelişimini zorlaştırmıştır.

Demokrat Parti'nin din alanındaki ilk atılımı, 16 Haziran 1950'de ezanın Arapça okunmasını yasaklayan kanunu kaldırmak olmuştur.⁷⁹ DP, halka dayanarak yaptığı bu değişim ile siyasal alanda din popülizmini geliştirmiştir. Bu dönemde dini canlanma toplumun tüm kurumlarında kendini göstermiştir. Ramazan ayında günde iki defa, diğer aylarda ise haftada bir defa radyodan dini yayınlar yapılmasına izin verilmiştir. Eğitim alanında ise ilkokul programlarına din dersi dahil edilmiştir. Diğer yandan İmam-Hatip okullarının sayısı artmış ve Yüksek İslam Enstitüsü açılmıştır.⁸⁰ Bu değişikliklerle birlikte Türkiye toplumunun; gündelik sokak giyim kuşamında ve kültürel faaliyetlerinde din göstergesi ağırlıklı manzaralar ortaya çıkmaya başlamıştır. DP, bu dönemde cami yapımını artırmıştır. Dini faaliyet yapan dini hareketler, vakıf veya kurumlara da açma izni verilmiştir.

Kurumsal olarak özgür bir ortama kavuşan dini kesim, bu dönemde; dini yayınlar, edebiyat, dergi, gazete sayılarını artırarak din eksenli bir toplumsal kültür oluşturmaya başlamıştır. Demokrat Parti'nin din alanındaki toplumsal değişimlerini Kaçmazoğlu, şu şekilde özetlemiştir; 1950-1960 döneminde din Türkiye gündeminin temel konularından biri olmuştur. Din ön planda tutularak, halkın politik platformda söz sahibi olduğu izlenimi verilmiş ve kitlelerin dini duygu ve talepleri kontrol altına alınmıştır. Bu bağlamda, din-toplum, din-devlet, din-siyaset, din-eğitim, laiklik, irtica, reform gibi din eksenli tartışmalar 1950'lerin gündemini belirlemiştir.⁸¹ Bu tartışmalar

---

⁷⁸ Kaçmazoğlu, a.g.e., s.174.

⁷⁹ Eroğul, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, 1990, s. 58.

⁸⁰ Kaçmazoğlu, a.g.e., s. 69.

⁸¹ Kaçmazoğlu, a.g.e., s. 67.

doğrultusunda iktidar, dini reformlara onay veren seçmen potansiyelini dikkate alarak kontrol altında tutucu kararlar almıştır.

Demokrat Parti eğitim alanında da değişimlere gitmiştir. Eğitim alanında ilk yaptığı değişiklik Köy Enstitülerini Öğretmen okullarına dönüştürmek ve Halkevlerini kapatmak olmuştur. Buradaki amaç muhafazakâr kesimlerin CHP ile özleştirip eleştirdiği bazı kurumları ortadan kaldırmaktır. Halka bir kahraman edasıyla yansıyan bu kapatmanın arkasında; Köy Enstitülerine “komünizm” etiketinin yapıştırılması vardır. Halk, komünizmi onaylamamakla birlikte, komünizme radikal düzeyde karşıt fikir geliştirmiştir. Dolayısıyla DP, halkın komünizme yaklaşımını bildiği için halk nezdinde daha da parlamak amaçlı, CHP iktidarının, Köy Enstitüsü kurma projesini kökten sonlandırmıştır.

Köy Enstitülerinin kapanışıyla birlikte eğitim veren öğretmenler, “komünizmle” suçlanarak; kimisi hapse atılmış kimisi yurt dışına kaçmıştır. Bu dönemde eğitim veren ve eğitim alan öğrenciler edebiyat alanlarında yayınlar yapmıştır. Diğer yandan Köy Enstitülerinden mezun olan bir grup yazarın toplumcu gerçekçi bakış açısıyla kaleme aldığı romanlar, Türkiye tarihini okuma amaçlı bugün hala önemini korumaktadır. Bu eserler, Türkiye’de köy edebiyatını oluşturmuş ve dönemin toplumsal yapısı hakkında fikir edinmeyi sağlayacak zengin kaynaklar olmuştur.

1950’li yıllarda tarıma giren makinelerin yarattığı atmosfer sonucu kırsal bölgelerde ve özellikle köylerde işsiz kitle oluşmuştur. Köydeki işsizlik ve yoksulluk ekonomik durumunu düzeltmek isteyen halkı, kentlere çekmiştir. Bu gelişmelerle birlikte bu dönemde göç olgusu ve yarattığı problemler ortaya çıkmıştır. Türkiye nüfusunun çoğunluğu kırsal alanda yaşamaktadır. DP’nin kentlerde toprak beylerine ve sanayi üreticisine yaptığı teşvikler ekonomiyi canlandırmış ve ara meslekler ortaya çıkmaya başlamış dolayısıyla kentte işçi talebini artmıştır. Kentlerde artan işçi talebi, kırsal alandaki nüfusu kendine çekmiştir. Bu gelişmeler sonucu, Türkiye’nin merkezi kentleri, 1950-1960 yıllarında yoğun göç almıştır. Kentlere olan yoğun göç sonucu işsiz bir kitle oluşmuştur. Daha sonraki süreçlerde kentteki ekonomi talep-arz dengesini sağlayamamış ve ucuz işgücü ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, Türkiye bu süreçte göçün sebep olduğu olumlu ve olumsuz toplumsal değişim manzaralarının ortaya çıktığı bir

döneme girmiştir. Özellikle bu dönemde, kentlerde gecekondu gibi yerleşim sorunları çıkmıştır.

DP'nin 1954 seçimlerinden sonra ekonomik politikaları yetersiz gelmeye başlamıştır. ABD'den alınan fonlar tükenince yeni fonlar bulma arayışına girilmiştir. Bu süreci, 1958'de devalüasyon izlemiştir. Böyle bir ortam, ekonominin payandası konumunda olan toprak ağalarını ve genel olarak da halkta umutsuzluk yaratmıştır. Toplumsal anlamda ekonomik buhranlar ve yapılan kısıtlanmalar yanında özgürlük ve demokratik hakların kısıtlanması DP'yi içinden çıkamayacağı bir sona sürüklemiştir. 27 Mayıs 1960'da asker, Demokrat Parti yönetimine son vererek hükümeti yönetmek için teslim aldığı ilan etmiştir. Askerler darbenin gerekçelerini; DP'nin demokrasiden sapmış olması; yandaşlarına ayrıcalıklı işlemler yaparak halkı bölmesi, Atatürk devrimlerinden ödünler vermesi şeklinde açıklamışlardır.⁸²

Türkiye, 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra yeni bir döneme girmiştir. Hükümete el koyan asker, Milli Birlik Komitesi kurmuş ve anayasa değişikliğine gitmiştir. 1924 Anayasası değişerek, 1961 Anayasası oluşturulmuş ve Türkiye'yi yeni demokratik haklar doğrultusunda bir sürece sürüklemiştir. DP yönetiminin yaptığı zorbalıklara karşı oluşturulan bu anayasa büyük önem taşımıştır. Anayasanın amacı, devletin iç kurumlaşmasını ve devlet-toplum ilişkilerini çoğulcu-demokratik bir çerçeveye göre oluşturmaktır.⁸³ Anayasa resmi olarak, 9 Temmuz 1961'de yapılan halk oylamasıyla kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir. Anayasa kabulünden üç ay sonra 15 Ekim 1961'de Türkiye, devleti yönetecek partiyi belirlemek için seçime gitmiştir. Seçim sistemi değiştiği için herhangi bir parti tek başına başarı sağlamamıştır. CHP, en çok oy almasına rağmen iktidar olamamış ve Adalet Partisi'yle ortak hükümet kurmuştur. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, İsmet İnönü'yü başbakanlıkla görevlendirmiştir.⁸⁴ Oluşturulan ortak hükümet; toplumsal ve ekonomik uzlaşmazlıklar sonucu bozulmuştur.

---

⁸² Kongar, **İmparatorlukta Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, s. 168.

⁸³ Özkazanç, Alev, "Cumhuriyet Döneminde Siyasal Gelişmeler: Tarihsel-Sosyolojik Bir Değerlendirme", **1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim**, (ed. Faruk Alpkaya, Bülent Duru), Phoenix Yayınevi, Ankara, 2017, s. 80.

⁸⁴ Kongar, a.g.e, s. 175.

Bozulan koalisyon sonucu Türkiye, 25 Haziran 1962’de ikinci hükümeti kurmuştur. İlk Beş Yıllık Kalkınma Planı ve işçi hakları başta olmak üzere birçok yeni toplumsal kararlar bu hükümet zamanında kabul edilmiştir. 1961 Anayasası’nın getirdiği özgürlükler, Türkiye’deki siyasal yaşamı ve toplumsal yapıyı canlandırmıştır. Türkiye, daha önceki rejimin tüm kısıtlamalarından kurtulan bir özgürlüğün içine düşmüştür. Halk, daha çok medeni haktan, üniversiteler daha büyük bir özerklikten ve öğrenciler daha geniş bir örgütlenme özgürlüğüne kavuşmuştur.⁸⁵ Gençlik hareketleri ortamın serbestliğinden yararlanarak artmıştır. Bunun yanında çeşitli iş sektörlerini temsil eden sendikaların sayısında da artış görülmüştür.

1961 Anayasa’sı çoğunluğun katılımıyla oluşan bir demokrasi anlayışı getirmiştir. Toplumsal adalet ilkeleri temel alınarak yeni bir toplumsal ve ekonomik düzen getirilmiş, her bireye toplumsal eşitlik ilkesi gereği fırsatlar sunulmuştur.⁸⁶ Anayasa, bu amaçları gerçekleştirmek için devlete büyük bir sorumluluk vermiştir. Anayasa’nın 41. maddesi şu şekilde belirlenmiştir:

“İktisadi ve sosyal hayat, adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacıyla düzenlenmiştir.”

“İktisadi sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yaptırmak devletin görevidir.”⁸⁷

Ülkenin yönetiminde söz sahibi olan komite, köklü iktisadi tedbirler almıştır. Devlet Planlama Teşkilatı, bu manada önemlidir. Teşkilatın başlıca görevi; ekonominin bir plan bağlamında akılcı biçimde işlenmesini denetlemektir.⁸⁸ Bu planlama “*sosyal devlet*” amacı taşımaktaydı. Bu dönemde artan sınıf bilinciyle birlikte sendikalara üye olan halk kitlesi oluşmaya başlamıştır. Sosyal devlet anlayışı gereği, işçilere grev hakkı verilmiştir. Bu dönemde işçileri ve köylüleri temsil eden siyasi partiler kurulmuştur. Bu manzaralar, Türkiye’nin toplumsal yapıdaki değişim ve dönüşümlerini arttırmıştır.

1960’lar Türkiye’si iç göç ve dış göçle birlikte hareketli yıllardır. DPT’nin kamu yatırımları ekonomik kalkınmayı hızlandırmıştır. Köyden kente göçle birlikte dayanıklı

⁸⁵ Ahmad, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, s. 163.

⁸⁶ Kongar, a.g.e, s. 174.

⁸⁷ Ahmad, a.g.e, s. 159.

⁸⁸ Ahmad, a.g.e., s. 159.

tüketim mallarının ihtiyacı doğmuştur. Henüz ekonomik olarak iyileşememiş bir toplumun, bu ihtiyaçlarını yurtdışından temin edebilecek döviz elinde yoktur. Devlet bu duruma el atarak ekonomide sanayi merkezli, içe dönük olduğu kadar dışa bağımlı “ithal ikameci sanayileşme” modelini uygulamaya koymuştur.⁸⁹ Devlet “ithal ikameci sanayileşme” yoluyla bir yandan sanayi üretimini desteklemiş diğer yandan da üretime uygun tüketim ilişkilerini geliştirmeyi amaç edinmiştir. Devletin bu teşviki sonucu; kente göç eden halkın ihtiyaç listelerinde dayanıklı tüketim malları yer almaya başlamıştır. Buzdolabı, TV, çamaşır makinesi kent koşullarında yaşayan her evin, sahip olmak istediği birer eşyaya dönüşmüştür. Bu bağlamda, bakıldığında kente göç oranının artmasıyla işçi nüfusu çoğalmış, çoğalan nüfus kentteki tüketimi arttırmakla beraber talep dahilinde ekonomiyi canlandırmıştır.

1960’larda Türkiye ekonomisi DPT’nin belirlediği %7 oranında büyümeyi sağlamıştır. Bu sonuç dönem bağlamında sanayi devrimi gibi bir olaydır. Dünya ekonomisinin iklimi, Türkiye’nin bu başarısına uygundur. Özellikle Almanya bu dönemde “işçi göçü anlaşması” yaparak işgücü talebini karşılamaya başlamıştır. Bu yıllarda Almanya’ya işgücü göçü artmıştır. Bu gelişmelerin sonunda Türkiye’deki işsizlik oranı düşük düzeye inmiştir. Almanya’ya göç eden işgücü, Türk ekonomisine katkı sağlamıştır. İlerleyen süreçte bu katkı yadsınamaz bir noktaya gelmiştir. İşçilerin, Türkiye’deki ailelerine döviz göndermesi, ülkenin sanayileşmesi için gerekli sermaye mallarını ve hammaddeyi ithal etmesini sağlamakla kalmamış Türkiye’nin dış ödeme dengesini muhafaza etmesini sağlamıştır.⁹⁰ Sonuç olarak, bu yıllarda Avrupa’ya göç eden Türk işçiler, Türkiye ekonomisine önemli katkılar yapmıştır.

1960-1971 arası dönemde Türkiye’nin toplumsal yapısında hızlı değişimler yaşanmıştır. Gerek bu değişimler ve yeni bir toplum atmosferi gerek anayasa değişikliği iç dinamik olarak göreceğimiz siyasi gruplaşmalar tarafından çatışmalara sebep olmuştur. 1960’ların sonlarına doğru başlayan öğrenci hareketleri silahlı eyleme dönüşünce Türkiye, yeni bir toplumsal dönüşümle karşılaşmıştır. Siyasi iktidar tedirgin bir sürece girmiştir ve kontrol sağlayamamıştır. Diğer yandan halk ortak hükümetlerin sürekli bozulmalarından bıkmıştır. Belirsiz bir toplumsal düzen ve siyasi bölünmelerin

---

⁸⁹ Özkazanç, “Cumhuriyet Döneminde Siyasal Gelişmeler: Tarihsel-Sosyolojik Bir Değerlendirme”, s. 81.

⁹⁰ Ahmad, a.g.e, s. 160.

artmaya başladığı bu dönem, Türk toplumu için kaygılı bir süreci beraberinde getirmiştir.

Türkiye'nin geçirdiği bu sürece yeniden Türk Silahlı Kuvvetleri el atmış ve 12 Mart 1971 tarihinde emir komuta zinciri ile muhtıra vermiştir. Böylelikle, Türkiye'nin siyasi yönetimine bir kez daha müdahale edilmiştir. Muhtıranın gerekçelerinin ana başlıkları şu şekildedir; “Ekonominin bozulması; paranın değerinin düşmesi; gençlerin ayaklanması ve üniversite eylemlerinin artması; sendikalara üye olan işçilerin greve gitmesiyle oluşan üretim düşüklüğü; anarşi ve kardeş kavgası toplumsal huzursuzluklar yaratmıştır. Atatürk'ün bize verdiği gösterdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak umudunu kamuoyu kaybetmiştir ve Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır tehlike içinde olduğunu söylemişlerdir”⁹¹ Askerler muhtıra aracılığıyla 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlüklerin Türk toplumuna fazla geldiğini, anarşi ortamına yol açtığı ön kabulüyle, Anayasa'da yer alan bir takım özgürlükçü maddeleri ortadan kaldırmışlardır. Demirel hükümeti görevi bırakmış ve yerine 19 Mart 1971'de CHP'den Prof. Dr. Nihat Erim Başkanlığında bürokrat ağırlıklı bir ara dönem hükümeti kurulmuştur. 12 Mart muhtırasıyla birlikte aydınlar ve devrimci gençler tutuklanmış, Türkiye İşçi Parti'si kapatılmış, Deniz Gezmiş ve arkadaşları idam edilmiştir.

Nihat Erim, Naim Talu ve Ferit Melen hükümetlerinden sonra, 1973'te Türkiye yeniden seçime gitmiştir. Sürekli değişen iktidar ortaklıkları, ekonomik krizler Türkiye'ye uygulanan ambargolar, sağ-sol çatışmaları toplumsal yapıyı olumsuz etkilemiştir. Türkiye'nin ekonomik krizleri ve toplumsal sorunları anomiyi arttırmıştır. Türkiye, 1970-1980 yılları arasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri tarihin en sıkıntılı sürecini yaşamıştır. Bu sıkıntılar toplumsal yapıyı oluşturan kurumları etkilemiştir. 1970-1974 yılları arasında ekonomik anlamda diğer yıllara oranla rahat bir dönem yaşanırken, 1974 yılından sonrası dünyayı da etkileyen petrol krizi Türkiye'yi de etkilemiştir. Türkiye bu dönemde siyasi rekabetin arttığı ve çeşitli partilerin kurulduğu bir süreçtedir. Sürekli bozulup kurulan koalisyon hükümetleri ülkenin ekonomisi için masrafı yüksek olan seçim atmosferi içerisindedir.

---

⁹¹ Kongar, a.g.e., s. 185.

1979 yılında ekonomi durma noktasına gelmiş ve Türkiye’de hem içeriden hem dışarıdan ekonomi temelli problemler artmaya başlamıştır. 1979 yılındaki petrol fiyatlarındaki önemli artışlar ortaya çıkan toplumsal problemleri çözmeye yetmemiştir. Krizle birlikte; ekonomik kıtlıklar, yokluklar, temel ihtiyaçları karşılamak için oluşan kuyruklar meydana gelmiş ve üretici üretmez hale gelmiştir. Bu dönemde yokluklar baş gösterdiği için halk iktidara tepkilidir. İşçi ve işveren arasında yaşanan husumetler sokaklara taşınmış ve grevlerin arttığı bir dönem olmuştur. Grevler sebebiyle bazı fabrikalarda üretim durmuş bazıları ise işçi çıkarma yoluna gitmiştir. Dolayısıyla bu dönemde hem üretici hem de işçi için zorluklar artmıştır.

1977-1980 arası dönem Türkiye’nin siyasi tarihi açısından olumsuz olayların arttığı ve çalkantılı olayların yaşandığı dönemdir. 1978 yılında büyük bir devalüasyon yaşanmış ve ülke ekonomik krize girmiştir. Bu süreçte birçok alanda krizler yaşanmıştır. Özellikle kapitalist birikim tarzı krizi, hegomonik kriz ve devlet krizi içiçe geçerek sıkıntılı bir sürece girilmiştir.⁹² Bu krizlerin sonucunda tekrar bir darbe yaşanmıştır. 12 Eylül 1980’de Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymuş Türkiye demokrasisinin önemli kırılma noktalarından biri olmuştur.⁹³

1979’da kurulan Demirel azınlık hükümetinin ekonomik politikalarından sorumlu olan ve bu bağlamda 24 Ocak 1980 ekonomi kararlarının yürütülmesinde görevlendirilen Turgut Özal, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra kurulan ve askerlerin kontrol ettiği hükümette de ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığına getirilmiştir. 1979 Demirel azınlık hükümetiyle başlatılan tam liberal ekonomi politikaları askeri darbe hükümetlerinde Turgut Özal yönetmiştir. 1983 normal demokratik sisteme geçilmesiyle birlikte kurulan I. Turgut Özal hükümetinde de liberal ekonomik politikalarına devam edilmiştir. Bir başka anlatımla Kasım 1983 seçimleri ile tek başına iktidara gelen Anavatan Partisi’nin ekonomik politikaları sosyal devlet anlayışını rafa kaldırmış bundan sonra da liberalizmi ekonominin tek seçeneği haline getirmiştir. Türkiye’nin bu yıllarda ihracat oranı artış göstermiştir. Telekomünikasyon, otoyol, baraj gibi alt yatırımlar artmıştır. Bu dönemde katı devletçi uygulamalar tasfiye edilmiştir.

---

⁹² Özkazanç, a.g.e., s. 84.

⁹³ Günal, Erdoğan, “Türkiye’de Siyaset ve Demokrasi”, **Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, (ed. Mehmet Zencirkıran), Dora Yayıncılık, Bursa, 2013, s. 175.

Birey üzerindeki devlet baskısı hafiflemiş ve vatandaşa güven veren politikalar uygulamaya konulmuştur.⁹⁴

Bu gelişmeler sonucu Türkiye'nin toplumsal yapısında yeni gelişmeler yaşanmıştır. Ekonomik olarak gelişmeye başlayan Türkiye'nin kentleşme oranı artmış ve yaşam tarzında modern dünyaya yakın manzaralar görülmektedir. Bu dönemde dünyadaki teknolojik ilerlemeler artmış ve bu teknolojiyi tüketecek talep artmıştır. Türkiye dünyadaki bu gelişmelerin takipçisi olmuş, teknoloji ve iletişim araçlarının kullanımı bu yıllarda artmaya başlamıştır. Teknolojideki bu gelişmeler sonucu ülkede okur-yazar oranı ve kentleşme artmıştır.

1980'li yıllarda Türkiye'nin toplumsal yapısı çok hareketli dönüşümler içerisindedir. Kentlerde büyük kitleler ve kırsal bölgelerdeki kasabalarda terör olayları artmıştır. Bu süreci anayasa değişikliği izlemiştir. 1982 Anayasası hazırlanmış ve referandum adı altında halka sunulmuştur. Anayasa'nın kabulü 1961 anayasasına tepkili olan kitleleri arttırmıştır. Türkiye'nin değişen yönetim anlayışı on yılda bir tekrarlanan darbeler yoluyla kesintiye uğradığı için anayasa ve demokrasi anlayışları belirli aralıklarla askıya alınmıştır. Dolayısıyla istikrarlı bir anayasal düzen sağlanamamıştır.

Bu tarihi süreç sonucu, Türkiye'nin toplumsal yapısında gelişmeler yaşanmıştır. Ekonomik olarak gelişen Türkiye'nin kentleşme oranı artmış ve yaşam tarzı modern dünyaya yakın manzaralar görülmüştür. Teknolojik ilerlemenin yaygınlaştığı bir döneme giren Türkiye'de iletişim araçlarının kullanımı artmıştır. Bu gelişmeler sonucu ülkede okur-yazar oranı da artmıştır.

Sonuç olarak, Türk toplumsal tarihinin önemli kırılma noktaları edebi eserler üzerinde etkili olmakla beraber konu muhtevasının oluşturulması için önem arz etmektedir. Edebi ürünler, toplumsal tarihten ve toplumsal yaşamdan ayrı yazılamayacağı bir gerçekliktir. Bu gerçeklik bağlamında, bu çalışmada ele aldığımız Abbas Sayar'ın eserleri, toplumsal tarihin önemli siyasi kırılma noktaları ve toplumu dönüştürdüğü süreçlerde edebi eserin yaratıcısı olan yazarın; kalemine malzeme olması ve okuyanın anlamlandırabilmesi açısından önemlidir. Bu başlığı açma amaçlarımızdan birisi de Abbas Sayar'ın eserlerinin yazıldığı dönemleri toplumsal tarih bağlamında

---

⁹⁴ Günal, a.g.e., s. 175.

yorumlamayı sağlayabilmektir. 1923 doğumlu olan Abbas Sayar, Cumhuriyet yıllarında çocukluk ve gençliğini yaşamıştır. Cumhuriyet Türkiye'sinde yaşanan toplumsal değişim ve dönüşümlerini kendi bireysel birikimleriyle beraber tecrübe etmiş ve eserlerine taşımaya çalışmıştır. Sayar, yetişkinlik döneminde Türkiye'nin siyasal tarihi için önemli olan çok partili hayata geçiş sürecine şahitlik etmiştir. Demokrat Parti dönemini hem içeriden hem dışarıdan gözlemleme şansı yakalamıştır. 1970-1980'li yıllarda da yazmaya devam eden yazar Türkiye'nin bu dönemlerde geçirdiği yapısal sorunları eserine konu etmiştir. Dolayısıyla yazdığı eserler sanatsal zevk taşıdığı kadar Türkiye tarihinin siyasi kırılma dönemleri hakkında da sosyolojik veri elde etmeye elverişlidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ABBAS SAYAR'IN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİNİN SOSYOLOJİK ANALİZİ

3.1. Abbas Sayar'ın Hayatı ve Edebi Kişiliği

Abbas Sayar, 21 Mart 1923 yılında Yozgat'ta doğmuştur. Asıl adı “*Nail Abbas Sayar*”dır. “*Nail*” ismi mahlasıdır, gazetede yazılarını yazdığı yıllarda bu takma adla yayınlamıştır. Sonradan ismine eklenmiştir. Sayar, kardeşleriyle birlikte sekiz çocuklu bir ailede büyümüştür. Türkiye'nin savaştan çıktığı yıllar düşünüldüğünde, maddi imkânların kısıtlı olduğu bir dönemde çocukluğunu geçirmiştir. Abbas Sayar, kendisiyle yapılan bir röportajda “Ne zaman doğdunuz?” sorusuna şu şekilde cevap verir:

“Annem ilaç yapmış, düşürmek için. Düşmemişim. Bakın ki işe dostlar, o bile çok görmüş bana hayatı. Bir insan sinirlenir, kızabilir, ama alınyazısını kim bozabilir. Bir mart sabahının alacakaranlığında horozlar müjdelemiş doğduğumu. Yani, 1923 yılının bir Mart günü, Yozgat'ta horozlar müjdelemiş doğduğumu, eşe dosta...”⁹⁵

Görüldüğü gibi Abbas Sayar, henüz doğmadan önce annesinin karnının içinde çileli bir bekleyişten bahsetmiştir. Sayar'ın babasının adı Mehmet Latif Sayar (1883-1952)'dir. Mehmet Latif Efendi, eşini erken yaşta kaybetmesi üzerine sekiz çocuğunu Yozgat'ın kötü olan ekonomisinde yetiştirmeye çalışmıştır.⁹⁶ Sayar'ın yoksullukla çocukluğunda tanışması, eserlerindeki yoksul insanları tüm gerçekliğiyle kurgulamasına ve tipleri yaratmasına sebep olmuştur. Sayar'ın annesi İkbal Hanım (1904) küçük yaşta Mehmet Latif beyle evlenir. Aralarında yaş farkının olmasını engel görmeyen babasının isteğiyle bu evliliği gerçekleştirilir. İkbal hanım, son çocuğunu doğurduktan sonra 1934 yılında henüz otuz yaşındayken vefat eder. Sayar, annesini küçük yaşta kaybetmesinin hüznünü uzun süre yaşar ve bir yanı kırık büyür. Daha sonra kalbindeki bu kırıklık sözlerinde yankısını bularak, şiirlerine ilham olacaktır. Sayar'ın Annesi için kaleme aldığı “*Anneme*” adlı şiiri:

“İçi yavrusunun içine göçen
Sevgiyle dünyaya mutluluk saçan,
Gönül bahçemizde dört mevsim açan

⁹⁵ Youtube, <https://www.youtube.com/watch?v=RCdp8VT2VVY&t=330s>, (20 Mayıs 2022).

⁹⁶ Nazlıgül, Nurel, “*Abbas Sayar'ın Romanları Üzerine Bir Araştırma*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2007, s. 223.

Lâle sensin, sünbül sensin, gül sensin
Dünyaya açılmış dar pencerede
Yudum yudum yuttuğumuz gecede
Sesleri yumuşak her bir hecede
Perde sensin, mızrab sensin, tel sensin
Ana derim, anne derim, yâr derim
Benim anam var da annem var derim
Çok özledim anam beni sar derim
Hasret sensin, sıla sensin, yol sensin
Kokladığın her çiçekte kokun var
Arı sensin, petek sensin, bal sensin
Kök ucundan, bir uç doruğa kadar
Ağaç sensin, yaprak sensin, dal sensin.”⁹⁷

Sayar, ilkokul, ortaokul ve lise eğitimini Yozgat'ta bitirmiştir. Ortaokul ve lise yıllarında hem köy işlerini yapmış hem de eğitim hayatına devam etmiştir. Sayar, yaz tatillerinde babasının ortakçılara verdiği bağların bulunduğu köylere gitmiştir; doğaya farklı bir bakışla bakmayı, doğayla iç içe olmayı, bu yıllarda fark etmiştir. Bu yıllarını *Dik Bayır* romanının ilk bölümlerinde şu şekilde anlatmıştır:

“Beydiyar, Orta Anadolu bozkırını çizgi çizgi yaran, irili ufaklı binlerce dereden birinin kuytusuna oturmuş, orta boylu bir köydür. Sağında, solunda uzanan düzlüklerden bakınca gözükmeyiz. Düzlük, uzayıp gidiyor sanır insan. Ama, bir noktada hemen burnunuzun dibinde biter. Can alıcı, bir uzun yeşil şerit çıkıverir göz şenliğinize...”⁹⁸

Bu anlatımda görülüyor ki Sayar'ın doğaya tutkunluğu kelimelerinde hayat bulmuş ve doğayı gerçek bir resimmiş gibi betimlemiştir. Romanda geçen, “*Beydiyar*” köyü aslında “*Seydiyar*” köyüdür. Bu durum yazarın eserlerinde hem kurguya hem de gerçekliğe yer verildiğine işaret etmektedir.

Sayar, 1941 yılında on sekiz yaşına girmiş ve liseden mezun olmuştur. Sayar bir süre boştaki kalmış, üniversiteye de maddi imkânsızlıklardan dolayı gidemediği için ilkokul öğretmenliği yapmaya başlamıştır. Bu öğretmenlik yılları da kısa sürmüştür. Daha sonra babası 1944-1945 yıllarında oğlunun asker olmasını istemektedir. İskenderun'a yedek subay hazırlık okuluna göndermiştir. Sayar, askerlik eğitimini tamamladıktan sonra Ankara'ya ardından Zile ve Amasya'ya yedek subay olarak gönderilir.⁹⁹ Bu süreçte maaş almaya başlar ve ailesinden ayrı yalnız başına bir şehir hayatı yaşamaya başlar. Sayar bu dönemde farklı bir yaşam tarzı edinmeye başlamıştır

⁹⁷ Sayar, Abbas, *Şiirler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2002, s. 183.

⁹⁸ Sayar, Abbas, *Dik Bayır*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2020, s. 9.

⁹⁹ Nazlıgül, a.g.e., s. 9.

ve geriye kalan ömründe de öyle yaşayacağını henüz tam farkında değildir. Çünkü çocukken dedelerinden aktarılan tasavvufa yakın ve mistik bir dünya görüşüne sahiptir. Zamanla bu dünya görüşünün yerini bohem, dağınık ve rindane bir hayat almıştır. Sayar'ın zihinsel değişim süreçlerini eserlerinin muhtevasında ve yarattığı tipler üzerinden görülmektedir. Özellikle bu yıllarını anlattığı romanı olan “*Anılarda Yumak Yumak*” da değişimi görmek mümkündür.

Abbas Sayar, evlenmeyi düşünmediği yıllarda babasının ısrarıyla evlenmeye karar vermiştir. Babasının bulduğu kız ise şeyhin kızıdır. Sayar, Hayrün-nisa hanımla bu evliliği gerçekleştirerek İstanbul'a iç güveysi olarak gitme kararı almıştır. Kayınpederi Fatih'te yaşamaktadır. Kısa bir süre sonra kayınpederinin de yardımıyla İstanbul Deniz İşletmeleri Karaköy Tamir Atölyesinde çalışmaya başlamıştır.¹⁰⁰ Sayar ekonomik olarak iyi bir duruma geldiğini görünce içinde kalan üniversite eğitimini gerçekleştirmek istemiştir. Bunun üzerine *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı* bölümüne kaydını yaptırmıştır. Bu dönemde Ahmet Caferoğlu, Ali Nihat Tarlan, Mehmet Kaplan gibi hocalardan ders almıştır.¹⁰¹ Sayar, İstanbul'da matbaacılar ve edebiyatçılarla bir araya gelmesi sonucu, 1947 yılında *Yozgat*'ın ilk yerel gazetesini çıkarmıştır. Sayar, gazetenin adını “*Bozlak*” koymuştur. Bu gazetenin ömrü kısa sürmüştür.

Abbas Sayar İstanbul'da Necip Fazıl Kısakürek ile tanışmıştır. Sayar, arkadaşları ve edebiyat alışverişi yaptığı ortamda vakit geçirmek için Beyoğlu'nun mekânlarında ve sokaklarında gezinmektedir. Oğlu Ahmet Güner Sayar, babasının Beyoğlu yaşamını şöyle anlatır:

“Ona Beyoğlu'nun bohem hayatını, büyükannemin vefatıyla mirasın anneme ve teyzeme intikal eden kısımlarının umumi vekâletname ile Abbas Sayar'a geçişi sağlanmıştır. Gerçekten de babam 1960 öncesinde muhteşem bir Beyoğlu hayatı yaşamıştır. Cebi para dolu olarak o hayatın altından giriyor, üstünden çıkıyor. O yıllar 1954-1958 babamın gönlünce yaşadığı, saltanat sürdüğü yıllar olmuştur ama garibim, bunun bedelini kerrat ile ödemiştir.”¹⁰²

Sayar bir yandan böyle bir hayat yaşamak isterken diğer yandan yaşadığı hayatın farklı olduğunu kavradıkça evden uzaklaşmıştır. Evlilik hayatı, aile içi ilişkilere daha fazla katlanmak istemediği için İstanbul'u terk etme kararı almıştır. Üniversite eğitimini

¹⁰⁰ Koç, Advıye, “**Abbas Sayar'ın Romanlarında Yozgat Ağzı**”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bozok Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yozgat, 2017, s. 8

¹⁰¹ Nazlıgöl, a.g.e, s. 10.

¹⁰² Nazlıgöl, a.g.e., s. 10-11.

de yarıda bırakıp Yozgat'a dönmüştür. Yozgat'ta çiftçilikle uğraşarak geçimini sağlamaya çalışmıştır. Bir süre sonra kendi matbaasını kurmuştur. Burada Yozgat'ın ilk yerel gazetesi olan “Boztrak”ı yayınlamaya devam etmiştir. Sayar, bu gazetede şiir ve köşe yazıları yazmıştır. Bu gazete 1952 yılından 1996 yılına kadar yayın hayatına devam etmiştir.¹⁰³ Boztrak gazetesi, yayıncılık hayatında ve içinde barındırdığı yerel-kültürel özellikleriyle Yozgat için büyük bir öneme sahip olmuştur.

Abbas Sayar, 1946'dan 1957 genel seçimlerine kadar aktif bir şekilde politikayla ilgilenmiştir. 1946'da Yozgat'ta Demokrat Parti'nin teşkilat kurucuları arasında yer almış ve partide hatiplik yapmış, seçim kampanyalarına da katılmıştır. 1954 yılında DP'nin seçimi kazanması üzerine köy ziyaretinde bulunmuştur. 1957 yılında ise siyasi hayatına son vermiştir. Dolayısıyla bu dönemde edindiği yaşam deneyimlerini eserlerine konu olarak aktarmıştır.

Abbas Sayar ailesiyle düzenli bir şekilde değil de dönemlere göre değişen düzensiz bir ilişki yaşamaktadır. Bir ara Yozgat'a döndükten sonra tekrar İstanbul'a dönmüştür. Bu dönemde ailesi ve çocuğuyla tekrar yaşamaya başlamıştır. Sayar, özgür bir ruha sahip olduğu için bu yaşamdan da bunalıp tekrar 1958 yılında Yozgat'a dönmüştür. Sayar, eserlerinin çoğunu bu yıllarda kaleme almıştır. 1971 yılında İstanbul'a dönmüş kısa bir süre sonra tekrar Yozgat'a gelmiştir. Ailesiyle eski bağı kalmamış ve eşinden ayrılmıştır. Oğlu Ahmet Güner Sayar'la görüşmeyi sürdürmüştür. Oğlu babasının ona mektuplar yazdığını anlatmaktadır.¹⁰⁴

Resim sanatıyla da ilgilenen Abbas Sayar, 1990'lar da Ankara, Antalya, Ayvalık ve İzmir'de sergiler açmıştır. Diğer yandan, Edebiyatçılar Derneği, PEN ve Türkiye Yazarlar Sendikası'nda üyeliği bulunmaktadır. Sayar 1989'a kadar Yozgat'ta yaşamıştır. Tatillerinde Ayvalık'a giden yazar, edebiyat öğretmeni olan Ender hanımla tanışmış ve ikinci evliliğini gerçekleştirmiştir. Sayar'ın bu evliliği on yıl sürmüştür. 12 Haziran 1999'da İzmir'de hayata gözlerini yummuştur. Abbas Sayar, öldükten sonra anısına, Yozgat'ta Askeri Gazino'nun bulunduğu sokağa “*Yazar Abbas Sayar Sokağı*” adı verilmiştir.

¹⁰³ Işık, İhsan, **Yazarlar Sözlüğü**, Risale Yayınları, İstanbul, 1998, s. 552.

¹⁰⁴ Ahmet Güner Sayar, edebiyat söyleşisinde babasının bilinmeyen yönlerini anlatmaktadır. Bakınız: https://www.youtube.com/watch?v=kR90XSeIvEA&list=PLkkXTyb2nu39StLyY9kqWsrT80n_7stDp&index=2, (10 Ekim 2021).

Edebi Kişiliği

Abbas Sayar'ın edebiyatla ilişkisi henüz ergenlik dönemindeyken başlamıştır. Sayar, ilk yazma deneyimini 1941 lise yıllarında yaşamıştır. Lisenin edebiyat dergisinde şiirleri yayınlanmıştır. Çocukluk dönemlerinde çektiği yoksulluk yanında doğanın sesine kulak vermesi onun ruh dünyasını kelimelere taşımıştır. Köy insanını ve köy işlerinin zorluğunu küçükken fark etmesi iyi bir gözlemci olmasını sağlamıştır. Eserlerindeki kurguladığı tiplere baktığımızda, çok ince ayrıntılarla tasvir ettiği görülmektedir. Bu Sayar'ın iyi bir gözlemci olduğunu desteklemektedir.

Abbas Sayar Anadolu insanını tanımayı kendine görev edinmiştir. Onların çaresizliğini gördükçe bir şeyler yapmak istemektedir. Sayar'ın bir gazetede çıkan röportajında, Anadolu insanını şu şekilde ifade ettiği görülmektedir:

“Halkımı iyi tanıyorum. Halkımın verdiği hayat savaşı içinde ben de yaşadım. Beni en çok etkileyen konu- ki romanlarımda ağırlığı olan tema budur- ekonomik güvenceden yoksun olanların başına gelenler. Ekonomik güvencesizlik, toplumun tüm dengesini alt üst ediyor. Bireyler arasındaki ilişkiler, toplumun ahlak sorunu, sefalet, rezalet, kepezelik... Bunların hepsi ekonomik güvenceden yoksunluğun, insanın ruhuna ve bilinçaltına attığı türlü nedenleri depresyonu olarak ortaya çıkıyor.”¹⁰⁵

Sayar'ın eserlerinde başat konu Orta Anadolu ve Yozgat'tır. Eserlerinde Yozgat'ın Ankara'ya bu kadar yakın olmasına rağmen neden gelişmediği, neden buradaki insanların görünmediğini sorgulamaktadır. *El Eli Yur*, *El De Yüzü* romanında Zağcıoğlu köyünün yolunun yapılmayışı ve temel ihtiyaç olan suyun getirilmeyişi gibi toplumsal sorunları eserlerinin olay örgüsünde anlatmaktadır. Sayar'ın eserlerine dâhil ettiği konuları bizzat yaşamışlığı vardır. Sürekli insanların dertlerini dinleyerek, onlarla vakit geçirmiş ve sınıf ayrımı yapmadan eserlerine konu olacak malzemeleri toplamıştır. Abbas Sayar, sürekli Anadolu insanının arayıcısı durumundadır. Her gittiği yerde Anadolu'yu oluşturan insanları aramış, en çok Yozgat'ta ve köylerinde bu insanları bulduğunu dile getirmektedir. Şehirlerde ve köylerde, dağlarda, hayvanlarının yakarışlarında ve derelerin her engelde beli bükülen akışında o kafasındaki insanı aramaktadır.

¹⁰⁵ *Milliyet Sanat Dergisi*, 25 Nisan 1975, Sayı: 129, s. 3.

Abbas Sayar, yazar olduğu için halktan kopuk bir yaşam yaşamamış tam tersine halkının yaşadığı yerlerde yaşayarak onları anlamaya çalışmıştır. Sayar da büyük şehirde yetişmiş bir romancının bakış açısı yoktur. Büyük şehirde yetişen bir romancı, eserine konu edindiği köylüyü ne kadar anlatırsa anlatsın köyde yaşayan bir romancı kadar gerçeği yakalayamamaktadır. Sayar'ın yaşadığı dönemde aynı kuşağı paylaştığı bazı yazarların, köyleri tanıma fırsatı yoktur. Ancak türlü sebepler öne sürülerek dönemin şartları gereği sürgüne veya mesleki görev gereği gönderildikleri zaman köyü, köylüyü ve Anadolu insanını tanıma olanağı bulmaktadır. Bu dönemin yazarlardan biri de Kemal Tahir'dir. Kemal Tahir, köy insanını, köy yaşamını hapisane yıllarında koğu arkadaşlarından dinlediği hikâyelerde öğrenmiştir. Kemal Tahir, köylüyle aracilar vasıtasıyla tanışsa da köylü hakkında yazdığı romanlar; tarih, edebiyat ve sosyoloji bilimi gibi alanlarda önemli bir yere sahiptir. Sayar'ın oğlu Ahmet Güner Sayar bir röportajında, babasının “*her insan cevherini yakalıyor ve onu romanlarına taşıyor. Dolayısıyla mukayese ne kadar doğru bilmiyorum. Kemal Tahir'in hapishanede tanıdığı Orta Anadolu insanını, babam hapishanesiz bir hayatta tanıyor.*”¹⁰⁶ sözleri ile dile getirmiştir. Bu sözler, Sayar'ın köylüyü yakından tanıdığını, onlardan biriymiş gibi olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Sayar, romanlarında köylüyle arasında aracısız bir ilişki ve iletişim vardır. Bu iletişimin avantajı köylüyle temaslarda bulunmasına ve onlarla birlikte hayatın getirdiği zorlu şartları deneyimle fırsatı vermiştir. Diğer yandan köy halkının gözünden yaşamsal gerçeklikleri kavramasına sebep olmuştur.

Abbas Sayar'ın aile kökenlerinde mutasavvıflar bulunmaktadır. Böyle bir kültürel çevrede büyürken tasavvuf kültürünü öğrenmiştir. Şiir dili, ağır olan yazar aruz vezniyle gazel ve rubai tarzını yakalayan bir kalemi vardır. Yazdığı diğer edebi eserlerinde de bu dil görülmektedir. Abbas Sayar'ın edebi dili, sentez bir dil işleyişin ürünüdür. Eserlerine baktığımızda, özellikle şiirlerinde; Mevlana, Yunus, Hz. Muhammed ve Allah ile ilgili temalarda şiir yazıldığının görülmesi tasavvuf-mistik yönünün veya birikimin olduğu gerçekliğini ortaya çıkarmaktadır. Tasavvufi bir yorumla, “*Hz. Muhammed'e*” adlı şiiri:

“Huzuruna geldim kara
Medet senden ya Muhammet
Günahkâr âciz kullara

¹⁰⁶ Nazlıgül, a.g.e., s. 223.

Medet senden yâ Muhammet
Koymazsın mü'mini darda
Yol gösterip tipi karda
Kalmaz ümmetin kenarda
Medet senden yâ Muhammed
Bize yol gösteren sensin
Hak kitabın deren sensin
Her an yâri gören sensin
Medet senden ya Muhammet"¹⁰⁷

Abbas Sayar, eserlerini ele alırken Anadolu insanının yerel diliyle tipleri konuşTUR. Bu nedenle eserleri yörenin şivesini yansıtır. Orta Anadolu'da kullanılan dil tarihsel ve kültürel özelliklerini de vermektedir. Eserlerinde bu dili kullanmasının nedeni gerçekliği olduğu gibi verme gayesinde taşır.

Abbas Sayar, yazın hayatına şair olarak başlar. İlk şiir kitabı 1946 yılında "Gönül Sandalı" ismiyle yayınlanır. Daha sonra "Sere Serpe" 1953 yılında, "Necoya Mektuplar"da 1957 yılında yayınlanır. Sayar, edebi yazılar yazmayı sürekli bir şekilde değil de düzensiz bir şekilde yazıp bırakmıştır. Bir yandan gelgitli bir yaşam, ekonomik sıkıntılar derken ilk yazarlık dönemlerinde düzenli bir yazım hayatı yaşayamamıştır. İstanbul'a evlenip gittikten sonra ailesini bırakıp Yozgat'a döndüğü yıllarda doğayla iç içe olmak için, çiftlikte çalışmaya başlamıştır. Bu yıllarda çiftlikte bir at görür ve onu yakından inceler. Bunun üzerinde oturup bir ayda *Yılkı Atı* romanını yazmıştır. Bu roman, 1950'li yıllarda yazılır fakat uzun bir süre sonra 1970 yılında yayımlanır. Sayar'ın düzensiz hayatı veya ekonomik sıkıntısı eserlerini yayına verememesi durumu ortaya çıkarmıştır.

Abbas Sayar, şair kimliğiyle sürekli şiir yazarken *Yılkı Atı* romanının ardından roman türüne yönelmeye başlamıştır. Kalemî güçlü bir yazar olasından dolayı romanlarında da şiirlere, deyişlere yer vermektedir. Sayar, doğa da gördüğü her nesneyi, canlıyı usta bir üslupla eserlerine taşımaktadır. Hayatının bazı dönemlerinde başından geçen olayları, eserlerinde yarattığı karakterler vasıtasıyla dışa vurmuştur. Eserleri bu anlamda otobiyografik özellik taşımaktadır. Eserleri sosyal, kültürel ve psikolojik etkenlerle oluşturulmuştur. Bu bağlamda, tabiat ile insan ilişkisi, hayvan ile insanın ilişkisini şehrin tarihini de dikkate alarak eserlerine yansıtmıştır.

---

¹⁰⁷ Sayar, **Şiirler**, s. 219.

Sonuç olarak, Abbas Sayar'ın romanlarında öne çıkan temalar; köy hayatı, doğa-tabiat, tarih, yalnızlık, aşk, ayrılık-kavuşma, ölüm, gurbet, köy insanı, köylünün sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel konularındır. Eserlerinde köyü ve köy yaşamını esas almıştır. Eserleri Orta Anadolu'nun kendine has özelliklerini barındırmaktadır. Köy sosyolojisinin yaygın olduğu dönemde Sayar kendine özgü bir üsluba sahiptir. Köy insanını ele alması Türk edebiyatında “*köy edebiyatı, köy romanı*” konusunda saygın bir yeri işgal etmiştir. Yaşadığı dönem bağlamında ele aldığımızda yazarın Cumhuriyet Dönemi'nin önemli romancı ve şairleri arasında yer almaktadır.¹⁰⁸ Ayrıca Sayar eserlerinde toplumcu gerçekçi edebiyat çizgisinde olduğu görülür.

3.2. Abbas Sayar'ın Eserleri ve Özetleri

Romanları

- Yılkı Atı (1970)
- Çelo (1972)
- Can Şenliği (1974)
- Dik Bayır (1977)
- Tarla Başı Salkım Saçak (1987)
- Anılarda Yumak Yumak (1990)
- Eli Yur El de Yüzü (2003)

Öyküleri

- Yorganımı Sıkı Sar (1976)
- Boşluğa Takılan Ses (1991)
- Noktalar (1991)

Şiir kitapları

- Gönül Sandalı (1946)
- Sereserpe (1953)
- Neco'ya Mektuplar (1957)
- Gibi (1960)
- Şey (1966)
- Esinti (1969)

Bu şiirler kısa olduğu için daha sonra “*Boşluğa Takılan Ses (1991)*” başlıklı kitapta toplu olarak yayınlanmıştır.

¹⁰⁸ Sayar, Abbas, **Yozgatlı Var Yozgatlı Yok**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2020, s. 15.

Yılık Atı

Abbas Sayar'ın ilk romanı *Yılık Atı*'dir. Bu roman 1950 yılında yazılmış fakat 1970 yılında yayınlanmıştır. Sayar bu eserle 1971 yılında “TRT Roman Ödülü”nü kazanmıştır. Daha sonra çok ses getiren bu eser, roman kategorisine girmiştir. Abbas Sayar, 1950'li yıllarda İstanbul'daki ailesi bırakıp Yozgat'a gelerek Sekili köyünde çiftçilikle uğraşır. Bu köydeki tecrübelerinden ve gözlemlerinden yola çıkarak *Yılık Atı* romanını kaleme alır. Sayar'ın bu romanı bir ayda yazdığı bilinir. Roman daha sonra film yönetmenlerinin de ilgisini çekerek 1974 yılında, Hüseyin Karakaş ve Ünal Küpeli tarafından filme uyarlanmıştır.

Abbas Sayar, bu romanında atı; *metafor* veya *alegorik* olarak ele aldığı görmekteyiz. Atın, doğa karşısındaki zorlu yaşam mücadelesini adeta bir insanmış gibi, tasvir etmiştir. Atın, yaşlanıp işe yaramaz özelliği insanlarında yaşlandığında yalnızlığına bırakıldığı mesajını vermektedir. Sayar'ın atı sembolleştirerek vermek istediği mesaj insan yaşamı ve insani değerleridir. Diğer yandan, bu romanda Orta Anadolu köyünün yoksulluğunu ve çaresizliğini doğadaki benzetmeleriyle gerçekliği yakalamaya çalışan bir dille dile getirir.

Romandaki zaman dilimi 1950'li yıllara denk gelmektedir. Köyde yaşayan İbrahim'in ekonomik olarak güvencesi hayvanlara ve tarıma dayanmaktadır. Yaklaşan kışın zorlu şartları İbramm'ı düşündürmektedir. İbramm hayvanları beslediği samanın yetersiz olduğunu ve bir tane hayvanın gözden çıkarılması gerektiğini düşünmektedir. İbramm tayın, öküzlerin, kıratın yemeğini, Dorukısrağ'la paylaşmanın anlamsız olduğunu düşünmektedir.¹⁰⁹ Atı kışın zorlu şartlarında yilkılığa bırakıp, eğer bahara sağ çıkarsa yeniden sahiplenmeyi düşünmektedir. Bunun üzerine Dorukısrağın yilkılığa bırakma vaktinin geldiğini ailesine söyler ve itiraz edilmeden kabul edilir. Oğlu Mustafa ve Hasan'ı atı yilkılığa bırakması için görevlendirir. Mustafa ruhsal olarak Dorukısrağı bırakmak istememektedir. Bunun için babasına öfke de duymaktadır, fakat babaya karşı gelemeyeceğini bildiği için karara boyun eğer ve görevi yerine getirmeye çalışır. Dorukısrağı köy dışına şiddet uygulayarak götürürler. Fakat at tekrar dönmüştür, geri döndüğünü gören Hasan taşlamıştır. Tüm bunlara rağmen at eve geri dönmüştür fakat kapılar kapalıdır. Dorukısrağ birkaç kere daha eve dönme girişiminde bulunur yeniden

¹⁰⁹ Sayar, Abbas, *Yılık Atı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2019, s. 17.

kapılar açılmaz, vazgeçer ve çekip doğaya gider. Dorukısrak kışın zorlu geçen şartlarında açlığa ve ölüme terkedilmiştir. “*Birbirine boyun vermiş tepelikler ortasında yapayalnızdı.*”¹¹⁰ Kısa bir süre yalnız başına doğa da gezinirken kendi gibi yılmılığa bırakılan atlarla karşılaşır ve onlarla birlikte yaşamaya başlar. *Çılgır* adında arkadaş edinir. Dorukısrak yalnız olmadığını görünce bir yaşama sevinci dolmuştur yüreğine.¹¹¹ Kışın zor şartlarında başka hayvanlarda doğada yiyecek avına çıkmıştır. Kurtlarla karşılaşır. Kurtlar, yılmılık grubuyla kapışır ve dağıtır. “*Bir yığın kemik, bir yığın et, yürek gücü ve öfke ile birbirlerine çarpmışlardı. Zorlu güçler birbirine girmişti.*”¹¹² Dorukısrak buradan kurtulur fakat kışın kar yağışı ve yerlerin buzlanması nalsız ayaklarını yürüyemez hale getirmiştir. Dorukısrak kendine sokularak ısınmaya çalışır ve sabah olunca fino köpeği saldırısına uğrar. Daha sonra köyde yaşayan Hıdır Emmi, ata sahip çıkar ve ahırına götürmeye karar verir. Dorukısrak, Hıdır Emmi ve oğlu sayesinde iyileşir. Dorukısrak huysuzlanmaya başlar ve gitmek istediği anlaşılır. Hıdır Emmi, onu özgür bırakır.

“Haydi yavrum, dedi. Allah yolunu açık etsin, canavarın şerrinden korusun. Sonra kıcına hafifçe vurdu. Kısırak bir iki saniye ihtiyara baktı, sağına soluna göz attı. Geldiği yöne giden yolu gördü. Kışnedi, hafiften oynadı, tırıs kalkarcasına yürüdü.”¹¹³

Dorukısrak, tekrar yılmılık atların bulunduğu yere gider. “*Aygır onu karşılar. Yılmılıklar, gurbetten kardeşleri dönmüşçesine sevindiler. Doru’yu kışnemelerle selâmladılar, karşılık aldılar.*”¹¹⁴ Doru arkadaşı *Çılgır*’ı göremeyince üzülmüştür. Doru Mart ayına kadar doğada yaşam mücadelesini sürdürür. Fakat aklında tayını İbramm’dan almak vardır. Havalarda ısındığında kârlar eridiğinde, köye iner. Üssüğünoğlu İbraam, Doru’nun yaşadığını öğrenir ve onu tekrar eve getirmek için plan yapar oğullarıyla. Fakat İbraam, Dorukısrakı bıraktığı gibi bulamaz; çünkü Doru, doğanın acımasız zorluklarına göğüs germiş ve yaban hayatını benimseyerek özgürlüğünün farkına varmıştır. İbramm oğuluyla plan yapar, bu planın içinde Doru’nun tayı da vardır. Doru tayını görünce yanlarına geleceğini düşünürler. Fakat Doru planı alt üst eder tayını da alır özgür doğaya kaçır. İbramm elinden kaçırdığı hem taya hem Doru’ya üzülür, günlerce psikolojik sıkıntı çeker ve bütün yaz Doru’yu ve tayını

¹¹⁰ Sayar, *Yılmık Atı*, s. 39.

¹¹¹ Sayar, a.g.e., s. 41.

¹¹² Sayar, a.g.e., s. 53.

¹¹³ Sayar, a.g.e., s. 90.

¹¹⁴ Sayar, a.g.e., s. 90.

arayarak geçirir. Bunun için karakola bile başvurur. Tekrardan kış gelir fakat arama olanakları zorlaştığı için aramayı da bırakır. İbramm'ın Doru için söylediği son sözleri romanda: “*Ulan namusuz Doru, ulan nankör tay bir daha isminizi ananın, arayanın, soranın, aklından geçirenin anasını avradını sülalesini... diye bağırdı. Hırsla üzengileri vurdu. Kırat, dörtnala kalktı.*”¹¹⁵ Roman bu şekilde biter. Sayar romanında; köy hayatı, merhamet duygusu, bir hayvanın korumasız ve kimsesiz mücadelesi, yoksulluk, insanların anlaşılmazlığını kurgulamıştır. Abbas Sayar için *Yılkı Atı* romanının önemi kendi ifadesiyle:

“İnsan kendini çok sever. Ben de kendimi bu kaideden kurtaramam. Nitekim romanımın basılı halini görünce yaşadığımı hissettim. Güzel bir oluştu bu kendimce. İnsan bazan kendi kendine alkış tutuyor. Ben de kendi iç beğenilmezliğimde alkış tuttum kendime. “eh” dedim, “hiç yoksa bu kadar olabildin.” “*Yılkı Atı*” romanımla topluma bir san’at hizmeti yaptığım kanısındayım, boş bir hikaye değil YILKI ATI.. Boş lâf etmedim YILKI ATI ile.. Beni tanıyanlar, beni sevenler mutlaka bu romanımı okumalıdır. Zirâ; ben biraz da YILKI ATI’yım.”¹¹⁶

El Eli Yur, El De Yüzü

Bu roman Abbas Sayar’ın anılarından yola çıkarak oluşturulan bir siyaset konulu kara mizah örneğidir. Romanda geçen olaylar Yozgat’ın Zağcıoğlu Köyünde geçmektedir. Sayar, Yozgat’ın Zağcıoğlu Köyü’nün coğrafi özelliklerini şu sözlerle tasvir eder:

“Zağcıoğlu Köyü Yozgat’ın güneş doğan tarafındadır. 1320 metrelik yüksekliğinden sonra; ayakları kesen bir yokuş, bir yalan düzlük ve hafif bir inişle, burnu tepeli bir vadinin iki yanına dağılmış, evleri küçük bahçeli, otuz kırk haneli bir köy görürsünüz. Güney yamacındaki tepede belki yüzyılları tüketmiş yüzlerce ahlat ağacı vardır. Anadolu’yu çöl eden bu insanların bu ahlat ağaçlarını kesmediğine, yok etmediklerine şaşar kalırdınız.”¹¹⁷

Roman, 1954 yılında Demokrat Parti’nin oy toplamak için köye gidişini konu edinir. Roman, Zağcıoğlu köyünün 99 nüfusun 99’u DP oy verdiğiyle ön plana çıkıyor. Demokrat parti aldığı oylarla köylüye teşekkür için şeker götürmüştür. Şeker üzerinden anlaşmazlık yaşanmıştır. DP köylüye vaatler ediyor. Köylü ekonomik sıkıntı içerisinde ve DP’ye büyük umutlar beslemektedirler. DP köylünün gözünde bir kurtarıcıdır. Köylü vaatlerin yerine getirilmediğini gördükçe oy verdiği için pişmanlık

¹¹⁵ Sayar, a.g.e., s. 111.

¹¹⁶ Sayar, *Yozgat Var Yozgath Yok*, s. 143

¹¹⁷ Sayar, Abbas, *El Eli Yur, El De Yüzü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014, s. 11.

yaşamıştır. Yozgat il meclis binasına gidip dertlerini anlatan köylüler, her defasında elleri boş köylerine dönmektedirler. DP'nin il başkanı köylüleri her seferinde oyalayıp başından savmaktadır. İl Başkanı, köylüleri bir akşam yemeğine çıkartıp içki de içirerek her şeyi unutturup köyüne yollamaktadır. Köyde olaylar, 1954'ten 1957 seçimlerine kadar bu konular etrafında devam etmektedir. Abbas Sayar, köyün toplumsal yapısındaki dönüşümleri kısmen mizah kısmen de gerçekliği kurguya dönüştürmüştür. Hem düşündürücü hem de güldürücü özellikleri içinde barındıran bir romandır.

Dik Bayır

Abbas Sayar, bu romanı 1968-69 yıllarında yazmıştır. Sayar, romanlarında tabiat ve mekân ilişkisini, Orta Anadolu'nun, özellikle de Yozgat'ın özelliklerinden faydalanarak gerçekçi bir şekilde anlatmaktadır. Dik Bayır romanına, öncelikle köyün coğrafi yapısının tasviri ile başlar;

“Beydiyar, Orta Anadolu bozkırını çizgi çizgi yaran, irili ufaklı binlerce dereden birinin kuytusuna oturmuş, orta boylu bir köydür. Sağında, solunda uzanan düzlüklerden bakınca gözükmeyiz. Düzlük, uzayıp gidiyor sanır insan. Ama, bir noktada hemen burnunuzun dibinde biter. Can alıcı, uzun yeşil şerit çıkarır göz şenliğinize...”¹¹⁸

Roman, Yozgat'ın Beydiyar köyündeki sosyal, kültürel ve ekonomik değişimleri dikkate alarak köyün toplumsal yapısını kaleme aldığı bir eserdir. Sayar, köy insanlarının Almanya'ya gitme umuduyla seçtikleri yolu ince ayrıntısına kadar romanının olay örgüsüne almıştır. Roman başlangıçta Beydiyar köyünün tarihini anlatan seksen yaşındaki Ali Çavuş'un öyküsüyle başlamaktadır. Ali Çavuş, Beydiyar köyüne ilk yerleşme yıllarını, onunda büyüklerinden kendine aktardıklarını anlatmaktadır. Ali Çavuş, asıl köylerinin Beydiyar köyüne mesafesini anlatışı;

“Bizim vatanımız, yurdumuz esgeriye yürüyüşü ile buraya sekiz on gün çeker. Biz eveleye geveleye, otura kalka bir aydan fazla yol teptik... Niye mi bıraktık o gözüm, canım araziyi? O yurdu, o yuvayı?...”¹¹⁹

Beydiyar köyüne göç etmeden önceki yuvalarında mallarının, tarlalarının, bağlarının bahçelerinin olduğundan söz eder. Osmanlı döneminde var olan bu köyü şöyle anlatmaktadır;

---

¹¹⁸ Sayar, **Dik Bayır**, s. 9.

¹¹⁹ Sayar, a.g.e., s. 9-10.

“Eyi dirliğimiz vardı. Malımız, moğalımız, tapanımız, bağımız, bostanımız... Hepsi düzgün. Padişah efendimizin örfü her bir yönde geçerli. Yol boyu derbentler, konaklar, kervansaraylar... Köyümüzde kervan yoluna yakın. Her bir tedarikimiz yerinde. Bahar yaza ayak basarken bir bölüğümüz koyunu, davarı önüne katıp yayla yolunu tutar. Abıhayat sular, misk gibi kekik kokusu. Böyük bir dirlik...”¹²⁰

Ali Çavuşun anlatışıyla zaman geçtikçe köyde düzen bozulmaya başlanmıştır. İlk önce mal hırsızlığı başlamış daha sonra soygun, yağmalama ve talan artmıştır. Romanda eşirra¹²¹ takımının tüm bunları yaptığından bahsedilir. Köylünün varına yoğuna el koyan eşirralar dönemin padişah kurallarını da hiçe sayıp köyü dağıtmışlardır. Ali Çavuş bu eşirra takımının tüm yakın köylere dağıldığını anlatmaktadır. Bu sebeplerden dolayı Beydiyar köyüne göç edildiğini anlatmıştır. Romanın ilk üç bölümü Abbas Sayar’ın gerçek hayatta da yaşadığı anılarını öyküleştirmesidir. Sayar’ın anlatımına göre öykü 1933’te geçiyor. Sayar 1923 doğumlu olduğundan burada 10 yaşında olduğunu anlamaktayız. Sayar 1933 yılından 15 yıl sonra politikaya atıldığını anlatmaktadır.¹²² O dönem de Demokrat Partiye üye oluyor. Partiye ocak başkanı bulmak için Beydiyar köyüne gidiyor. Altında cip ve beş kişilik bir grupla gidiliyor. Köylü araca şaşkınlıkla bakıyor. Temur soyundan birini ocak başkanı seçiyorlar.

Romanın dördüncü bölümünden on beşinci bölümüne kadar *Beydiyar* köyünün Almanya’ya gitmek için aradığı yollar anlatılıyor. Köyde Almanya’ya gitme süresini kısaltmak için devlet destekli kooperatif kurulmuştur. Romanın başında anlatılan Temur soyundan gelen Gani başkan olur ve köy halkı onun yönlendirmesiyle Almanya’ya işçi olarak gitmek için başvuruda bulunur. Roman 1960’ın son yıllarında başlayan Almanya’ya işçi göçünü köylü gözünden anlatmaktadır. Köyde gidenler ve kalanlar arasındaki olaylar anlatılmaktadır.

Roman on beşinci bölümden itibaren Müslim ile oğlu Raşit’in mektupları üzerinden ilerliyor. Raşit ve Gani Almanya’ya gitmiştir. Raşit para biriktirerek ailesine yollamaktadır. Ailesinin Almanya’ya gitmek için sattığı tarlayı geri almasını söylemektedir. Raşit babasına sürekli mektup yazdığı için karısı Halime kırılmıştır. Ev halkıyla arası bozulmuş ve babasının evine dönmüştür. Müslim Ağa ve gelini Halime Raşit’e ayrı ayrı mektuplar yollamaktadır. Halime annesinin evine giderken dayısının

¹²⁰ Sayar, a.g.e., s. 10.

¹²¹ Eşirra; çok şerhler, çok kötü insanlar olarak görülen kimselerdir.

¹²² Sayar, *El Eli Yur, El De Yüzü*, s. 32.

oğlu Mahmut'un tecavüzüne uğramıştır. Mahmut ve annesi Halime'yi intikam için kullanmışlardır. Raşit Almanya'da birlikte çalıştığı Kerim'e kız kardeşi Elif'i vermek istemektedir. Babasına mektubunda konuyu açar ve Elif Celal'le sözünü bozar. Celal askeredir kaçar ve Elif'i dağlara kaçıır. Abisi Cevat arkalarına düşer ve yaralanır. Elif jandarmalar tarafından kurtarılır. Raşit Mart ayında Almanya'dan döner ve bu olaylarla karşılaşır. Karısı Halime hamiledir ve düşük yaparak ölür. Raşit kardeşi Cevat'ın bir daha yürüyemeyeceğini öğrenince gidip Celal'i öldürür ve hapse girer. Raşit'in Almanya hayalleri biter Kerim ve Elif evlenir Almanya'ya döner.

Çelo

Çelo romanının, ana kahramanı Çelebi'dir. Köyde lakap takmak meşhur olduğu için Çelo denilmektedirler. Çocuk yaşta ailesini kaybetmesi üzerinde öksüz kalmış, babasından kalan malları amcası Eset Çavuş fırsat bilip kendi üzerine almıştır. Çelo'yu da evine alıp sahip çıkmıştır fakat sürekli ağır işler yaptırıp ezmiştir. Daha sonra Çelo amcasının kızı olan Kezik'e aşık olmuştur. Bunu öğrenen amcası ve karısı Çelo'ya daha çok eziyet etmeye başlamışlardır. Köylüler Çelo'nun haline sessiz kalmaz ve amcasının evini terk etmesi için bir tane halası olduğunu söylemişlerdir:

“Hocanın Memmet derlerdi, biri vardı. Bir gün bir tenhada beni gördü “Çelo” dedi. “Yavrum” dedi. “Namussuz Emmin, anlaşılan senin karaltını gaybedecek. Karaltını orta yerden kaldıracak. Bütün mala konacak. Her bir şey kendisinin olacak. Bu gavurluk üzre bütün debreşimi. Bekleme!. Kaç koy git, halanın köyüne...”, “Nere?” dedim “Ora”, “Nere?” dedim, “Halanın köyü?”, “Karacaviran derler, bir köy var, sekiz saat sürer buraya.” “Halam neyim olur ki benim?”, “Babanın bacısı... Dolunun davarı kırdığı yıl gelmişti bu yanlara. Bir-iki ay kaldıydı. Belki merhametsiz emminden iyi çıkar...”¹²³

Çelo, 14 yaşındadır, kararını verir ve halasına gider. Bir süre burada kalır fakat halasının kocasından hoşlanmaz ve kasabada kahvehane de iş bulur. Bu süreçle birlikte halasının yanından da ayrılır iş bulduğu yerde kalmaya başlar. Birçok yerde çalışır en son Nail Bey'in yanında çalışmaya başlar. Romanda geçen Nail bey, Ahmet Güner Sayar söyleşisinde bahsetmiştir:

“Çelo'daki Nail Bey, babamdır. O dönem annelere kalan (Şeyh Muhiddin Efendinin eşi Ayşe Hanım, Çapanoğullarından Nazif Bey'in kızıdır. Babasından kendisine intikal eden binlerce dönüm arazi vardı. Onun vefatıyla araziler kızları

¹²³ Sayar, Abbas, **Çelo**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2017, s. 9.

olan anneme ve teyzeme kaldı.) arazilere umumi veâletnameyle babam bakıyordu.”¹²⁴

Çelo Nail Bey’in yanında çalıştığı süreçte evrak işlerini öğrenir. Daha sonra amcasının olan topraklarda hakkı olduğunu öğrenir. Evrak işlerini bilmediği için Nail Bey’den yardım ister: “*Abi! Bana bir atalık, bir babalık etsen de kurtarsan malımı, mülkümü el elinden. Gerisini bana bırak... Bak! Nasıl çalışacağım...*”¹²⁵

Çelo, Nail Bey’den uzatılacak eli her fırsatta dile getirmektedir; “*Abi!.. Demek hükümete baş vurursak bu iş olur.. Ahh. Bana bir babalık, bir atalık etsen de malımı, mülkümü ellerinden kurtarsan, deyip durdu. Sık sık tarlaların değerinden söz açtı.*”¹²⁶

Çelo Nail Beyle tapu memurluğuna kazaya gider. Kayıtlara bakılır ve özel idarede tahriri arazi kayıtlarını bulurlar. 1937 arazi yazımında iki kardeş tarlaları, bağları üzerlerine yaptıkları ortaya çıkmıştır. Çelo bunu duyunca mutlu olmuştur.¹²⁷ Çelo tapu hakkında öğrendiği bilgilerle köye gidip amcasından hakkını aramaya başlar. Fakat planda olmayan bir aşk canlanınca olayların seyri değişmiştir. Aşık olduğu amcasının kızı Kezik evlidir, fakat mutsuzdur. Çelo’yu görünce duyguları canlanmıştır. Bunun üzerine Çelo’yu amcasıyla çatışmaktan vazgeçirmek için köyün muhtarı, köyün hocası, amcasının arkadaşı Osman’la konuşur. Bu görüşmede barışmazlar. Bir süre sonra Çelo toprakları Yusuf’a vermek için kasabaya gider. Eset Çavuş bunu duyunca Kezik’i verme karşılığında Çelo’yla barışırlar. Fakat bir süre sonra yeniden anlaşmazlığa düşerler. Amcası ve oğlu kurnazlık yaparak Çelo’yu kandırmaya çalışırlar. Çelo, amcasının oğlu İzzet’le kavga eder. Eset Çavuş bunu öğrenince Kezik’le Çelo’nun birleşmesine engel olur. Çelo’nun bir kez daha umutları yok olur. Bunun acısını çıkarmak için amcasını öldürmeye tarlaya gider ve iki bıçak darbesiyle öldürür. İzzet ailenin ve malların başına geçer. Çelo’da hapishaneye girer. Kezik’te bu acıya daha fazla dayanamaz ve kendini derenin sularına bırakır.

3.3. Abbas Sayar’ın Eserlerinin Sosyolojik Temalar Üzerinden Analizi

Çalışmamızın amacı, Abbas Sayar’ın köye dair romanlarındaki metinler üzerinden toplumsal yapı unsurlarını kendi bağlamında yorumlamaktır. Sayar, tek türde edebi eser yazmamıştır. Çalışmada ele aldığımız eserlerin türü romandır. Diğer yandan

¹²⁴ Nazlıgül, a.g.e., s. 213.

¹²⁵ Sayar, **Çelo**, s. 14.

¹²⁶ Sayar, a.g.e., s. 15.

¹²⁷ Sayar, a.g.e., s. 16.

Sayar'ın eserlerini analiz ettiğimizde karşımıza şu sorunlar çıkmaktadır. Bir eserinde işlenen tema diğer eserlerinde olmayabilmektedir. Bu sebepten, romanların ortak temaları belirlenip incelemeye alınmıştır. Ele alınan temalar dışında kayda değer başlıklar da yok sayılmamış çalışmaya alt başlıklar olarak eklenmiştir.

Analizi Yapılan Eserler:

- Yılkı Atı
- Çelo
- Dik Bayır
- El Eli Yur, El De Yüzü

Eserlerin analizinde toplumsal yapıya ilişkin temalar, şu başlıklar altında ele alınmıştır:

- Ekonomi İlişkilerin Eserlere Yansıması
- Demokrasi Tartışmalarının Köy Toplumundaki İzleri
- Köyde İnanç ve İbadet İlişkileri
- Köydeki Aile Yapısı ve Kadın- Erkek İlişkileri
- Köyde Toplumsal Yapı, Değişim ve Göç
- Köyde Gündelik Yaşam ve Kamusal İlişkiler
- Sayar'ın Eserlerindeki Birey-Doğa-Hayvan İlişkileri

3.3.1. Kırsalda Ekonomik İlişkiler

1950-1960 Türkiye'sinin merkez şehirlerin dışında yer alan köylerin ekonomik olarak sıkıntıları, köy romancıları tarafından dile getirilmeye çalışılmıştır. Bu romancıların içerisinde Abbas Sayar'ı da görmek mümkündür. Abbas Sayar, eserlerinde Orta Anadolu'da yer alan köylerin yoksulluk karşısındaki durumlarını anlatmıştır. 1950 yıllarında kaleme alındığı bilinen *Yılkı Atı* dönemin, kırsal alandaki yoksulluk hakkında bilgi vermektedir. Tarıma ve hayvancılığa dayalı bir ekonomide yoksulluk karşısında direnmeyi kaybeden köylüler sahip oldukları en değerli şeyleri gözden çıkarabilmektedirler. *Yılkı Atı* romanındaki İbramm'ın atı olan Dorukıstrağı gözden çıkarması, İbramm üzerinden köylülerin hali düşünüldüğünde dönemin taşradaki yoksulluğu, elde olan imkânları zorlaştırdığını ve kararlar üzerinde etkili olduğu

görülmektedir. İbramm bu değişimi şu cümlelerle dile getirmekte, “Gözü kör olsun yokluğun. Yokluk bel kırar, adamı insanlıktan cüda eder. Kalp paraya çevirir. Bunun burasına yokluk denmiş.”¹²⁸ İbramm, ekonomik sıkıntı sebebiyle hayvanların temel ihtiyacı olan yiyeceği karşılayamadığı için atı yıllıklığa bırakmayı çözüm yolu olarak görmüştür. Sayar’ın bu romanında köylünün gündelik, geçimlik üretim yaptığını ve bunun yetersiz kaldığını dile getirmiştir. Romandaki ekonomiye dayalı sıkıntılar sık sık dile getirilmektedir. Dönemin Türkiye’sinin kırsal yaşamdaki zorluklarını *Yılkı Atı* romanı fikir edinmesi açısından önemlidir. Diğer yandan roman okuyana, edebi-sanatsal zevk verdiği kadar toplumsal yapıyı oluşturan ekonomi kurumunun tarihsel arka planı hakkında da fikir vermektedir. Bu durum romanların sosyal gerçeğliği barındırdığı iddialarını doğrulamaktadır.

1950-1957 yıllarını anlatan *El Eli Yur, El De Yüzü* romanında ise, köylünün devletin ekonomik politikalarından yararlandığı halde yoksulluktan çıkamadığı anlatılır. Türkiye, tek parti iktidarının değişmesiyle beraber gelen çok partili sistemin ürünü olan Demokrat Parti ile kısmi devletçilik politikalarından liberal politikalara geçiş yaşamaktadır. Demokrat Parti’nin iktidar olmasıyla beraber; toprak ağaları ve üretimi elinde bulunduran özellikle tarımsal faaliyet yapan kesime büyük önem vermiştir. Demokrat Parti, ABD’den alınan *Marshall Planı* yardımlarıyla beraber kredi politikaları geliştirmiş ve *Ziraat Bankası* aracılığıyla tarımsal üreticilere geri ödemeli krediler vermiştir.¹²⁹ Bu politikalardan daha çok kentteki tarımsal üretim yapan kesim büyük pay alırken, kırsal kesimlerde yaşayan köy halkı kısmi olarak yararlanmıştır. DP iktidarı kırsal kesimde olan oy potansiyelinin farkındadır ve bu durumu dikkate alarak köy halkını da geçici bir süre memnun edecek vaatler doğrultusunda hareket etmektedir. Sayar, bu dönemde toplumun yaşadığı ekonomik temelli sosyal gerçeğliğini, *El Eli Yur, El De Yüzü* romanında mekân olarak geçen Zağcıoğlu köyünde yaşayan köy halkının üzerinden olay örgüsünde yer vermiştir. Köylü iktidarın kredi desteklerine rağmen, ekonomik temelli çıkmazlıklarını aşamadıkları romanda şu şekilde dile getirilmiştir:

“Sayın ireyisim, bizim bu panga borçlarını ödeyecek hiçbir halimiz yok. Dirliğimiz günebirlik.. Bir ineğin bir kilo sütü, on tavuğun beş yumurtası, ufak bahçelerimizde soğan, nane, maydanoz... Ekmeğe gelince; harmandan kaldırdığımız zahra yeygiyle

¹²⁸ Sayar, *Yılkı Atı*, s. 12.

¹²⁹ Pamuk, şevket, *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 227.

tohumluğu zor karşılıyor. Çok yıl ekmekten başka yiyeceği olmayan köylü takımı, ekime ayırdığı zahrayı ufaltıyor; sonra bakıyor, sürdüğü iki üç tarlaya yetmez.”¹³⁰

1950 dönemi Türkiye’inde iktidar olan Demokrat Parti daha önceki yönetimde başlayan liberal ekonomi sistemine tam geçiş sağlayarak özel sermaye oluşturmayı amaç edinmiştir. Fakat Demokrat Parti’nin bu politikası daha çok kentteki tarım üreticisine yaramıştır. Kentlerde yaşayan tarım üreticileri yol yapımının artmasıyla beraber ihracat yapacak olanaklarını genişleterek ekonomik olarak ileri seviyeye ulaşmış ve tarım girdilerine talebi arttırmıştır. Sayar’ın romanlarına da konu olan köylülere bu politikalar ve gelişmeler pek bir katkı yapmamıştır. El Eli Yur El De Yüzü romanında mekân olarak geçen köy; Yozgat şehir merkezine on beş dakikalık bir mesafededir. Bu kadar kısa bir mesafede olan Zağcıoğlu köyü ihracat yapma olanağını sağlayacak olan yola bile sahip değildir. Zağcıoğlu köylüleri bu sebeple içine kapalı, günübirlik ve geçimlik üretim yapmaktadır. Köylülerin ettikleri ürünler günü zor kurtarmaktadır. Dolayısıyla Demokrat Parti’nin kent merkezlerine yaptığı yatırımlar ve politikalarla karşılaştırıldığında kırsal alanlarla eşit ölçüde yarar sağlamadığı görülür. Kentte ileri seviyede ekonomik alanda yaşanan hızlı toplumsal değişimler Orta Anadolu köylerinde çok yavaş bir biçimde gerçekleşmektedir. Köylü herhangi bir ekonomik faaliyet için devletten uzatılacak eli beklemektedir. Çünkü köylü, artı ürün üretecek tarım girdilerine sahip değildir. Dolayısıyla köylü devletten aldığı kredilerle kalkınmaya çalışmaktadır. Köylü devletten kredi olsa bile diğer borçlarını takas yaparak kapatmaktadır. Dolayısıyla devletin köylüye tarım amaçlı verdiği krediler üretim sağlamamakla beraber köylüyü sürekli bir borçlandırma döngüsüne itmektir. El Eli Yur, El De Yüzü romandaki Ocak başkanının köy halkının ekonomik olarak rahat etmediklerini ve devletin verdiği kredilerle köylünün ne yaptığını anlattığı kesitte bu manzaraları görmek mümkündür:

“Devletimize başvuruyor. Devlet pangayı gösteriyor. Koşar adım şehri dolduruyor, bankadaki işlemler tamamlanınca alacaklıları buğday için ofise koşu koşuveriyorlar. Her taraf ana baba günü.. Bekle babam bekle... Bir iki günlük sefillik de burada sürüyor. Birkaç yüz kiloluk buğdayını çuvallayan köylü, şehirli buğday alıcılarının duvarına çarpıyor. “İyi para veririz” diyorlar. Köylü zaten borçlu, söyleniyor kendi kendine: “Şu buğdayın yarısını şu alıcılara satayım da pırtıcıya olan hesabımdan beş on guruş düşüreyim.” Ve böyle yapıyor. Dört beş günlük şehirde kalışının han parası, yemek parası, köye dönerken aldığı gaz parası, şeker parası, karısına, kızına aldığı fistanlık parası garibi bir çuval buğdayla köye döndürüyor. Biz bizi bileli bu

¹³⁰ Sayar, *El Eli Yur, El De Yüzü*, s. 61.

rezalet, bu kepezelik sürer gider, pangaya borç üst üste yığılır. Kalk kalkabilersen altından...”¹³¹

Köy yerinde üretimi daha çok hava koşulları belirlemektedir. Hava koşullarının olumsuz olması durumunda üretim yapılamamaktadır. Dönemin Türkiye’inde üretim faaliyetleri daha çok tarımsal ürünler aracılığıyla sağlanmaktadır. İktidar ekonominin önemli bir bölümünü kalkındırma görevi yüklenen ve tarımsal üretim yapan üreticilerin üretim sürekliliğini sağlaması için politikalar hayata geçirmiştir. Bu bağlamda, Demokrat Parti hava koşullarını dikkate alarak bazı tarım ürünlerine yüksek fiyatlarla destekleme alımları yapmıştır. İktidar, Toprak Mahsülleri Ofisi buğday ve daha sonra tütününü desteklemiştir.¹³² Yukarıdaki kesitte geçen; “..bankadaki işlemler tamamlanınca alacakları buğday için ofise koşu koşuveriyorlar...” bahsedilen ofis, Toprak Mahsülleri Ofisidir. Sayar, köylünün ofisten buğday alırken yaşadığı zorluklarından bahsetmiştir. Bu durum dönemim Türkiye’sinin devletin uyguladığı desteklerin yetersiz olduğunu kanıtlamaktadır. DP’nin yürürlüğe koyduğu ekonomik politikalar kısa vadeli olduğu için halk da kısa süreli ekonomik mutluluklar yaşamaktadır.

Sayar, romanlarında geçmişle bağlantı kurup durum karşılaştırması yapmaktadır. 1923 doğumlu olan yazar, çocukluk dönemindeki ekonomik durumdan da bahsetmiştir. Romanlarının otobiyografik olması nedeniyle roman içinde kendi yaşamındaki olaylardan örnekler vermiştir. Sayar’ın çocukluk ve gençlik yılları Cumhuriyet yönetiminin olduğu dönemde geçmiştir. 1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Krizi Türkiye’yi de etkilemiştir. Sayar 6 yaşında iken bahsedilen ekonomik kriz yaşanmıştır. Cumhuriyet savaşlardan yenik çıkmış, ekonomisi ve diğer kurumları sekteye uğramış bir toplumsal yapı devralmıştır. Cumhuriyet yönetimi kırsal alanlara yatırım yapmak yerine kentlerde yaşayan üretim yapan kesim ile milli burjuva yaratmak istemektedir. Diğer yandan da kırsal kesimde yaşayan halkı vergiler aracılığıyla kendine bağlı tutarak ekonomi kontrolünü sağlamaya çalışmaktadır. Köy halkı ekonomik olarak çok kötü bir durumdadır ve halinden memnun değildir. Bir yandan Dünya Ekonomik Krizi diğer yandan tek parti iktidarının yaptırımları köylünün artı ürün elde etmesine engel olmaktadır. Romanda geçen kesit:

---

¹³¹ Sayar, a.g.e., s. 61.

¹³² Pamuk, a.g.e, s. 231.

“Benim yaşadığım Yozgat ilinde motorlu tarım çoktan susmuştu. Çiftçinin alın teri, el emeğinin günlüğü beş kuruşa gelmiyordu. 929 dünya ekonomik bunalımı Türk köylüsünün yakasını bırakmamıştı. 923 doğumluyum. 931, 32, 33 yıllarını şimdi de çok iyi anımsıyorum. Yozgat ve babamın kaldığı Yerköy istasyonunda buğdayın kilosu üç-üç buçuk kuruştan muamele görüyordu.”¹³³

Bu kesit dönemin Türkiye ekonomisi hakkında bilgi vermektedir. 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin patlaması ve küresel ölçekte etkisini Türkiye üzerinde de görülmektedir. Bu dönemde kriz; köylü, küçük üretici ve esnaf etkisini göstermektedir. Savaşlardan çıkmış ve türlü mücadelelerle Cumhuriyet'i kurmuş bir ülkenin ekonomisi devletçilik adı altında kalkınma planları ön görülüyorken Dünya Krizi yaşanmıştır. Sayar, 1928'de Atatürk'ün köylü halkı kalkındırmak için giriştiği ekonomik kalkınmadan bahsetmiştir. Bu dönemde de DP dönemindekine benzer devletin sağladığı destekler belirli bir sınırlamayla sağlanmaktadır.

“928'lerde, Atatürk'ün köylüyü karasabandan kurtarmak için, İngiltere'den ithal edilen, demir tekerlekli Fordson traktörleri 929'un ekonomik buhranı içinde ekonomik olmaktan çıkmış; çoğu, beş yüz dönüm arazisi olanlara tahsis edilen bu traktörler çiftlik damlarının çatıları altında çürümeye terk edilmişti. Yine iş karasabana dönmüştü. Atı olan köylüler, teklemeli de olsa karasabandan pulluğa geçmişlerdi.”¹³⁴

Romanda bahsedilen bu bölümden yola çıkarak dönemin Türkiye'si düşünüldüğünde bazı köyler traktörü, “gâvur icadı” olarak tanımlamaktadırlar. Sayar'ın mekân olarak ele aldığı Orta Anadolu köylüsünün böyle bir görüşü yoktur. Aksine köylüler, traktör sahibi olmak istemektedirler fakat ekonomik koşulları bu imkânı sağlayamamaktadır. Bu durum köylülerin Batılılaşma adı altında ülkeye girişi sağlanan teknolojik ürünlere mesafeli olmadığını göstermektedir.

Köylülerin traktör istemeleri o dönemde traktörün Türkiye'ye girdiğini göstermektedir. 1950 yılından önce başlayan Marshall planı ekseninde ülkeyi kalkındırma politikaları güdülüyordu. Sayar, romanında DP'nin çiftçiyi teşvik edici yatırımlar yaptığından bahsetmiştir. Romanda geçen Zağcıoğlu köyünden ayrı mekânlarda olan çevre köylerden de bahsetmiştir. Sekili köyü bu köylerden birisidir. Bu köyde 1951'li yıllarda traktörün kullanılmaya başladığından şu satırlarda bahsetmiştir:

“DP'nin eli çiftçiye cömertçe açılmış; ova köylerinde traktörler cirit oynamaya başlamış. O günlerde, sekiz dokuz bin lira olan bir traktörü Zirai Donatımdan almak,

¹³³ Sayar, *El Eli Yur, El De Yüzü*, s. 10.

¹³⁴ Sayar, a.g.e., s. 9-10.

arzuhalciye vereceğin iki buçuk lira ücretle olanaklı... Sekili köyünden beş on aklı evvel de; Yerköy'e gidip, istidacı ücretiyle traktörü, vagoneti alıp, geçici bir şoför aracılığıyla köye getirip, bayramlar düzenlediler..."¹³⁵

1950-1960 yıllarında Türkiye'de traktör alımı yükselmiştir. Tarımda makineleşmeyle birlikte artı ürün ortaya çıkmıştır. Fakat köy halkı artı ürünü toprak azlığından ve tarım girdilerini alacak ekonominin olmayışından elde edememektedir. Traktör alan köylü sürmeyi bilmemekle birlikte masrafları karşılayacak ürün elde edememektedir. Sayar, romanında traktör alan köylülerin kredilerini ödeyemedikleri için psikolojik olarak içinde bulunulan çaresizliklerinden bahsetmiştir:

"953'te borçların ödeme ayları gelince; İbo'nun Hasan, köylünün boşluğuna bağırarak, dert yanıp göstermeye başladı: Gelsin alsın kerhaneciler traktörlerini, arabalarını! Maslahatımdan başka onlara verecek hiçbir şeyim yok!..."¹³⁶

Diğer yandan Sayar, *Dik Bayır* romanında da traktör alamayan Cevat'tan bahsetmiştir. Müslim'in oğlu Raşit, Almanya'ya giderek köyde yaşayan ailesine para göndermektedir. Müslim oğlunun gönderdiği paralarla hem geçiniyor hem de bankadan çektiği kredi borcunu ödemeye çalışmaktadır. Raşit'in kardeşi Cevat, traktör almak istemektedir fakat diğer kredi ve borçlara harcanan para traktör almayı ertelemektedir. Abbas Sayar, köylünün traktör almak istediğini fakat üretim yapacak ekonominin olmayışını romana tüm gerçekliğiyle yansıtmıştır.

Sayar, *Yılık Atı* romanında hiçbir tarımsal makinadan söz etmemektedir. Köylü gerçekçi bir gözlemle incelemiştir. Anadolu köylüsü mevsimlere bağlı olarak yaşadığını dile getirmektedir. Mevsimlerin getirdiği hava koşullarına göre hasatlarının ürün verip vermeyeceğini test etmektedirler. Kışın yazı düşünmektedirler yazın da kışı. Hayatta kalmaları buna bağlıdır. Sayar, *Yılık Atı* eserinde olduğu gibi diğer eserlerinde sıkça Anadolu köylüsünün mevsimlere bağlı yaşadığını dile getirmiştir. Bu durumu, *Yılık Atı* romanındaki İbramm'ın sözleri desteklemektedir:

"Gayrik geri tepeler, yaylaları Tanrım bilir. Kar, birkaç karış tutunmuştur belkim... Kurt kuş donakalmıştır. Allah, fakire fukaraya acısın.. Çalısı çırpısı tezeği olmayana acısın... Vay mübarek kar vay! Bir düşünce kalkmak aklına gelmez... Mecali mi yok, yoksam pek mi rahat bulur bu toprağı? Bir bulut geçse üstünden, davetçi başı kesilir. Yığıl babam yığıl... Ne yol bırakır ne bel... Sanarsın bir dünya düz ayak olmuş. Köy bir büyük mapusane... Bol bol hazının olacak. Dağ gibi yağacaksın tezeği.. Ardı arkası kesilmeyecek sarı alafın. Her bir yön hamam. Bol yağlı bulgur pilavı, irisinden soğan,

¹³⁵ Sayar, a.g.e s. 10-11.

¹³⁶ Sayar, a.g.e, s. 11.

koyu tarafından ilayıklı bir çalkalama. Çal babam kaşığı. Üstüne gözelinden bir uyku gel keyfim gel...”¹³⁷

Sayar, Çelo romanında köylünün yoksulluk algısını daha çok mala sahip olmakla ilişkilendiriliyor. Köy toplumunda malın mülkün varsa zengin, itibar sahibi olunduğunu dile getirmiştir. Köyde yaşlı ve kimsesiz olan Zöhre Eme yoksulluktan dem vurmaktadır, bunun üzerine Çelo’ya akıl verir; “İhtiyarlık da, yokluk da ölüm çelom, ölüm. Tarlasızlık, tabansızlık, kişisizlik ölüm Çelom ölüm..”¹³⁸ yoksulluğun köylü insanı için onur kırıcı bir durum olduğu ifade edilmektedir. Sayar, köylünün yoksulluk karşısındaki tutumunu yakından inceleyerek romana taşımıştır.

Çelo romanındaki Ahmet’in Çelo’ya köyde kanunun geçersiz olduğunu, kimin toprak ve parası çoksa onun hükmü geçtiğini söylemesi, köy yerinde ekonomik olarak güçlü olanların kanun gibi olduklarından bahsedilmiştir. Ekonomik durumun iyi olması kişiye birçok sosyal sermaye verdiğini ifade ettiği satırlar:

“Korkarım Çelo korkarım. Burası köy yeri. Burada babayiğitliğin dokuzu eyvallah demektir. Diklenmeye pek gelmez köy yerinde. Burada kanun kuvvettir. Burda kanun varlıktır. Burda kanun insanın arkası olmaktır. Fakir isen belin kıyamete dek büküktür. Bir tekme yersin köy yerinde. Nerden geldiğini bilemezsin. Tilki bile başsağlığı geçinemez köy yerinde. O da belinin ortasına tekme yer de nerden geldiğini bilemez. Tümümüz bilsek ne yaparız? Minare çalınmadan kılıf hazırlanır köyde. Bir haklı davada tüm haksızların başı olursun. Yalancı şahitten bol ne var! Uzak kaldın da bilemezsin. Buralarda ödünç yalancı şahitlik yaparlar. Oda duvarlarına “ Benim denden üç, beş şahitlik alacağım var” diye çizik çizerler. Eee, gör hikâyenin arkasını. Sürer de sürer. Orta yere bir nizah düşmesin. Biri öbürüne göz kırpar. “Tamam mı?” Öbürü bir göz ile “Eşhedüyü” çeker. “Tamam.” Namuslusu da şahitlik yapmaktan korkar. “Doğru söylersem halk gücenir, yalan söylersem Hak gücenir. Hakim bey. Beni bağışla. Görmedim, bilmedim, hiç te buralarda olmadım” der. Ve alır başını kayıplara gider. İstemez fişkinin üstüne sıçramasını. Gören görmediğini, bilen bilmediğini söyler. Naçar kalırsın orta yerde. Dinine, devletine bir küfür savurursun içinde. Ve o kadarla kalırsın. Bura köy yeri Çelo! Kanun bu yerde. Burada kanun kuvvettir. Burada kanun arkadır. Burada kanun paradır. Bu dediklerim yoksa belin kıyamete dek büküktür...”¹³⁹

Abbas Sayar, Türk edebiyatında, “köy edebiyatı” kategorisinde yer aldığı için dönemin popüler göç olgusunu *Dik Bayır* romanına taşımıştır. 1968’li yıllarda başlayan Almanya’ya işçi göçü ile birlikte bazı köylerin ekonomik durumlarının iyileştiğinden

¹³⁷ Sayar, *Yılkı Atı*, s. 41.

¹³⁸ Sayar, *Çelo*, s. 60.

¹³⁹ Sayar, a.g.e, s. 107.

bahsetmiştir. Dönemin Türkiye'si dikkate alındığında gurbetçiler aracılığıyla ülkeye döviz girmiştir. Bu döviz ekonomi de yansımaları göstermiştir. Sayar, Türkiye'ye tarıma dayalı bir ekonominin gurbetçiler aracılığıyla döviz girdisinin oluşmasıyla köylü halkının durumunun iyileşmeye başlamasını; Dik Bayır romanında Müslim ve oğlu arasındaki mektubunda gerçekçi bir anlatımla ele almaktadır. Köydeki iktisadi fonksiyon tarım ürünlerine dayanmaktadır. Dolayısıyla köyde yaşayan insanların geçim kaynağı ektiği mahsule göre değişiklik gösterir. Köyde daha çok üzüm, elma ve soğan tarım ürünleri yetişmektedir. Müslim oğluna mektubunda:

“..umduğum gibi elma da diyeşetli oldu. Bekletsek daha çok para ederdi emme, çaresiz hemen sattık. Birkaç binlik panga borcumuzun üstüne sünger çektik. Ferahından bir “Oh” dedik. Rabbim kimseyi borç ile terbiye etmesin...”¹⁴⁰

Müslim, elma mahsulünü satarak banka borcunu kapatmıştır. Oğlu Raşit bir sonraki mektubunda: “*Elma hasılatının panga borcunun üstüne çizgi çektiğine derecesiz memnum oldum. Darısı ulumuzun geri alınmasına... Sayende ve de tez günde bununla başa çıkacağız...*” mutluluğunu dile getirir.

Dik Bayır romanında köylü ekonomik sıkıntılardan dolayı yakın şehirlere veya Almanya'ya gitmektedir. Halime'nin dayısının oğlu Mahmut köydeki işsizlikten sıkılıp Ankara'ya “amelelik” için gitmiştir. Para kazanmak için Ankara'daki inşaatlarda işçi olarak çalışmaktadır. Aldığı günlük yevmiyeyi biriktirerek köydeki annesi ve babasına getirmektedir. Ankara o dönemde göç alan bir şehirdir ve inşaat alanında işgücü açığını çevre köylerden ve illerden sağlamaktadır. Sayar'ın romanlarını sosyolojik olarak değerlendirdiğimiz de toplumsal yapıda değişimler görülmektedir. Beydiyar köyünden Almanya'ya işçi gittikçe köyde nüfus azalmaya, ekonomik gelir artmaya başlamıştır. Ekonomik durumu iyileşen aileler toprağı ekmeyip şehirde başka yatırımlar yapmaktadırlar. Almanya'ya göç eden işçilerin gönderdiği paralarla köydeki toplumsal yapı yeni bir forma dönüşmeye başladığı görülmektedir. Sayar'ın romanı bu anlamda önemli veriler sağlamaktadır.

3.3.2. Kırsalda Demokrasi Tartışmaları

Abbas Sayar, 1950'lerdeki Demokrat Parti yönetimini hem içeriden hem dışarıdan gözlemlene şansı yakalamıştır. Kısa bir süre DP'de görev almış ve partide

¹⁴⁰ Sayar, *Dik Bayır*, s. 161.

kâtiplik yapmıştır. DP'nin köye yönelik politikalarını köylüyü merkeze alarak eserlerine taşımıştır. Özellikle, *El Eli Yur El De Yüzü* romanında DP'nin köylere söz verdiği vaatleri gerçekleştirmemesi üzerine köylünün DP'ye tavrını gerçekçi bir biçimde konu edinmiştir. 1950 seçimlerini kazanan Demokrat Parti'yi anlatırken köy halkı, iktidara getirdiği partinin, kutlamalarını şaşkınlıkla izlediğini ifade etmektedir:

“..Demokrat Partinin ezici bir çoğunlukla iktidara gelişi... İl merkezlerinde, kasabalarda davul zurna şenliği var. Halk DP binalarına koşuyor; birbirini kutlayan kutlayana... Köylülerde şüpheli bir şaşkınlık var. Aslında DP'nin büyük çoğunlukla iktidara gelişi onların oyuyla gerçekleşmişti.”¹⁴¹

DP, bu seçimleri kırsal kesimin desteğiyle kazanmıştır. Köylü CHP yönetiminin ağır vergilerinden şikâyetçidir. DP'ye oy vermelerinin sebebi, köye yapılacak ihtiyaçlara karşılık vereceğidir.

Türkiye’de çok partili hayata geçişle birlikte toplumsal ilişkilerde değişimler yaşanmıştır. DP'nin seçimi kazanmasını sağlayan destekçileri tarım üreticileri, toprak ağaları ve köylülerdir. Bu kesim isteklerinin gündeme getirme şansı yakaladıkları için siyaset ve halk arasında bir yakınlaşma başlamıştır. Köylerde bu tarz bir ilişki daha az yaşanırken kentlerde eşsiz bir güç ilişkisi haline gelmiştir. Mübeccel Belik Kıray'ın ilişkiler üzerinden oluşturduğu bağımlılık türü olan “patronaj ilişkileri”¹⁴² kurumsallaşmaya siyaset aracılığıyla başlamıştır. İktidara yakın kişiler siyasetin olanaklarından yararlanma yarışına başlamıştır. İktidar, oy verirseniz memur olarak atayacağını, alt yapı sorununun halledeceğini veya devlet dairesinde halledilmesi gereken bir işe yardımcı olacağını söyleyerek seçmenden oy verme sözü almıştır. Tüm bunların sonucu seçmen ve iktidar arasında patronaj ilişkisi doğmuştur. Dolayısıyla siyasi patronaj ilişkisi ortaya çıkmıştır. Türkiye’de böyle bir toplumsal yapı değişimi yaşanırken Sayar, yarattığı kahraman ve kurguyla romanlarına taşımıştır. *El Eli Yur, El De Yüzü* romanında köylüler, DP'nin iktidar olduğunu öğrendikten sonra partiden hem kişisel hem de köyün ihtiyaçlarını kapsayan isteklerde bulunmaya başlamışlardır. Sayar köylüyü; “*Türlü türlü sesler geliyor sağdan soldan: Kimi köylü, büyük arazi sahiplerinin tarlalarına çift koşuyor; kimi –il, ilçe kadrosunda yer alanlar- kâtiplik istiyor, memurluk istiyor; kimileri de köye dönük oluşum hayalleri içinde biçerdöver*

¹⁴¹ Sayar, *El Eli Yur, El De Yüzü*, s. 9.

¹⁴² Kıray, M. Belik, *Değişen Toplum Yapısı*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 111.

istiyorlar, traktör istiyorlar."¹⁴³ olarak betimlemiştir. Romandaki bu sesler, dönemin Türkiye'sinin toplumsal değişimi hakkında fikir vermektedir.

Abbas Sayar, Çelo romanında köylünün bürokrasi kurallarını bilmemesi hemşeri vasıtasıyla sorunu çözmesinin gerçekliğini ele almıştır. Burada da Mübeccel Belik Kıray'ın geliştirdiği "patronaj ilişkisini" görmek mümkündür. Çelo'nun Nail Bey'in yönlendirmesiyle tapu sorgulamaya gitmesi:

"Noter mi ne, biri varmış. Onda bir senet işiniz var. Hani abi, bir memura götürdüydün beni. Tarlaların kaydını çıkardıydı. Onunla da işimiz var gör şunları!. Çelo yabancı değil de!. Benim işim gibi yapın de!. Her bir şey kül ufak olur evallah sayende..."¹⁴⁴

Zağcıoğlu köyünde yaşayan köylüler, 1954 Genel Milletvekili Seçimlerini büyük bir heyecanla karşılamışlardır. Bu heyecanın sebebi seçime girecek olan üç partinin milletvekilleri köylerini ziyaret etmesine borçludurlar. Türkiye'nin tek parti yönetiminde uyguladığı stratejiler çok partili hayata geçişle birlikte değişime uğramıştır. Köylü demokratik yolla istediği partiye oy verme fırsatı yakalamıştır. Bu bağlamda Demokrat Parti'yi ele aldığımızda gücünü halktan alma politikasıyla hareket ederek halkın isteği doğrultusunda politikalar üretmiştir. Romana konu olan köylüler kendilerini insan yerine koyup, oy toplamak için ziyaretlerine gelen milletvekillerini, hürmetle karşılamıştır. Demokrat Parti'nin kendilerini yoksulluktan kurtaracağına inanmaktadırlar. Bu gelişmeler Türkiye'nin siyaset kültürünün değişime uğradığını göstermektedir. Sayar'ın romandaki köylülerin heyecanının dile getirişi:

"Namaz sonrası, köylüler sağdan soldan biti bitiverdiler. Cami duvarının diplerindeki yerlerine çömeldiler. Diğer günlere göre heyecanlı idiler. Yarın 954 Genel Milletvekili Seçimleri yapılacaktı. Bir aydan bu yana dirlikleri bozulmuştu. Yok dirlikleri bozulmamış; Halk Partisinin, Demokrat Partinin, Millet Partisinin büyük büyük adamları köylerini şereflendirmiş, kendilerini adam yerine koymuşlardı. Garip bir haz duyuyorlardı yüreklerinde: "Demek bizim ireyler de memleketi kurtaracakla.. Bizim ireyle memleket kurtulacaksa canla baş üstüne!"¹⁴⁵

¹⁴³ Sayar, *El Eli Yur, El De Yüzü*, s. 9.

¹⁴⁴ Sayar, *Çelo*, s. 27.

¹⁴⁵ Sayar, *El Eli Yur, El De Yüzü*, s. 13.

Köy halkı tümüyle yemin ederek söz vermiştir: “*Dinimiz namusumuz hakkına şöyle beyan ederiz ki, bundan kelli ireyimizin tümü Demirgırat’a. Sözünden dönen kafir defterine yazılsın...*”¹⁴⁶

Abbas Sayar, El Eli Yur, El De Yüzü romanında kendi hayatından kesitlere de yer vermiştir. Bu yönüyle eserler otobiyografik-tarihsel-toplumsal özellik taşımaktadır. Tarihsel olarak 1954 seçim dönemine katılmış ve seçim sonuçlarını yorgun bir şekilde dinlediğini şöyle dile getirmektedir:

“O GECE, seçim sonuçları radyolardan sürekli aktarılmaya başlanınca; siyasetten hoşlananlar radyolarını sonuna kadar açtılar. Hep DP...”¹⁴⁷“Fılan il, filen ilçe: DP: 2385, CHP: 1510, MP: 365.. Yurdun dört bin yönünden gelen oy sonuçları DP’nin arayışını çok açtığını gösteriyordu. Bende saatlerce dinlediğim bu oy sonuçlarından kulağımı yarı çekip, bedenimi yarı uykuya bırakmıştım. Radyo çalıp duruyordu. “Bizim efendi ağalar iktidarı bu kez daha korkunç yakalar” derken uyuyakalmışım...”¹⁴⁷

Abbas Sayar, 1954 seçim sonuçlarının toplumsal yansımalarına tanıklık etmiştir. DP seçimi kazandıktan sonra Zağcıoğlu köyünü ziyaret etmek istemiştir bunun için Abbas Sayar’ı da davet edilmiştir. Sayar, DP milletvekillerinin davetini kırmayıp köye parti heyeti eşliğinde gitmiştir. Sayar’ın kırsaldaki manzaraları, gözlemci gözüyle esere aktardığı kesit:

“Seçimin üçüncü günü, “gelirim” sözünü yerine getirdim. Parti merkezine uğradım. Herkes hazır gibiydi. Benim de geldiğimi görünce bir milletvekili: Oooo! Abbas Bey de geldi! Hemen yola çıkabiliriz, dedi. O günlerde kimsenin otomobili yoktu. Ankara’dan gelen bir otomobil, iki ciple yola koyulduk. Zaten on-on beş dakikalık bir yol... Köye vardık. Yüz-yüz elli kişi davul zurna ile karşıladı bizi. Bir yere davet ettiler, yürüdük o yöne. Büyük bir köy odasıydı bu. Dip karşı köşeye sekiz on sandalye koymuşlardı. Yarı kilimli, yarı toprak zemin üstünde yüze yakın insan gözükiyordu. Ya diz çökmüşler, ya da birbiri yanında bağdaşa geçmişlerdi... Herkesin gözü bizdeydi. Sanki hiçbiri nefes almıyor; güleç olmaya özenen göz bebekleriyle bize bakıyorlardı.”¹⁴⁸

Demokrat Parti milletvekilinin köy halkına seçim sonrası attığı nutuk:

“Sevgili Zağcıoğullar! Muhterem kardeşlerim! Aranızda sizinle birlik olmaktan büyük bir saadet duyuyoruz. Bize doksan dokuz oy’un doksan dokuzunu da vermekle gösterdiğiniz büyük şerefi hayatımız boyunca şükranla anacağız. Siz Türk milletinin ne kadar asil, ne kadar faziletli olduğunu, vefakâr olduğunu, hak bilir olduğunu doksan dokuz oy’unuzla; değil Türkiye’ye dünya tarihine tescil ettiniz. Yozgatlı’yı millet çapında büyüttünüz. Size ne kadar teşekkür etsek, şükran duygularımızı sunsak azdır. Sizleri gelecek tarihte, Yozgat’ta demokrasinin tarihini

¹⁴⁶ Sayar, a.g.e., s. 13.

¹⁴⁷ Sayar, a.g.e., s. 35.

¹⁴⁸ Sayar, a.g.e., s. 37.

yazan insanlar olarak şerefle, minnetle anacaklardır. Siz oy tercihinizle, demokrasimizin memleketimizde ne denli asil yerleştiğini cümle âleme ispat ettiniz.”¹⁴⁹

Türkiye, Demokrat partiyle birlikte yeni bir siyaset anlayışı geliştirmeye başlamıştır. Türk toplumunun kurumları siyaset zemininde şekillendiği için toplumsal yapıyı oluşturan kurumların işlevi de bu doğrultuda değişmiştir. Halk tek partili yönetimin hakim olduğu dönemlerde devletten isteklerde bulunmaya çekinirken, çok partili hayata geçişle Türkiye'nin değişen “demokrasi” anlayışı çerçevesinde Demokrat Parti halkın bu algısını yıkararak, isteklerin dile kolay geldiği bir ortam oluşturmuştur. Demokrat Parti'nin bu stratejiyi yönetmesinin amacı, halkın oy potansiyelini elinde tutmak ve ardından gelecek yılların seçiminde iktidar olarak kalmaktır. Dolayısıyla halkın isteklerine önem vermiş, özellikle de kırsal bölge insanlarına sözler verilmiştir. Sayar, DP'nin bu uygulamalarının Yozgat köylerinde yankı bulan manzarasını esere taşımıştır. Türkiye'nin demokrasiye geçişinin baş mimarlarından DP iktidar olduktan sonra Zağcıoğlu köyünden DP vilâyet başkanını ziyaret eden köylülerin diyalogu:

“Sayın Zağcıoğulları makamımızı ihya ettiniz! Zaten bizim de gözümüz yoldaydı. “**Nerde kaldı bu demokratik kahramanlar?**” Diye düşünüp duruyorduk. Önce ne emredersiniz; çay, kahve? Sonra da emirlerinizi buyurun... Koskoca memleketi ün salmış, verdiği doksan dokuz oyla gerek Demirkırat Partimizi, gerek demirgrasıyi yurt çapında tescil etmiş insanlara hizmet bizim için vatan borcudur... Buyurun, emredin!”¹⁵⁰

1950'li yıllarda başlayan kırdan kente göç 1960'larda nüfus değişimini etkileyecek ölçüde artmıştır. Türkiye çok partili hayata geçişle birlikte ekonomik, siyasal ve kültürel anlamda yapısal değişimlere uğramıştır. Sanayileşmenin artmasıyla birlikte üretim-tüketim dengesindeki değişimler beraberinde işgücü ihtiyacını doğurmuştur. Köye traktörün girmesiyle beraber işsiz bir nüfus ortaya çıkmıştır. Bu üretim araçlarının ve ilişkilerinin değişimi sonucu kente göç artmıştır. Kente göç eden köylü, kentin kültürüne ve ilişkisine uyum sağlayamamaktadır. Köylünün okuma-yazma oranı düşük olduğu için kentteki bürokrasi ve kamu ilişkilerini bireysel olarak karşılayamamakta ve bir tanıdık veya diğer adıyla hemşeri vasıtasıyla, çözüme yoluna başvurmuştur. Dolayısıyla bu durum köyden kente göç eden insanların kentteki insan ilişkilerinin kültürünü değiştirmeye başlamıştır. Sayar, Çelo romanını 1970'li yıllarda kaleme almıştır. Romanı dönemsel olarak ele aldığımızda 1950-1970'li yıllarda köyden

¹⁴⁹ Sayar, a.g.e., s. 38.

¹⁵⁰ Sayar, a.g.e., s. 59-60.

kente göç eden nüfus artmıştır, romanda kırsal yapının bu manzarasını görmek mümkündür. Sayar, kentleşmenin arttığı bir dönemde, köydeki insanların bürokrasiyi tanımamasını bu romanda ele almıştır. Bu bağlamda, göç eden köylüler aracılığıyla kentlerde yeni bir toplumsal ilişki dönüşümü ortaya çıktığı gözlenebilir.

Çelo romanında köyde yaşayan insanların, yasal haklarını tanımaması karakterler üzerinden anlatılmıştır. Köylü devlet kurumlarıyla nasıl iletişime geçeceğini, hangi yolu kullanacağını bilmediği için muhtardan veya azalardan yardım almaktadır. Bu durum, köydeki iletişim kültürünü göstermektedir. Romanın başkahramanı olan Çelo, kent hayatını gördüğü halde bireysel olarak sorunlarını çözememekte ve kentte yanında çalıştığı Nail Bey'den yardım almaktadırlar. Romandaki kentli kişi Nail Bey'dir. Nail bey aracılığıyla Çelo babasının topraklarının resmi kayıtlarını ortaya çıkarmıştır. *“Abi!.. demek hükümete başvurursak bu iş olur. Bana bir atalık, bir babalık yapsan da kurtarsan malımı el ellerinden...”*¹⁵¹ Çelo'nun köyüne dönüp, hukuk aracılığıyla mallarını istemesi köy halkında şaşkınlık yaratmıştır. Köylü, hukuksal haklarını bilmediği için eski usulle sorunları çözebileceğini düşünmektedir. Kalkuyruğun Yusuf'un muhtar Memmet Kâ'ya söyledikleri:

“Sen muhtarsın. Helbette karışacaksın bu işe. Mabeyni razı edeceksin. Eskiden mahkeme mi bilirdik? İki bir zırt zırt kazaya mı koşardık? Büyük lafı dinlenirdi. İhtiyarlar, imama, muhtar bir arya gelir, meşveret eder ahir: ‘Yoo’ derlerdi... sen bu işte haksızsın. Bu iş şöyle olacak ..İki yanda ağzını açmaz: peki sizin dediğiniz olsun deyip kül ufak ederlerdi her bir işi...şimdi birine bir cindik vursan haydi babam karakola...hadi babam mahkemeye...”¹⁵²

Köyde anlaşmazlıklar hukuk yerine eski usulle çözülmektedir. Muhtar, imam veya köyün yaşlıları tarafından informal bir şekilde çözülmektedir. Muhtarın Eset Çavuş ve Çelo'yu barıştırmak için Çelo'ya söyledikleri:

“İşte Çelom, yavrum Emminin dediği bu. Emmin kötü adam değil. Kırk yıllık komşuyuz. Bir güne bir gün ağrınmadık, incinmedik birbirimizden. İşi tatlıya bağlayın. Hakimden, mahkemeden ne çıkar? Hakim kim? Demişler. Başından geçer. Biz bu saçı değirmende ağartmadık. Dava ne, mahkeme ne, hakim ne onu iyisinden biliriz biz.” Muhtar Çelo'yu ikna etmek için başka köyden davalı olan Bekir Çavuş hikayesini anlatmaktadır: “salmanlı köyünde bir Bekir Çavuş vardı. Bir dava tutturdu. Tam on beş yıl. Öldü de kurtulamadı. Şimdi uşakları “gel beri” der davaya. Bir ki ayın biri dökülürler mahkeme kapısına. Ateş düştüğü yeri yakar. Hakimin nesine.. Filan aya, filan güne tâlik.. Senin ömrün eksiliyor. Herifcioğlunun nesine. El elin ölüsüne “dın, dın” diye ağlar. Sonmayım, sen şehir uşağı oldun gayri. Köy yeri

¹⁵¹ Sayar, *Çelo*, s. 7.

¹⁵² Sayar, a.g.e, s. 37.

kolay değil. Her babayığidin kârı değil. Köy yerinde yaşamak, arslanın ağzından lokma almağa benzer. Ekmeğin hası da, kolayı da şehir yerinde İrazılaş Emmın ile. Al üç, beş, geç, ko, git kazaya. Allah herkesin rızgına kefil.”¹⁵³

Çelo, çevrenin ve muhtarın etkisiyle bir süre sonra hukuksal hakkından vazgeçip köylünün istediği geleneksel usulle sorunu çözmek istemiştir. Fakat bu usul ve “demokrasi” anlayışı Çelo’yu içinden çıkamaz bir sona sürüklemiştir. Çelo, amcası Eset Çavuş’un katili olup, hapishaneye düşmüştür. Sayar köydeki toprak mülkiyet ilişkilerindeki anlaşmazlıkları ve geleneksel yöntemlerle çözülmeye çalışan köy halkını, bu romanında geniş bir kurgu ile ele almıştır.

Anadolu’da yaşayan köylüler devlete ve memurlarına karşı saygılıdır. El Eli Yur, El De Yüzü romanı 1950’li yılları kapsadığı için devletin birçok kurumu oluşturulmuştur. Demokrat Parti döneminde köylere ziyaretler yoğunlaşmıştır. Köylünün gözünde devlet kurtarıcıdır, bir tür çıkar ilişkisi üzerinde bir bağ vardır. Sayar, köylüyü yakından tanıdığı için romanına bu ilişkiyi taşımıştır. Köylü iktidar partisinin söz verdiği vaatleri yerine getirmedeğini görünce devlete olan güvenleri kırılmaya başlamıştır. Romanın karakterlerinden biri olan muhtar, köylünün kırılan güvenini dile getirmek için kaymakamın yanına uğraması ve dile getirmesi:

“Şimdi köylü bir ağız olmuş: “Hani?” diyorlar. “Pınarlar olacaktı? Çamura kağnılarımız batmayacaktı.. Papur yolu olacaktı köyle, kazanın arası... Borçlarımızın tümüne bir “of” çekecektik. Yeni krediler açacaktı banka..” Hepiciğinden geçtik. Köylü beni suçlu tutuyor. “Bu sözlerin tümücüğünü söyleyen sendin” diyorlar. Ağzım dilim kuruyaydı da söylemez olaydım. Kul dilinin belâsını çeker.”¹⁵⁴

Zağcuoğlu köyünde yaşayan köy halkının, DP’yi iktidar yapmasıyla parti seçmenini kutlamak için köye şeker dağıtmaya gelmiştir. Kalabalık dağıldıktan sonra köylülerin yorumu:

“Seçim sonu şeker tadı aldık, ama ağzımızın içi zehir. Hadi bakın harmanlara... Bire üç beş vermeyen ekinine... Koca bir yılla cebelleşeceğiz. Satacak üç şinik buğdayımız yok. Bırakacağımız tohumluktan hiç de hayır yok! Ev cemaati zahranın neredeyse tümünü yer. Önümüzdeki aylarda, var devlet babaya yalvar: “Bize tohumluk vermezseniz; köyün dört bir yönü kara taban kalır, o zaman da bizi bir yerde mecburi iskâna tâbi tutunuz.” Devlete diyeceğimiz bu başka çaremiz yok...”¹⁵⁵

¹⁵³ Sayar, a.g.e, s. 100-101.

¹⁵⁴ Sayar, **El Eli Yur, El De Yüzü**, s. 95-96

¹⁵⁵ Sayar, a.g.e, s. 45-46.

Sayar romanlarında köylünün toprakla bağıni ele almıştır. Köylü toprağı geçim kaynağı olarak görmektedir. Ekonomik olarak düzenli bir hayat sürdürmesi topraktan alacağı hasata bağılıdır. Köylü her yıl belirli aylarda ektiğı ekinin çıkmaya başlamasıyla büyük umutlara kapılmaktadır. Ekinin çıkmaması köylünün umudunu kırmaktadır. Bu umutsuzluk hali, tüm sosyal ilişkilerini etkilemektedir. Köylü için toprak her şeyden önce gelen bir itibar, aidiyet ve rızık kapısıdır. Çelo romanında köylünün toprağı devlet gibi yüce anlamlar yüklediğini şu cümlede; “...Köy milletinin devleti toprak.”¹⁵⁶ Görmek mümkündür.

El Eli Yur, El De Yüzü romanında Muhtar, köylüyü Demokrat Partiye oy versin diye ikna etmiştir. Bu durum muhtarın köylünün üzerindeki etkisini göstermekle birlikte herhangi bir olumsuzlukla sonuçlanan olaylarda da köylünün muhtar üzerindeki etkisini göstermektedir. DP'nin vaatleri yerine getirilmediğı için köylüler muhtarın üzerine gitmektedir. Köylü, köyün ihtiyaçlarının neden yapılmadığını sormaktadır. Muhtar bir gün kaymakamın yanına uğrar ve halini anlatır. Muhtar'ın Kaymakama emir kölenizim deyişiyile başlayan konuşma devleti ve memurlarına saygısını göstermektedir:

“Emir kölenizim, dedim. Şu köyümüzün su işi. Biz bizi bileli dereden su içeriz. Köylü milleti eşme var, pınar var, bir de oradan su içelim de yüreğimiz bir bayram görsün derler.. Sizin partiye bunun için rey verdik, derler.. Sözüm ona beni adam yerine koyup, senin partine koşulduk, derler. Mebus beyler ilkin köyümüze geldiler, “Selâmün aleyküm, aleyküm selâm”, “Pınarınız var mı?” dediler. Hep bir ağızdan askeriye usulü “Yook” diye bağırdık. “Yolunuz var mı?” dediler. Aşk ile şevk ile “Yook” diye bağırdık. “Borcunuz var mı?” dediler. “Hangi birini sorarsın, gırtlığımızı dek..” dedik. “Vaktiyle kızlarınızı zorunan nerelere götürdüler?” dediler. “Emsütüye, gâvur mekteblerine..” diye bağırdık. “İreyinizi bize verirseniz, bizi seçerseniz, suyunuz gelecek, yolunuz yapılacak. Borçlarınız bir kredide kül ufak olacak..” Kaymakam bey!

Kaymakam bey candan dinledi beni. “Muhtar” dedi, “Sen uyanık bir insana benziyorsun. Hakkın var ya hiçbir alacağın yok. Hükümet ne yapsın? Hangi birine yetişsin birden? Fakir bir olsa yağla balla beslerlermiş.. Bir değil beş değil.. Pınarsız bir sizin köy olsa.. İçtiğim suyu çeşmenize aktarırım. Kırar, ular cebimden yaptırırım oluşunuzu. Sizin köyün deresindeki çakıltaşı kadar hükümetin kasasında para olsa yine bu işle başa çıkamaz. Bunu böyle bil! Gayrisini de benden sual etme.. Komşulara selam söyle. Vali beye yazacağım sizin için.”¹⁵⁷

Muhtarın, köylülere kaymakama saygısını ifade etmek için söyledikleri “İyi adam kaymakam. gençten biri. Vay: şu analar neler doğuruyor? Allah işini gücünü rast

¹⁵⁶ Sayar, a.g.e, s. 48.

¹⁵⁷ Sayar, a.g.e, s. 95-96.

getirsin..”¹⁵⁸ Köyün hocası da muhtar gibi köylü üzerinde etkili isimdir. Hocanın köylü üzerindeki etkisi, köydeki sosyal kontrolü sağlama noktasında başarılıdır. Hoca, köy halkına devlete itaat etmesini vaat etmekte ve bunu dualarla desteklemektedir. Köyün hocası devlete karşı saygısını dua eşliğinde şöyle ifade etmektedir:

“İltebin.. âyet-i keremesinde cenâb-ı rabbül âlemin ulûl emre itaati emrediyor. Ümerâ Hazreti Resûlullâh (S.A.) efendimizin vekilleri sayılırlar. Her kim ki peygamber efendimize itaât eder, onun vekilleri sayılan ümeraya itaât etmezse indallâhta âsi defterine yazılır. Hükümete, valisine, kaymakamına, onbaşısına, muhtarına itaât peygamber efendimize itaât sayılır. Büyük sevaptır. Amellerin en makbulüdür. Allah-ü teâla gazabını âsi kulun üstüne çevirir. Onları türlü dert ile terbiye eder. Bakın şu köyün haline? Büyük küçük kalmıyalı bet mi kaldı? Bereket mi kaldı? Bir iki iyi amelli kul yüzünden, Allah indinde iyi ameli olan makbul kul yüzünden yağdı bu yağmur...”¹⁵⁹

Kılıkyruk Yusuf’un, geçmiş dönemlerde azalık yapması, devlet işleri hakkında deneyim kazanmasını sağlamış ve devlet-birey arasındaki resmi ilişkiler hakkında bilgi sahibi olmuştur. Kasabada ve şehirde devlet memurlarını ve bürokrasi araçlarını tanıması kişisel işlerini kolaylaştırmaktadır. Çelo’nun amcasıyla olan toprak davasını fırsat bilerek, toprağı kendi lehine çevirmek için kasabada avukatlık yapan Ali’ye danışmaya gitmiştir:

“Ali Efendi, ufak bir müşkülüm var. Geldim de katını bu yüzden rahatsız ettim. Bir yetimin işi. Ucunda cümlemiz için dua var, sevap var. “Yusuf ağa” dei yetim. “Git!. Danış!. Bir akıl öğren akli erenden... Şu benim işimi bir başa çıkar..” Sen düştün aklıma.”¹⁶⁰

Abbas Sayar, tüm eserlerinde Türk toplumunda gerçeklik payı yüksek bir davranış olan, “devlete saygı” gösteren halkı konu edinmiştir. Romanların geçtiği köylerde halk devlete saygısını yaşatmak istese de ekonomik koşullar gereği bu davranıştan kaçarak devletin aleyhine olacak türlü kurnazlıklar edinmiştir. Köylüyü kurnazlığa iten ekonomik çıkmazlıktır. Ekonomik olarak kalkınamayan bir topluluk halinde yaşayan köy halkı, kendi çıkarını koruyan yöntemlerle devletle arasındaki ilişkiyi çözmeye çalışmaktadır. El Eli Yur, El De Yüzü romanında köylüler devlete olan kredi borcunu ödememek için kurnazlığa başvurmuşlardır. Köylü devletten uzatılan her eli kendi lehine çevirmeyi öğrenmiştir.

---

¹⁵⁸ Sayar, a.g.e, s. 96.

¹⁵⁹ Sayar, a.g.e, s. 96.

¹⁶⁰ Sayar, **Çelo**, s. 47.

Çelo romanında kurnaz karakterdeki Eset Çavuşun Osman’la anlaşıp sahte senetleri imzalayarak Çelo’yu kandırma planları yapmıştır. Osman’la konuşması: “*senetleri ne yapalım? Gösterelim mi? Ben Binnaz’ın oğlunu gördüm. Parmak bastırdım yaptırdığım senetlere.*”¹⁶¹ Osman senetleri başka köyden gelen bir tanıdığına imzalamış ki köyden kimse duymasın bilmesin. Osman ve Eset Çavuş’un kurnaz kişilikte olduğunu köy halkı bilmektedir. Eset Çavuş, Çelo’yu toplantı da kandırmak için Osman’a: “*...sen zorda kalmayınca o senedi çıkarma! Çıkartırsan yalandan gösterip cebine koy!*”¹⁶² uyarı da bulunuyor. Muhtarın Onbaşıya rastlaması köylüye:

“Sana da köyüne de pravo” dedi.. “Pravo.. Köylü milletinden de tam, tümüne senin gibi ehâlin gibi olacak.. Her bir işine razı. Razılık gerek her bir şeye. Hem bu dünyaya, hem bir ahirete.. Sonra, sürüp gittiğimiz yol ne Karatoprak. Şu sulama içinde üç beş vukuaat olmasaydı emsâl köy gösterecektim kaymakam sizi. Lâkin birkaç dini kırık köyün şerefini payımal etti. Bizi kaymakam nezdinde küçük düşürdü. “Evet efendim”ci etti. “Hakkınız var Kaymakam bey” dedik, başımız eğdik. “Eee, bundan sonra, vallaha da demem. Uzatmamı boynuma al-şerit olup dolamazlar ki...” Çavuş esti, yağdı. Allah razı olsun. Dolu gibi düşmedi toprağa.. “Baş başa bağlı, baş padişaha bağlı” derler..”¹⁶³

Köylü imamın hakkı olan şiniği ödememek için türlü bahaneler üretiyorlar.

Romanda:

“Koca imam! Hakkının tümünü ardında yatıp yuvarlananlardan al... Bizim ayağımız bayramdan bayrama bir girip bir çıkıyor. Bizden alacağın pay, okuduğun ezan sesi payı olsun ve de Allah kabul eylesin. Yine ben, inşallah seneye mahsul olursa imam hakkının tümünü öderim.”¹⁶⁴

3.3.3. Kırsalda İnanç ve İbadet İlişkileri

Orta Anadolu halkının dine karşı tutumlarını, Abbas Sayar’ın eserlerinde görmek mümkündür. Sayar’ın *El Eli Yur*, *El De Yüzü* romanında Demokrat Parti’nin köye yapacakları arasında cami de vardır. Köy halkı, cami yapımına olumlu bakmaktadır. Fakat köy halkı, dini inancını ibadet yapacak boyutta yaşamamaktadır. Camiyi günlük kamusal alan olarak sosyalleşme amaçlı kullanmaktadır. Romanda geçen köy halkı, cami avlusunda oturup, köydeki gündemi veya dedikodu her ne ise onu konuşmaktadır. Köyün imamı ezan okumaya gideceği vakit, cami avlusundaki kalabalık

¹⁶¹ Sayar, a.g.e., s. 90.

¹⁶² Sayar, a.g.e., s. 90.

¹⁶³ Sayar, *El Eli Yur, El De Yüzü*, s. 94-95.

¹⁶⁴ Sayar, *Çelo*, s. 47-48.

halk, cemaat namazından kaçmak için türlü bahaneler uydurmaktadır. Sayar, bu manzaraları romanda sık sık işlemiştir:

“Aslına sorarsanız camiye de pek iltifatları yoktu. İmamın “Allahüekber” sesiyle cami önündeki taşa çıkış arasında, caminin duvar gölgesinde oturan sekiz on kişi birden sıvışırırlerdi. Zaten kendilerini bildi bileli babaları da, dedeleri de namaza yan çizerlerdi. Hane başına düşen üç beş şiniklik imam hakkını çoğu kez yarı yarıya ödemezlerdi.”¹⁶⁵

“Hoca, minaresiz caminin kapısı önünde “Allahuekber”i çekmeden önce duvar diplerindekilerden tedirgin olduğu anlaşılan beş on kişi bir bahane uydurarak kaç kaçiverirlerdi. Daha doğrusu sıvışırırlerdi. -Ula karığa su tuttuydum; gevezeliğe girip unuttum. Varayım gideyim, suyu başka karığa aktarayım. -Ula bizim garibin hastalığını unuttum; kendimi buraya gevezeliğe tuttum. Bir gripin bile bulamazsın gâvurun köyünde. İki saatlik şehre yayan yapıldak koşacaksın. Aha be gidiyorum! Ve türlü bahaneler, homurdanmalar ve cami duvarı meşveretinin bitişi... Namaz sonrası, köylüler sağdan soldan biti bitiverdiler. Cami duvarının diplerindeki yerlerine çömeldiler. Diğer günlere göre daha heyecanlı idiler. Yarın 954 Genel Milletvekili Seçimleri yapılacaktı...”¹⁶⁶

1950-1957 yılları arasında Türkiye’de somut olarak görülebilen, cami yapıları çoğalmıştır. Camilerin çoğalmasının sebebi değişen iktidardır. Türkiye’nin tek parti iktidarlığını elinde tutan CHP döneminde, cami yapımı yaygın değil iken; çok partili hayata geçişle iktidar olan DP döneminde, hızlı bir şekilde yaygınlaşmaya başlamıştır. Camilerin Türkiye’nin toplumsal yapısında görünür oluşunun nedeni, DP’nin din popülizminin sonucu olarak da okunabilir. DP’nin seçmen kitlesinde muhafazakâr kesimin çoğunluk oluşu, iktidarın dini faaliyetlere önem vermesine sebep olmuştur. Cami yapımının yaygın olmasının başka bir sebebi de dönemin ekonomik koşullarında inşaat sektörünün yaygınlaşmasıdır. Bu durum, değişen Türkiye’nin toplumsal yapısı hakkında bilgi vermektedir.

Zağcıoğlu köyünde, Demokrat Parti’nin dini kullanarak oy topladığı gibi köy halkı da dini kullanarak icracılardan kaçmaktadır. Köylüler icracının köye geleceği bir gün ikindi namazının vakti olmadığı halde cami imamıyla anlaşıp ezan okutturup, camide namaz kılıyor gözükmektedirler. Köylü, devlet memurunu dini kullanarak kurnaz bir biçimde kandırma yolunu izlemişlerdir.

“Ula Osman ben bu herifi tanırım... Bu icra memuru Apturrahim Efendi. Eyi tanırım, iki sen önce yine köye gelmişti. Öküzleri, yatağı, yorganı yine haciz etmişti. Bu kez de çulumuzu çuvalımızı hacze gelmiş... Ortalığı bir telaş kapladı. Birbirlerine şüpheli gözlerle bakmaya başladılar. Biri öbürüne: -Ulan şurdan kaşla

¹⁶⁵ Sayar, *El Eli Yur, El De Yüzü*, s. 47.

¹⁶⁶ Sayar, a.g.e., s. 13.

göz arası kaybolalım, yitelim. Bu düzü icrası caminin önünde yapayalnız kalsın. İmamı da tembihleyelim hemen ikinci namazını okusun. Bu işi ihmal etmeyin. Biri imamı dürtüklesin. Biz de o ara kaşla göz arası sır olup gidelim. İmam köylülerin teklifini reddedemedi. Yanık sesiyle “Allahuekber” diye ezana başladı. Köylülerde yavaş yavaş sıvıştıverdiler. İcra memurunun yanında bizim takım kaldı ve birkaç yaşlı... İcra memuru Apturrahim muhtara döndü: -Yahu Muhtar, dedi. Ben Yozgat’tan çıkarken öğle namazı okunuyordu. Hadi şöyle böyle diyelim yarım saat sonra bu köyde olduk. Bu kerhaneci imam cemaati ikinci namazına davet etti. Sizin vaktinizle, zamanınızla Yozgat’ın vakti zamanı hiç birbirine uymuyor mu?... Bu ezan da neyin nesi?.. Bu işin içinde bir bit yeniği var?... Siz icranın geleceğini duydunuz, kendi aranızda meşveret edip bir gavur havası tutturdunuz... Siz girip içeri sahtekarlığınızın boyunu yatıp kalkmakla düzeltin. Ben, bir kişi de olmasa, zabıt katibiyim, burada meseleyi vukuat defterine yazarım... Hiç kimse devlet borcundan yakasını yan çizip kurtaramaz.”¹⁶⁷

Çelo romanında anlatılan köylülerin, sosyal yaşamında pratik olarak dinin çok yer almadığı görülmektedir. Fakat köylüler ettikleri ekinlerin başına gelen doğal felaketleri Allah’ın gönderdiğini söylemektedirler. Köy halkı, Allah korkusunu iç dünyasında yaşıyorlar fakat dini ibadetleri uygulamayı tercih etmiyorlar. Köylüler, yağmurun köye düşmemesini Allah’ın cezası olarak yorumlaması ve bunun üzerine yağmur duasına çıkmalarını Abbas Sayar, şu şekilde tasvir edilmiştir:

“Bu zulum bize ilayık diyorlardı. bu zulum bize layık .. Allah korkusu kalmadı. Din iman kalmadı. Büyük küçük kalmadı. bet kalır mı? Bereket kalır mı? Taş yağmadığına şükredelim. Duaya çıkacağız.. hangi yüz ilen? Hangi amel ilen? Yalancılık bizde, ikiyüzlülük bizde, sahtekarlık bizde, hürmetsizlik bizde. Vallaha da onmayız billaha da onmayız.”¹⁶⁸

Çelo romanında, köylünün günlük olaylar karşısında takınılan tavırlarında, dinsel söylemler yer almaktadır. Köylüler ekinlerinin gelişimi, hava durumu veya sosyal olaylardaki kötü davranışları, Allah’ı dile getirerek yorumlamaktadır: “*Allah acı bir tokat olmalı. Her kim ki kötü bir amel peşinde, indirmeli şamarı... Ulan Kümüğünoğlu, eyi vaaz hocası olurmuşsun! Ne deyi altı yüz şiniğe imam tutturdun bize?*”¹⁶⁹

Romanda, köyde dinin pratiklerini yerine getiren köylü sayısı azlığından bahsedilmektedir. Romanın olay örgüsünde, sık sık imamın camide yalnız bırakıldığını, cemaatin oluşmadığından bahsedilmiştir: “*Bu akşam imam tek başına yatsı namazını kılmış, hemen evine dönmüştü. Sokaklarda kimseler görünmez olmuş...*”¹⁷⁰

¹⁶⁷ Sayar, a.g.e., s. 78-79.

¹⁶⁸ Sayar, **Çelo**, s. 40.

¹⁶⁹ Sayar, a.g.e., s. 61.

¹⁷⁰ Sayar, a.g.e. s. 20.

Çelo romanının başka bir bölümünde hava değişimiyle birlikte köylünün içinde bulunduğu ruhsal durumu anlatan kesitler bulunmaktadır:

“Köylüler, bir süre kayalıklar arkasından üstlerine gelen bulutlara donuk gözlerle baktılar. Hepsinin yüreğine acı bir korku oturmuştu. Ecelin her cana el atmaya hazırlanışı gibi bir duygu önce içlerini yaktı. Sonra. Ya mahvolduk, ya kurtulduk, diye homurdandılar. Gökyüzündeki çaresiz, korkulu belirti karşısında konuşmaya başladılar: Bu bulutlar ya Allah’ın gazabı ya da lütfü. Akıbet iyi gelirse ekini kurtarır. Ya da amelimizin karşılığı olursa her bir şey mahvolur...”¹⁷¹

Çelo romanındaki köy halkı, cami hocasının dua okuması ile sağlıklarına kavuşacağı inancı hakimdir. Bu durum köyde sağlık kuruluşlarının olmayışını ve geleneksel yöntemlerle sağlık sorunlarını çözmeye çalıştıkları hakkında, okuyucuya fikir vermektedir. Kılkuyrak Yusuf’un cami imamını rahatsızlığından dolayı eve çağırması ve şifa bulmak için “*bir okuyasın*” demesi, köydeki geleneksel yollarla sağlığa kavuşulacağı inancını göstermektedir;

“Hoca daha sonra Yusuf’un üzerinde dua okuyarak şifa dilemesi: “Hoca, Yusuf’un başucuna geçti. Diz çöktü. Yusuf gözlerini uzak bir boşluğa doğru kapadı. Hocanın elindeki teşbih dönüyor, dudağı kendi yalnızlığında durmadan kıpırdıyordu. On, onbeş dakika geçti. Hoca birden kalktı. Bizden dua, Allahtan şifa, dedi... Yusuf ayağına sağlık Hocam!”¹⁷²

Abbas Sayar’ın anlatımıyla romanın yazıldığı dönemlerde Türkiye’nin çeşitli köylerinde yaygın olan imam-cemaat çatışması, El Eli Yur, El De Yüzü romanındaki Zağcıoğlu köyünde de yaşanmaktadır. Sayar, romanın içinde geçmişte yaşadığı hikâyeyi anlatmaktadır. Romanda, 1930’lu yıllarda imam ve cemaat arasındaki çatışmayı jandarma karakol komutanı Adil Çavuş’un çözdüğünü anlatılmaktadır:

“İmam 1930’lu yıllarda köye yeni gelmiştir. İki üç kişilik cemaatle namaza yatıp kalkıyorlar. Mevsimler geçmiş fakat köylü şinik hakkını hocaya getirip vermemiştir. Hoca da koltuk altına çuvalı alıp harman yerlerine uğramaya başlamıştır. Uğradığı her köylü kendi derdini anlatmıştır. Hoca da “Benden de kötüler var” demiş içinden ve hiçbir köylüden şinik alamamıştır. Akşamüzeri hüznü bir şekilde caminin ön sahanlığına sırtını duvara vererek bağdaş kurup oturmuş; gelecek acı günlerini düşünmeye başlamıştır. O aralık mirî-askeri- giyimli iki atlının cami yaklaşmakta olduklarını görmüş. İmam attan inan kişiyi şöyle tarif etmektedir: şöyle iriden, esmer yüzlü, ablak suratlı, sol kolunda iki kırmızı şerit, şeritlerin altında birkaç kırmızı şerit bulunan bir uzatmalı çavuş. Tanımış hoca çavuşu. Çavuş hocanın elini öpmüş. Çavuş: “Hocam geçim dirliği nasıl? Köyden memnun musun?” diye sormuş. Hoca da köylünün şinik vermediğini zor durumda olduğunu anlatmıştır: “Adil’im, yavrum, demiş. Bugün bir hal-i keyfiyet oldu. Baktım köylü bir harman savurma tutturmuş. Koltuğumun altına iki çuval alıp ilk defa hak talebinde buldum. Her birinin vereceği iki şinik yıllık hak.. on harman dolaşım. Her birine bereketli olsun

¹⁷¹ Sayar, a.g.e, s. 80-81.

¹⁷² Sayar, a.g.e, s. 108-109.

deyip çuvalı gösterdiğimde kırk dereden su getirdiler. Beni acıttılar, ağlattılar. Elim bomboş döndü harmandan. Yarın olmazsa, öbürsü gün bir bazlamalık un kalmadı evde. Allah âlem ot yiyeceğiz...” Adil çavuş bunu üzerine köylüyü cami önünde toplar ve hiçbirinden bahane istemediğini hakkı olan şiniği vermesini söyler. Köylü çavuştan korktuğu için ses çıkarmadan kabul etmiştir.”¹⁷³

3.3.4. Kırsalda Aile Yapısı ve Kadın - Erkek İlişkileri

Aile toplumsal yapıyı oluşturan önemli unsurlardan biridir. Abbas Sayar’ın eserleri Orta Anadolu köylerindeki aile yapısı hakkında bilgi vermektedir. Tüm eserlerine konu olan köylerde genellikle *geniş aile* özellikleri taşıyan aile yapısı vardır. Geniş aile anne-baba ve çocuk dışında; büyükbaba, büyükanne, gelin veya başka soy bağı bulunan üyelerle bir arada yaşama biçimi olarak tanımlanmaktadır. Bu aile tipi bir takım özellikler taşımaktadır. Geniş aile; kırsal alanda yaşayan, tarımla geçimini sağlayan, akrabalık bağları kuvvetli, aile adının önem ifade ettiği, erkeklerin karar almada ön planda olduğu, yaşlı erkeğin ya da erkeklerin aile sorumluluğunu üstlendiği, geleneklere bağlı bir aile tipidir.¹⁷⁴ *Dik Bayır* romanındaki *Müslim* karakterinin ailesi geniş bir ailedir. Müslim’in aile üyeleri; karısı, iki oğlu, bir kızı, iki gelini ve torunlarından oluşturmaktadır. Elif’in sözlüsü Celal’in ailesi Müslim’in ailesi gibi geniş aileye sahiptir. Anne babası abisi ve yengesinin dâhil olduğu geniş bir ailedir. Romanda geçen Halime’nin dayısının oğlu Mahmut, annesiyle yalnız yaşamaktadır. Gani’nin ailesi ise çekirdek ailedir. Gani, eşi ve çocuğundan oluşmaktadır. Bu bağlamda Sayar’ın romanlarına baktığımızda hem geniş aile hem çekirdek aile özelliklerini barındıran karakterlere yer verdiği görülür. Sayar, olay örgüsünde işlediği aileleri, üyesi sayısı arttıkça, aile içi ilişkilerin çözümlerin görüldüğünü tasvir etmiştir.

Halime’nin eşi Cevat Almanya’ya gittiği için Müslim beyin gözetiminde yaşamaktadır. Bir süre sonra kayınbaba ve gelin Halime’nin arası bozulmaktadır. Müslim, kocası Almanya’da olan Halime gelin için “*oyunbozan*” diye bahsetmektedir. Halime kocasının yokluğu nedeniyle, birlikte yaşadığı ev hanesinin üyeleriyle ilişkisi bozulmaya başlamıştır. “*Oyunbozan, kocası Almanya’da olan küçük gelini idi. Akşam*

¹⁷³ Sayar, *El Eli Yur, El De Yüzü*, s. 47-53.

¹⁷⁴ Gökçe, Birsen, *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumları*, s. 190.

sofrasında çorbaya, bulgura yalandan üç beş kaşık atıyor, sonra oğlunu alıp odasına çekiliyordu. Sofra sonu derleme, toparlama hizmetine bile katkıda bulunmuyordu.”¹⁷⁵

Müslim ailede sözü geçen kişidir. Evdeki sofraya dâhil tüm kurallar Müslim’in kararlarıyla alınmaktadır. Bu durum, ailede otoriter olan babanın rolünün göstergesidir. Romanda Müslim’in otoritesinin tasviri:

“Güneş başını yastığına dayar dayamaz Müslim Ağa’nın evinde akşam sofrası kurulur. Oğlu, iki gelini, gelinlik çağındaki kızı, karısı, üç torunu sofrada hazır bulunacaktır. Ağanın evinde bir yasadır bu... Ve bu yasayı asla bozdurmaz.”¹⁷⁶

Sayar’ın *Yılkı Atı* romanında da köydeki aile ilişkileri erkek egemen bir yapıya sahiptir. Romanda, baba karakteri olan İbramm’ın tüm kararları aldığı görülür. Dorukısağın yılkılığa bırakılma kararını aile üyelerinin kararı sorulmadan sadece İbramm alır. İbramm’ın yılkılığa bıraktığı atın ardındaki pişmanlığının sinirini eşi ve çocuklarından çıkarması ve aile üyelerini azarlaması: “*Bir merhamet sende mi var sanarsın? İkiye bir yazık ettik Doru’ya diyen oğlunda mı? Ben sizden mi akıl alacağım? Sizin aklınızla kenefe gitmem.*”¹⁷⁷

Dik Bayır romanında, köyde aile sayısının fazla olması demek, iş gücü ihtiyacının yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Köyde tarımsal üretim ve hayvancılık yapılmaktadır. Köydeki iktisadi fonksiyonun azlığı ve nüfusun fazla olması aile üyelerini göçe zorlamaktadır. Beydiyar köyüne yakın, kasaba veya şehirlere mevsimlik göç vermektedir. Türkiye’nin Almanya’ işçi göçü kanunu imzalamasıyla Beydiyar köyündeki erkek yetişkinler gözünü bu yöne çevirmişlerdir. Köydeki her evden bir erkek çocuk Almanya’ya göç edebilme şansına sahip olmak için uğraşmaktadırlar. Kentlere göçle birlikte aile çözülme sürecine girmiştir. Örneğin, aile tipinin değişmeye başlamıştır. Köyde geniş ile yaygınken kentte çekirdek aile yaygınlaşmaktadır. Kentlere ve Almanya’ya göç köydeki büyük aile yapısını parçalayarak çözülme sürecine sokmuştur.

Köy toplumunda evlilik yoluyla ailelerin ilişkiler kurduğu ve zenginleştiği gerçekliği vardır. Kadın bir nesne aracı gibi alınıp satılmaktadır. Aileler arasında başlık

---

¹⁷⁵ Sayar, *Dik Bayır*, s. 35.

¹⁷⁶ Sayar, a.g.e., s. 33.

¹⁷⁷ Sayar, *Yılkı Atı*, s. 41.

parası gelir kapısı olarak görülmektedir. Köydeki ailelerin reisi babadadır, o ne derse sorgulamadan kabul edilir. Çelo romanında, Eset Çavuş kızı Kezik'i hiç haberi olmadan sırf zengin diye Albazlar'a vermesi kadının söz hakkının olmamasını babanın otoriter olduğunu göstermektedir. Kezik'in, Çelo'ya babasının evlenmelerine müsaade etmeyeceğini anlatışı:

“Çelo, der Kezik. Beni kaçır. Beni uzaklara götür!.. Halanın köyüne götür!.. Büyüyünce ağam beni sana vermez. Akılları Albazın oğlunda. Bir yıl sonra beni ona nişanlayacaklarmış...”¹⁷⁸

Romanda baba olan Eset Çavuş, kızının kimle evleneceğine onay verdikten sonra kızı boyun eğmek zorunda bırakıldığı anlatılır:

“kezik vardı ya!... Evermişler. Kızın dediği gibi, Albazın oğluna vermişler. Kız çok ağlamış gelin giderken. Bir Zöhre Eme var, rahmetlik nenemin ahiretliği. Ondan duydum. Kız hiç istememiş emme, kime dinletsin? Para her bir şeyin üstünü örtmüş...”¹⁷⁹

Çelo romanında köyde erkek çocuk daha özgür koşullarda yetişmektedir. Baba öldükten sonra aile düzeninden sorumlu erkek çocuk olmaktadır. Eset Çavuş'un öldükten sonra oğlu İzzet'in aile yönetimini ele geçirmesi bunu doğrulamaktadır. Babası varken birey olarak, söz hakkı sahibi az olan İzzet, baba ölünce bunları elde etmektedir.

“İzzet bir gün anasını bir yana çekti: -Ana, dedi, ölen öldü. Kalan kaldı. Bundan sonra bu deriyi biz sürükleyeceğiz. Şu kızına yavaş yavaş söylesen de koca evine gitse!”¹⁸⁰

Çelo, öksüz olduğu için aile sıcaklığını göremez. Cinsiyeti erkek olsa da amcası yüzünden haklarından yararlanamaz. Burada ailenin varlığı toplumsal yapıda bireylerin rollerinin belirleyicisi olduğu görülmektedir.

Abbas Sayar, Anadolu köylerinde kadınlara atfedilen anlamları sıklıkla işlemiştir. İkinci plana atılan çileli kadınları gözlemleyerek eserlerine taşımıştır. Yılkı Atı romanında bu izleklere rastlanmaktadır. Köyde kadın önemsiz sayılmaktadır. İbramm Dorukısrığı yılkılığa bırakma pişmanlığı içerisindeyken sinirli bir şekilde karısına hakaret etmektedir:

---

¹⁷⁸ Sayar, **Çelo**, s. 12.

¹⁷⁹ Sayar, a.g.e, s. 23.

¹⁸⁰ Sayar, a.g.e, s. 230.

“Her boka karışırsınız. Her pazarda ipliğiniz olsun dersiniz. Sizin hangi boka aklınız erer? Arpayı sen mi şinikledin? Sen mi attın samanı samanlığa? Bir merhamet sende mi var sanarsın? İki bir ‘Yazık ettik Doru’ya’ diyen oğlunda mı? Ben sizden mi akıl alacağım? Sizin aklınızla kenefe gitmem... Ne bilirsiniz siz? Neye aklınız erer? Emme her işe burun sokmaktan geri durmaksınız... Kadın mırıldanıp sustu...”¹⁸¹

El Eli Yur, El De Yüzü Yur romanında, köydeki günlük sohbetlerde siyaset malzeme olarak kullanılmaktadır. Köyde, erkekler kadın üzerinde tahakküm kurarak özgür seçim hakkı olan oy vermeyi çeşitli yollarla baskılamaktalar. Romandaki Ocak başkanı Rasim, köydeki kadınlara Demokrat Parti’ye oy vermezseniz “üçten dokuza” şart ettiğini söylemektedir.

“Köy dediğin haset fesat yuvasıdır. Bakarsın bir garip çıkar, uğrar bizim hanelere: “Kız Fadime, Ayşe!” der. “Benim hatırım varsa ireyinizi kaz ayaklı- oklu- partiye verin.”+ Bu korkudan karılarımıza sıkı tembihatta bulunduk. Ben karıma arada bir kızınca: “Ula gâvur karı, benim damarıma basma! Bir ters tarafıma gelip ‘üçten dokuza’ dersem boş düşersin, boyunu babanın evinde görürsün... İşte bu yüzden Hakkı bey; bizim karılar lafımızdan kıl ucu ayrılmazlar, cümle ireyimiz Demirgırat’ın.”¹⁸²

Zağcıoğlu köyündeki kadınların okuma-yazma bilmediği görülmektedir. Seçimlerde kadınların oy verirken, hangi partiye pusulayı basacaklarını bilmediklerinden anlaşılmaktadır. Okuma yazması olmayan kadınlar eşleri aracılığıyla oy vermektedir. Ocakçıbaşı’nın sandık başkanı Hakkı’ya kadınlarımızla girelim onlar oy vermeyi bilmez diyalogu:

“Bizim bu cahil karılar tek başlarına oy vermeyi ne bilirler!.. 950 seçimlerinde aksi bir sandık başkanı vardı. Karılarımızla birlik sandık başına gitmemize müsaade vermedi. Bizim karılar da tek başlarına sandığa gidince; çoğu iki-üç partinin irey pusulalarını birden zarfa koyup; üstelik zarf nedir, zarfı yapıştırmak nedir? bilmeden, bilemeden zarfların ağzı açık sandığa dahleylemişler.”¹⁸³

Abbas Sayar Anadolu köylüsünün toplumsal cinsiyete karşı tutumunu eserlerinde yer vermiştir. Kadın ve erkek arasında farklı rol tanımları vardır. Kadınlar daha çok “*akılsız, bir şey bilmez, anlamaz*” gibi yakıştırmalar yapılmaktadır. Eset Çavuş’un karısı Fadiş’e söylediği sözler:

“İt kızı bir de bana akıl verecek. Tarla tapan, bağ, bostan öğretecek aklınca. Behey gâvurun kızı, yirmi yıl altına yattın da daha mı öğrenemedin Çavuşu? Daha mı

¹⁸¹ Sayar, *Yılkı Atı*, s. 60.

¹⁸² Sayar, *El Eli Yur, El De Yüzü*, s. 25.

¹⁸³ Sayar, a.g.e, s. 28.

öğrenemedin er'ini? Bu karı milleti yok mu? Tüm akılsız. Tüm saçlı uzun... Bunlara gündüz harman, gece yatak... Bunlara iki türlü de zulüm lâyük..."¹⁸⁴

Fadiş tüm bu ağır hakaretleri unutmuş elindeki işi yapmıştır. Köyde kadınlar henüz çocukken ezilmeye başlamaktadırlar. Fadiş, baba evinde başlayan erkek baskısını koca evinde de yaşamaktadır. Bu duruma alışmış olduğundan erkeğe karşı bir tepki vermemektedir:

"Söyledikleri kulağının öbürüne bile ulaşmamıştı. Yeni değildi ki bu sözler... Yirmi yılın her günün başı, her günün sonu duyduğu lâflardı. Artık önemi kalmamıştı küfürün. Zaten de önemi yoktu. Baba evinde anası da aynı küfürü duyup oturuyordu. Üstelik kendini bildi bileli babasından yediği küfürle, şimdikinin bir ayrısı gayrısı yoktu."¹⁸⁵

Fadiş için erkeğin, fiziksel ve sözel şiddeti toplumsal bir gerçeklik olmuştur. Sorgulamadan kabul edip hayatına devam etmektedir. Eset Çavuş'un herhangi bir olayda sinirlenmesi ve bunu karısına küfürler savurmasına alışılmıştır. Sayar, bu betimlemesinde köylü kadınların her türlü zorluk ve sömürülme altında yaşadığına aldırmadan, suskun bir razılık gösterdiğini yansıtmıştır.

"Ulan, karı, dedi. Senin geçmişinin sinine beni söyletme... Fışkı dölü, ben senden mi akıl alacağım? Ulan gâvür kızı ben senin aklınla mı yol gideceğim? Ulan ben senin aklınla kenefe gitmem. Otur, oturduğun yerde... Önündeki boku ye!. Beni bildiğimden kim şaşırır? Çelo'sunun da, senin de, oğlunun da... Dön!. İşine!. Ve de ecdadına açtırma ağzımı..."¹⁸⁶

Abbas Sayar, Çelo romanında Orta Asya geleneğine ait bir hikâyeyi anlatır: "*Koca ölünce evin atası babası, ana olur, kadın ağırlaşır, işten güçten biraz uzak tutulur ve cümle ev halkı onun ağzının içine bakar, kırmaktan, incinmekten çekinilir, emri "başüstüne" geçerdi.*"¹⁸⁷ Fakat İzzet, babasının ölümünden sonra annesinin hesabını yapmadan kararlar almıştır, "*Annesini bir köşeye çekip, ana ölen öldü. Kalan kaldı. Bundan sonra bu deriyi biz sürükleyeceğiz...*"¹⁸⁸ Bu olay gösteriyor ki gelenek söylese de kadınların ezilmişlikleri ve sömürülmeleri devam etmektedir.

Abbas Sayar, Orta Anadolu'da kadınlara yüklenen namus kavramını olay örgüsüne almıştır. Kadın erkek tarafından şiddete maruz kalmaktadır. Dik Bayır

---

¹⁸⁴ Sayar, *Çelo*, s. 68.

¹⁸⁵ Sayar, a.g.e., s. 69.

¹⁸⁶ Sayar, a.g.e., s. 70.

¹⁸⁷ Sayar, a.g.e., s. 230.

¹⁸⁸ Sayar, a.g.e., s. 230.

romanında, Cevat'ın kız kardeşi Elif'in kaçırılışı sonrası düşünceleri şu şekilde ifade edilmektedir:

“Cevat'ın yüreğine kan oturmuştu. Göz göre göre bacısını kaçırıyordu işte... Namus işiydi bu... Hem de namus işlerinin en büyüğünden... Kollamasa, gütmese, ölüme razı olup peşinden gitmese, köyde adı sanı on paralığa inerdi...”¹⁸⁹

Köyde “erkeklik” algısı yaygındır. Celal'in Elif'i kaçırmaya üzerine Müslim'in Cevat'a emir vermesi:

“İçerden mavzeri al, peşlerine düş... Erkekliğimiz, namusumuz bugün için gerek... Yakaladığın yerde bas kurşunu ırz düşmanlarına... Ölüm ise de mapus ise de. Yanına bol şarjür al...”¹⁹⁰

3.3.5. Kırsalda Toplumsal Yapının Değişimi ve Göç

Türkiye'nin toplumsal tarihine baktığımızda 1950-1980 dönemi göçün en yoğun olduğu dönemlerdir. Sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte kentlerde işgücü açığı ortaya çıkmıştır. Kentlerin işgücünü açığını köylerden veya yakın şehirlere göç eden işçiler sağlamaktadır. Bu göçler bazen mevsimlik olabilmektedir. Mevsimlik göçler; kırsal yaşamdaki tarım ürünlerinin hasatı yapılacağı zamana göre ayarlanmaktadır. İlkbahar ve yaz aylarında, toprağa ekilen mahsulden ürün alma ayları olduğu için daha çok sonbahar ve kış aylarında yakın kentlere amelelik veya ara işlerde çalışmak için gidilmektedir. Kente göç eden işçiler köyde iken; toprağa, bağ ve bahçeye bağlı bir yaşam sürmektedirler. Köylerine geri dönüşleri; bağların budama zamanı, ürün verme zamanı ve toplanıp satma zamanına göre değişmektedir. İşçi olarak kentte birkaç ay çalışıp para biriktirerek yeniden köyüne dönebilmektedir. Dolayısıyla bu dönemlerde mevsimlik işçilik doğmaya başlamıştır. Türkiye'nin toplumsal yapısında 1950-1980'li yıllarda artan inşaat sektörü, işçileri bu alana çekmektedir.

Türkiye'de 1950-1980 yılları arasındaki kırdan kente göç etmeye başlayan kentlileşme sürecinde inşaat önemli bir sektör olarak yer almaktadır. Kentleşme oranının artışını kentte yaşayan nüfus oranında görmek mümkündür. Fakat bu kentlileşme de köylü nüfus daha çok alt grup işlerde çalışmaktadır. Köyden kente gelenler inşaatlarda amelelik yapma, iş portacılık ve aracı işlerle para kazanmaya

¹⁸⁹ Sayar, **Dik Bayır**, s. 226.

¹⁹⁰ Sayar, **Çelo**, s. 225.

çalışmaktadırlar. Dönemin Türkiye'sine baktığımızda iki büyük kent göze çarpmaktadır. Bunlar; İstanbul ve Ankara kentleridir. İstanbul'un küresel çaptaki önemi; önemli sanayi kuruluşlarına sahip olması ve coğrafi konumudur. Ankara ise Türkiye'nin başkenti olması dolayısıyla siyaset zeminde gelişen kent olmaktadır. Cumhuriyet'in kurulması ve meclisin Ankara'ya taşınması bu şehir için önem kazanmaktadır. Dolayısıyla siyasi kültür özelliğinin yanında sanatsal ve kültürel faaliyetler, sanayi kuruluşları, üretim-tüketim ağının gelişmişliği kırsal yaşamdaki işsiz kitleleri bu şehre çekmektedir. Sayar'ın romanları genelde Yozgat şehrinde ve köylerinde geçmektedir. Ankara Yozgat şehrine yakın bir konumda olduğu için köylülerin işçi göçünü gerçekleştirecekleri kent sıralamasında birinci seçenek olmaktadır. Dik Bayır romanında Mahmut'un Ankara'daki inşaat sektöründe ihtiyaç olan işçi açığını ifade edişini görmek mümkündür: “*Amelelik bulmak kolay oldu. Ankara'nın her bir yönü mantar mantar patlıyordu...*”¹⁹¹ Bu bağlamda Dik Bayır romanı dönemin Ankara'sı hakkında fikir vermektedir.

Köyde yaşam koşullarının ekonomik olarak zor olması, insanları yakın şehirlere göç etmeye itmiştir. Bu sebeple göç edenlerden birisi de Mahmut'tur. Köyde tarla veya çiftçilikle uğraşmak durumunda kalan Mahmut, geçinememektedir. Bu sebeple Ankara'ya işçi olarak göç etmiştir. 1950'li yıllar, göçün artmasıyla birlikte inşaat sektöründe işgücü açığı ortaya çıkmıştır. Mahmut'ta bir inşaatta iş bulup çalışmaya başlamıştır. Mahmut bir gün sabah uyanıp annesinin karşısına dikildi ve şunları söyledi:

“Ver elini öpeyim ana, dedi. Ben Engare'ye gidiyorum. Her ne iş bulursam yaparım. Ağam gidişimi sonra duysun.. Pek yakında mektup gönderirim. Para da... Tarlaları ortakçıya verin... Daha önce dediğim gibi sap vakti köydeyim...”

Köyden kente göçle birlikte kentte, yerleşim olarak farklılaşmalar başlamıştır. Bu farklılaşmalar kentte yeni bir sınıfa doğurmuştur. Toplumsal yaşamda kentli ve köylü ayrımı başlamıştır. Bu ayrımın belirleyici unsuru ise sosyo-ekonomik koşullardır. Sosyo-ekonomik seviyesi düşük olan kırsal yerleşim yerlerini bırakarak kentlere göç eden halk ile sosyo-ekonomik seviyesi yüksek olan kentte yaşayan halk arasındaki bu ayrımın en belirleyici unsuru gecekondulaşmadır. Dolayısıyla, Türkiye tarihine baktığımızda, 1950-1970 arası göçle birlikte Türkiye'nin iş imkânı yüksek olan

---

¹⁹¹ Sayar, a.g.e., s. 135.

kentlerinde gecekondulaşma başlamıştır. Sayar romanında Ankara'daki gecekondular bölgesini Mahmut üzerinden anlatmaktadır:

“Bu minibüslere binerim. Apartmanlı şehri çıkarım. Gecekondular başlayınca, her gün bir durakta ine, beklerim. Taa, evlerin bittiği yere dek... Her gün bir durak... Ve öyle yaptı. Aç, susuz münibüslere atladı. Şehrin o yönde gecekonduya fönüşmüş bölgenin ilk durağında indi. Bekledi.”¹⁹²

Gecekonduyla beraber şehre münibüs olgusu girmiştir. Mahmut sevdiği kadını aramak için münibüse biner ve gecekondular mahallelerinden geçer. Romandaki bu kesit Ankara'nın toplumsal yaşamı hakkında fikir vermektedir.

Dik Bayır romanındaki bir başka karakter olan Mevlüt, köyden kente göç ederken izlediği yolu kentte asker olan Celal'e anlatmaktadır. Mevlüt'ün gecekondular kirası vermesinden anlaşılacağı gibi 1970'li yıllar Türkiye'de gecekonduların yaygınlaştığı görülmektedir. Mevlüt: “*Tarla tapanı ortakçıya bırakıp şu kasabanın kıyıcığında indi kalktı bu dükkana kiraladım. Çoluğu çocuğu da ayda yüz seksen lira kirası olan gecesi gündüzü karışık bir gecekonduya sığıştırdım.*”¹⁹³

Abbas Sayar, Dik Bayır romanında 1968-1969 arasındaki yıllarda köyden Almanya'ya göç eden köylüleri ele almıştır. Türkiye ve Almanya arasında İşgücü Anlaşması, 30 Ekim 1961 tarihinde imzalanmıştır. Bu haktan yararlanmak isteyen köylüler başvuruda bulunmaktadırlar. Özellikle kırsal kesimin işsizlik sorunu yaşamaması köylüleri böyle bir tercihe itmiştir. Türkiye'nin kırsalında sanayi için önemli hammaddeler vardır. Fakat bunları işleyecek sanayinin ve sermayenin olmayışı, ihraç yapmaya engel olmaktadır. Böyle bir ekonomik manzara da köylerden hammadde ihraç etmek yerine insan ihracı edilmektedir. Abbas Sayar, Dik Bayır romanında köyden Almanya'ya göç eden insanların tercih sebeplerini ve koşullarını olay örgüsünde ele almıştır:

“Takvim bin dokuz yüz altmış sekizleri yakaladı. Köylerin şişkinliğini iller, ilçeler yutmaya başladı. Bu kez de onlar gebe kalıyorlardı. Şehirde, kasabada avuç içi kadar arsa peydahlayan köylüler bağlarından, bahçelerinden kestikleri söğüt, kavak kütüklerini arsaların üstüne yıkıyorlardı. Yeni öykü değildi bu... Beş on yıldır temposunu yavaş yavaş artırarak hızlanıyordu. Köylerde dirlik dişlik kalmadı efendi. Herkes döğen öküzü oldu bir bölük tarlada... Bir ‘merhaba’ duyamazsın gün boyu. Akşamın karanlığı ile birlikte büyük korku ve şüphe yataklarımıza kadar uzanır.

¹⁹² Sayar, a.g.e., s. 153.

¹⁹³ Sayar, a.g.e., s. 211.

Lamba yakamaz oluruz odalarımızda. Gavur dirliği, murtad dirliği her hal iyi bizim dirliğimizden... Oğlanın birini Şehirde hademe ettim sayenizde... Ne olur, Şu klen Mahmudmu da Alamancılık iÇinde gözet. Payanda ol işine... Soyumuz, sopumuz duacı kesilirik...”¹⁹⁴

Abbas Sayar’ın romanlarında dönem bağlamında bakıldığında genel olarak köyde ekonomi iyi durumda değillerdir. Almanya’ya işi olarak göç eden köylülerle birlikte köyün ekonomisi bazı ailelerde düzelmeye başlamıştır. Romanın yazıldığı yıllar gösteriyor ki kentlerdeki nüfus artışıyla beraber farklı sosyo-ekonomik gruplar oluşmuştur. Kentin konforunu ve iŐlevselliđini öğrenen köy halkı, bu fırsatlardan yararlanmak işin köyün yoksulluğunu geride bırakıp kentlere göç etmeyi göze alabilmektedir. Almanya’ya işi gönderen aileler kasaba da veya Şehirde ev, arsa ve dkkn sahibi olmaya başlamıştır. Bunlardan biri de *Dik Bayır* romandaki Gani’dir. Gani Almanya’dan karısına yolladığı mektuplarında, karısının köyden gç etmesini ve Şehirde bir ev tutmasını söylemektedir:

“Bağın, bahŐenin ardını aldık. Onun ardından da hemen kaza yolunu tuttuk. Allah insanietliklerini bađıŐlasın, her iki gardaŐım da tüm yürekleriyle saab ıktılar bize. Biri ıoluğu ıocuğu ile evin toplanmasını üstüne aldı. Kazadaki ağabeyim de gamyonu kapıya dayadı. Her bir tedarikimizin yeni evimizi, yeni yurdumuzu bulduk... GavurlaŐmıŐ, azgın köylü milletinin elinden kurtulduk...”¹⁹⁵

Romandaki bu durumun olay örgüsünde iŐlenmesi dönemin Türkiye’sinin toplumsal yapısındaki değişim sürecini görmeye sebep olmaktadır. Bu bağlamda baktığında Almanya’ya göç eden aileler Türkiye’nin ekonomisine döviz katkısı sağlamaktadır. Döviz girdileriyle beraber birÇok sektör canlanmıŐ ve köyde yaşayan köylü işin yeni yaşam alanlarının kapısını aŐmıŐtır. Dolayısıyla, köyden Almanya’ya işi gidenlerin gönderdiği para kentlere gı, kolaylaştırmıştır. Gani Almanya’da kazandığı paraların bir kısmını ailesine göndererek yaşam alanını deđiŐtirmesini sağlamıştır. Romanda Gani’nin para göndermesi karşısında karısının mektuba yazdıkları: “Dirliğimiz eyi. Giderken bıraktığın, oradan gönderdiğin paraların bir bölüğü duruyor. Bizim işin Őimdilik sen kendini heŐ bir sıkıntıya uğratma...”¹⁹⁶

Dik Bayır romanındaki köylülerin hanelerinden Almanya’ya gönderdikleri aile yesi sayesinde artık toprak ekmemeye başlamıştır. Bu durum köyde toprağın boŐta kalmasına sebep olmuştur. Ekilmeyen toprak, üretim oranını da düŐürmüŐtür. Köylü kol

¹⁹⁴ Sayar, *Dik Bayır*, s. 33.

¹⁹⁵ Sayar, a.g.e., s. 154.

¹⁹⁶ Sayar, a.g.e., s. 154.

gücüyle ekip biçtiği toprağı para gördükten sonra gereksiz olarak görmüştür. Romanda, “*Bu yıl Alamancı yetiştiren on yirmi ev ayak bileklerinin gücünü esirgedi, “Kasabaya götürüp satmaya değmez” dediler. Bir bölük toprak bu yüzden nisana kadar homurdanıp durdu...*”¹⁹⁷ Abbas Sayar köydeki ailelerin toprak üretimini durdurmasının tasvirini bu şekilde romanına taşımıştır.

3.3.6. Kırsalda Gündelik Yaşam ve Kamusal İlişkiler

Abbas Sayar, eserlerinde köylüler sosyal ilişkilerinin gerçekleştiği mekân olarak; kapı önleri, tarla yolları, cami ve muhtar odaları olarak ele alınmıştır. Sosyal ilişkilerinin en çok gerçekleştiği yer genellikle caminin avlusudur. Köy kapalı bir toplum olduğu için sosyalleşme alanı da dardır. Sayar, *El Eli Yur*, *El De Yüzü* romanında sosyalleşme mekânının tasviri:

“Cami gölgesi serin olur. Giriş kapıları kuzey yönünden olduğundan. Üstelik poyraz da yalar. İşsiz köylüler çoğuncası orada toplanırlar. Namaz kılanı, kılmayanı. Biraz da beynamazlar camiye yakın yerde olmanın bilinçaltı tesellisini bulurlar orda. Lâf sargındır. Köyün konularından tutun da tüm bir dünyanın gidişâtı orada konuşulur.”¹⁹⁸

Yılkı Atı romanında sosyalleşme alanı olarak köy odaları vardır. Köy odasına gelen köylüler, gündemde olan konuları; alaycı, iğneleyici, kınamacı bir tavırla konuşmaktadırlar. Romanda köy odasına geçen köylülerin muhabbeti:

“Zabın Doru’yu yıkar bu tipi... İflah bırakmaz garipte... Tipi ile başa çıksa, canavar ile başa çıkamaz... Ne gâvur canavarlar var yazı yabanda. Hep böyle günü beklerler. Bir zavallıyı yıkmadan geri dönerler mi hiç? Canavarı bir yana bırak. Beli yumuşak ahır hayvanına bu soğuk yeter. Sırtından girer ciğerine işler, iflah vermez... Ne günahı vardı Kısrak’ın? Ulan kerhaneci, ulan rafazı, ulan deyyus, yedireceğin bir çeten kuru saman için yılın yılı yüzünü ağartmış atı nasıl yılıya bırakırsın? Bırakır o düzünü... Her bir kötülük gelir elinden... E, Allah da ahır sorar ondan. Bir yandan çıkar bunun acısı...”¹⁹⁹

Abbas Sayar romanlarında genellikle köylünün birbirine acımadığı, birbirinin kuyusunu kazdığını tipler üzerinden vermeye çalışır. Orta Anadolu köylüsünün sosyal ilişkileri genellikle; dedikodu, çekememezlik, her türlü planlar ve oyunlar üzerinden gerçekleştirir. Köyde herkes birbirinin mal mülkünün artıp artmadığını merak etmektedir. Çelo romanındaki Eset Çavuş’un topraklarının çok olması ve Çelo ile

¹⁹⁷ Sayar, a.g.e., s. 209.

¹⁹⁸ Sayar, *El Eli Yur El De Yüzü*, s. 87.

¹⁹⁹ Sayar, *Yılkı Atı*, s. 60.

anlaşmazlık yaşaması çoğu köylünün hoşuna gitmektedir. Kalkuyruğun Yusuf böyle bir karakter olduğu görülmektedir;

“Duvar diplerine canlılık geldi... Şu laf kıtlığında herkese üç beş söz gerekli. İyi bir fırsat geçmişti ellerine. Fadişin Murtaza söze karıştı: Çelo haklısın haklı olmaya emme bunca yık neredeydin? Ağan öleli on beş yıldır Eset Çavuş eker biçer tarlayı. Yarın hakim getirsen “zilliyetim var” der, çıkar işin içinden. Kalkuyruğun Yusuf ara soğumadan bir arzıhalcı bilgiçliğiyle imdada yetişti: -Tapulu mülkte zilliyet mi olur? Hiç mi tarla davası görmedin bire Murtaza... Bu işler olmaz işler değil.. Yeter ki, namusu elden bırakmayan şahit olsun.”²⁰⁰

Yılkı Atı romanında köy halkı, Doru Kısırak’a iyilik yapan Hıdır Emmi hakkında şunları söylemektedir:

“Hıdır Emmi’ninki de gösteriş... Sanki hayır, sevap bir ona kaldı. O da biliyor kırsağın gebereceğini. Gözü derisinde... İmamlık istiyor, imamlık. Göz dolduracak iyi dedirtecek kendine... Bu köylü herkesin altındaki cücüğü bilir.”²⁰¹

Anadolu köylüsü dedikodu için her an kulakları açık gezinmektedir. Köyde herkes birbirini tanıdığı için, kullanılan ortak alanların çokluğu, birinin başına gelen olay tüm köy içine yayılmasına sebep olmaktadır. Köy halkı, Çelo’nun amcasından toprak hakkını alması olayını duyunca sevinmektedir. Köy halkı için uzun bir süre dedikodu malzemesi ortaya çıkmıştır.

“Çelo’nun işi durgunluktan, bıkmış köye bir canlılık getirmişti. Aslında köy yerinde konu açmak kolaydı. Ama, kış suskunluğunda çiğnene çiğnene sakız olmuştu her bir iş. Her bir laf... Usangınlık gelmişti herkese. İmamı çekiştirdiler bir süre. O bitti. Sıra öğretmene geldi. Onun da altından girip üstünden çıktılar. O da bitti. Muhtara veryansın ettiler. O da gününü tamamladı. Er bahar yağmurdan, tarladan, bostandan söz açtılar. Hiç de iç açıcı bir şey olmadı. Kala kala Çelo’nun hikâyesi kalmıştı ortada. Turfanda...”²⁰²

Abbas Sayar, eserlerinde muhtarın sosyal ilişkilerdeki rolünü; köylüler arasındaki husumetlerde “*arayı bulan*”, “*cemaati toplayan-bir araya getiren*” olarak tasvir etmiştir. Çelo romanında muhtar, Çelo’yu ve amcası Eset Çavuş’u barıştırmak için aracı olmuştur; “*Destur varsa gelelim lâfımıza.. Bizimki Allah rızası için bir aracılık.*”²⁰³

Köy edebiyatının popüler olduğu dönemlerde eserlerini kaleme alan yazarlar köylü karakterleri yaratırken, bazı ortak özellikler olduğu gözlenmektedir. Her köyde;

²⁰⁰ Sayar, **Çelo**, s. 29.

²⁰¹ Sayar, **Yılkı Atı**, s. 73.

²⁰² Sayar, **Çelo**, s. 36.

²⁰³ Sayar, a.g.e., s. 6.

kurnaz, açığız, acımasız ve kendini diğerlerinden üstün gören bir karakter vardır. Bu dönemde yazılan çoğu romanda böyle bir karakter görülebilmektedir. Abbas Sayar'da bu özelliklere sahip olan Eset Çavuşu, karakter olarak yaratmıştır. Çelo romanındaki Eset Çavuş, köylü tarafından; kurnaz, göz açık, acımasız olarak bilinmektedir. Köy halkının Eset Çavuşu tarifi:

“Ne gavur ki emmin, er işin aşağısını, yukarısını bilir. Kulpsuz kazana kulp icat eyler... Git!. Benden duymuş olma emme, köydeki tüm bir dinsizliği eli boyunun altında yatar... Sıtma ise tilki eder. Bunun burası Eset çavuş... Askerlikte öğrenmiş kurdu kuşu... Hiçbirini arıya vermemiş. Dinsizliği, irezilliliği... Orda iyi talim görmüş yavrum.. Hiç mi pabuç bırakmaz sana... Hiç mi hiç, avuç içi kadar toprak vermez.”²⁰⁴

Köy halkı, siyasi partilerin köye gidip gelmesi sayesinde, herhangi bir yarar sağlayacak vaatte bulunan milletvekili karşısında alkış tutmaktadır. Bir gün yeniden alkış tutarken, bu alkış yapma hareketinin kendilerine nereden geldiği sorgulamaktadır;

“Ula, dedi bize bu avuç patlatmayı kim öğretti? Bizim örfümüzde, âdetimizde böyle bir kanun yok. Bizde bir düğünde üç beş karı, üç beş kız, geline “cibicik” çalar olur biter. Şu alkış, eski eve yeni âdet! İçi batsın böyle âdetin... Bir diğeri ekledi: Bu alkışı bize Demirgıratlar öğretti. Osman Bölükbaşı öğretti. Şehirde: “Bölükbaşı geldi, konuşacak” deyince meydanı dolduran kalabalık Bölükbaşı'nın üç lafının birine alkış tutar, sen de çalmazsan olmaz...”²⁰⁵

3.3.7. Sayar'ın Eserlerindeki Birey-Doğa-Hayvan İlişkisi

Abbas Sayar'ın romanlarında dikkat çeken özelliklerden biri de hayvan ve tabiat unsurlarının, insani özelliklerle tasviridir. Bu özelliğin en yoğun şekilde görüldüğü roman; *Yılkı Atı*'dir. Bu roman metaforik özellik taşımaktadır. Romandaki *Yılkı Atı* olarak bilinen *Dorukısrak* insanmışçasına konuşurulur ve olayların başkahramanı olarak nitelendirilir. Romanda at olan Doru Kısarak'ın duygu ve düşüncelerine sıklıkla yer verilir:

“Doru, doyunca duygulandı. Üşümesi kesildi. Gözlerindeki koyu siyahlığa bir hoşluk indi. Yaşamaya dört elle sarıldı. Üssünoğlu'nu bağışladı kendince. Şimdi ahırın sıcaklığında mutluluk duyup geniş getiren hayvanlara gıpta duymadı. Aksine, onları küçük, zavallı görüyordu. Tayına acıyordu. Hem de iyisinden acıyordu. Bir kalbur saman, bir avuç arpanın kul kölesi olacaktı ömrü boyu...”²⁰⁶

²⁰⁴ Sayar, a.g.e., s. 9.

²⁰⁵ Sayar, *El Eli Yur El De Yüzü*, s. 18.

²⁰⁶ Sayar, *Yılkı Atı*, s. 48.

Abbas Sayar, bu romanda hayvanı edebi olarak kişileştirir. At olan Doru Kısrak'ı insan gibi düşünür. Sayar, bir atın hareketlerinden yola çıkarak neler hissettiğini romanına aktarır. Bu romanda sadece Doru Kısrak'ın duyguları aktarılmaz. Doru Kısrak ve onun gibi yılkılıkların, hatta onların peşine düşen kurtların duygularına da yer verir: *“Kurt, sol yamaç tepede artığının tilkiler tarafından kemirildiğini haz ve gururla seyrediyordu. Olayla birlikte kendi yönüne gelen, görünce şaşırıp geçen bir tilkiye gülerek baktı.”*²⁰⁷

Abbas Sayar, Anadolu köylerinde toprak mücadelesini çok iyi betimleyerek işlemiştir. Anadolu köylüleri için toprak mücadele edilmesi gereken bir şeydir. Uğruna pek çok fedakârlık yapılır. Köydeki entrikalar, tartışmalar ve davalar toprak için yaşanır. Anadolu köylüsü için toprak bir statü, bir itibar meselesidir. Ne kadar çok toprak sahibi isen, o oranda köyde itibar sahibi olunacağına inanılmaktadır. Toprağa ekilen ekinin çıkmaması itibarın korunamamasına, ait olmadığı topraklardan göç etmesine ve geçim sıkıntısı çekmesine sebep olmaktadır. Sayar, köylünün toprağa yüklediği anlamları şu cümleler ile dile getirilir:

*“Köyde uyku, doğanın yeniden yaratılmasıdır. Yok, doğanın yaratılma başlangıcıdır. Anadolu köylüsü için her sabah doğanın bir “besmelesi”dir. Toprağa attığı tohum yüz santim olsa, onu yeni, topraktan uyanmış gibi görür. Gücü ölçüsünde eler, beler. O büyüdükçe kendinin de büyüdüğünü, geliştiğini sanar. Yani toprağın verdiği için yaşar Türk köylüsü... Kendi değil toprak önemlidir. “Bire bir verdi ekin” der direnir. Bire on verdi ekin der... Direnir.. Bu kez akli kendini çalar. Ne aşağısı ne yukarısı... Olsun bir geçim olsun.”*²⁰⁸

Abbas Sayar'ın romanlarında yer alan köylü toprağı, doğayı ve hava koşullarını tanımaktadır. Köy halkı, hava durumu olaylarını izleyerek; yağmur, rüzgâr veya kar yağışını tahmin ederek önlem almaktadır. Diğer taraftan köylüler, hayvanların hareketlerinden de hava durumunun kötü veya iyi olacağını tahmin etmektedirler. Romanda bu durumlara yer verilen kesit:

*“Çift sürenler öküzlerini durdurup Keltepeye döndürdüler bakışlarını..zaten huysuzlaşmıştı öküzler.. İnadına inadına gidiyorlardı. Övenderenin ucundaki sivri çivi kıçlarına batıyordu da hiç orali olmuyorlardı. Yalandan çintik atıyorlardı boşluğa... Kırılmaçlar toprağı yalar gibi uçuyorlardı. Ulumalı kuş sesleri dolduruyordu kulakları...”*²⁰⁹

---

²⁰⁷ Sayar, a.g.e., s. 55.

²⁰⁸ Sayar, **Çelo**, s. 92.

²⁰⁹ Sayar, a.g.e., s. 80.

Hava durumunun göstergesine göre, köylüler ellerindeki işi bırakarak tarlalardan eve doğru gitmektedir. Bu durum köy halkı ve doğa olayları arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Romandan bir kesit:

“Bahçe ve bostandakiler de çapalarını, küreklerini bıraktılar. Karık kıyılarında deste deste biber, domates, patlıcan şitilleri çamur topraklara gömülü kaldı. Köylüler, bir süre kayalıklar arkasından üstlerine gelen bulutlara donuk gözlerle baktılar. Hepsinin yüreğine acı bir korku oturmuştu. Ecelin her cana el atmaya hazırlanışı gibi bir duygu önce içlerini yaktı. Sonra: Ya mahvolduk, ya kurtulduk, diye homurdandılar. Gökyüzündeki çaresiz, korkulu belirti karşısında konuşmaya başladılar: Bu bulutlar ya Allah’ın gazabı ya da lütfü. Akıbet iyi gelirse ekini kurtarır. Ya da amelimizin karşılığı olursa her bir şey mahvolur.”²¹⁰

Köylü yukarıdaki verilen kesitte olduğu gibi doğa olaylarını ve dini inançlarını sebep-sonuç ilişkisi bağlamında yorumlamaktadır. Köylüler, Allah’ın emrettiği ibadetleri yapmadıkları için onları, Allah hesaba katarsa kurtulamayacaklarını dile getirmektedirler. Köy halkı, ibadet yapmamanın, Allah tarafından, cezalandırılabilirler bilincindedir. Romanda, sık sık tabiat unsurlarının Allah’ın kontrolünde olduğu ifade edilir. Anadolu insanının Allah karşısındaki tevekkülü ve yağmurun yağmayışını kendi günahlarına bağlayışları romana aktarılır. Ekini ektikten sonra yağmur bekleyen köylülerin görüşleri şu sözlerle yansıtılır: Rüzgâr da köylüler için Allah’tan gelir; “Köylü korkardı bu yelden. Kara bulutlar gibi bir türlü gazab ilâhıydı.”²¹¹

Köy halkı, yağmur yağdıktan sonra sevinç içindedir. Bu sevinç tüm sosyal ilişkilerine yansımaktadır. İçinde buldukları senenin rahat geçeceğini düşünmektedirler. Köyde yağmurun bereket getirdiğine inanılır. Çünkü yağın yağmur ekinleri beslemek için yeterli su verecektir toprağa. Köy halkı için; topraktan alınacak mahsul ekonomik olarak ihtiyaçlarını karşılamayı sağlayacak ve var olan borçlarını ödeyebilme umudunu, besleyecektir. Romanda bu durumu anlatan kesit:

“Asık suratlar bir gün içinde değişti. Yağmur dünyası ısındı köyde. Eski acılar unutuldu. Kin, korku dolu çehreler ferahlık, sevgi, dostluk doldu. “Merhabalar, selâmünaleykûnler” sıklaştı.. Düşüncelerde alacaklıların, icracının korkulu şekilleri silindi. Oğlanın, kızın düğümleri, renkli renkli esvablar yeniden hayallerde yer etmeye başladı. “Bu rahmet borç harç bırakmaz. Hele bir de kelle zamanı poyraz çıkarsa değme keyfimize!”²¹²

²¹⁰ Sayar, a.g.e., s. 80-81.

²¹¹ Sayar, a.g.e., s. 228.

²¹² Sayar, a.g.e., s. 86.

Köy halkı, hayvana daha çok ekonomik gelir amaçlı bakmaktadır. Hayvanın hem ürettiği ürününden hem de gücünden yararlanmaktadırlar. Çelo romanındaki Fadiş'in sarı ineğinin hastalanması üzerine üzülmeye ve inekle bir bebek gibi ilgilenmesi kendi çıkarı içindir. Eset Çavuş ise, ineğin hasta olma durumunu; “köylünün gözü var”, “nazar değdi”, “bizi çekemiyorlar” olarak yorumlamaktadır. Eset Çavuş bu düşüncelerin yanında Çelo'nun toprak hakkını istemesini de Allah'ın kendilerine verdiği bir ceza olarak algılamaktadır. Eset Çavuş'un ineği kesip köylüye dağıtması itibarını koruması olarak yorumlanabilir. Diğer yandan cenaze merasiminde Fadiş'in köylü tarafından saygıya değer görülmesi hoşuna gider. En son babasının ölümünde ilgi ve saygı gördüğünü anımsar.²¹³ Bu durum köy halkının hayvana karşı tutumu ve sahip olunan mülk yani hayvan üzerinden kurulan sosyal ilişkiler hakkında fikir vermektedir.

Abbas Sayar, Çelo romanının bir başka bölümünde insan doğa ilişkileri şöyle ifade edilmiştir:

“Doğa işte her bir dalı meme yapmış, her birinden süt fişkırıyordu. Doğa veriyordu. İnsan gerçekten doğaya verdiği için, çabasının, gücünün çok çok üstünde bir şeyler aldığı farkında oluyor, aza çok veren, çaresizliğinde bile insanı koruyan toprağı, yüreğinin bütün saygısı ile selamlıyordu. Bağ kütüklerinin diplerinin dolduran kumsal toprağı basan ayaklarına bile, o an saygı doluyor, onları aşağı kaydırmaktan çekiniyorlardı. Toprak o an için bile olsa, hepsinin yürek altı kızgınlıklarını, kinlerini, öfkelerini eritip yutuyordu. Birbirlerine bakışlarına sevgi, umut düşmüştü. Gülüyorlardı. Kahkaha sarıyordu içlerini.... Konuşuyorlardı birbirleriyle yapmacıksız. Doğa, yeni insanını yaratıyordu. Büyük, ivansız, kendine özgü insanını... Ama üç gün sürerdi bu... Sonra herkes kendi demir yapısına dönerdi... Yalnız ve yalnız doğanın, toprağın büyük cömertliğinde bilinçaltı, ruh altı büyük bir barış ve bayram başlardı. Ekin biçerken de ruh altı büyük bir barış ve bayram başlardı. Ekin biçerken de bu böyleydi..”²¹⁴

---

²¹³ Sayar, a.g.e., s. 74-79.

²¹⁴ Sayar, **Dik Bayır**, s. 129-130.

SONUÇ

Toplumsal yaşamı ve yaşanan gerçeklikleri edebi bir eser olarak meydana getiren yazar, toplumdan bağımsız değildir. Edebiyat bu anlamda yazarın kendi dünyasında yeniden bir yaratım sürecidir. Yazar, eserin mekânını, zamanını, koşullarını dikkate alarak anlatımını oluşturur. Dolayısıyla edebi eser toplumsal koşulların tümünü içinde barındırır. Edebi bir metinde belirleyici olan sanatçı, toplum, okuyucu ve hâlihazırda eserdir. Eser, yazar tarafından duyguların dışı vurumu, okuyucu tarafından ise kendi duygularına tercüman olmaktadır. Toplumun ayrılmaz parçası olan bireyler ve edebi yapıt arasında bir ilişki söz konusudur. Bu çalışmada, Abbas Sayar'ın eserleri üzerinden birey, toplum ve toplumsal tarih incelenmiştir. Doküman analizi tekniği ile elde edilen bulguları betimleyici bir amaçla çözümlenmeye çalıştık. Çalışmada elde edilen veriler, Türk toplum yapısını Orta Anadolu'nu sosyal koşulları üzerinden yorumlamaya çalışması açısından önemlidir.

Sosyolojinin alt disiplini olan edebiyat sosyolojisinin Türkiye'de hayat bulması 1960'lardan sonra olmuştur. Bu alt disiplin bazı sosyologlar tarafından çalışma konusu olsa da diğer alt disiplinler gibi yer edinmemiştir. 1980'li yıllardan sonra bu alana ilgi artmıştır. Edebiyat sosyolojinin genel eğilimi toplum ve insana dokunan her olayı eserlere taşıyan yazarın estetik kaygısının arkasındaki toplumsal bağlamları ortaya koymak ve yorumlamaktır. Bu anlamda, yazarlar çoğunlukla içinde doğdukları mekânı, kültürü, aldıkları eğitimi ve düşün dünyasının anlam kodlarını yetişmelerinde etkili olan koşulları bir şekilde eserlerine doğrudan veya dolaylı yansıtırlar. Eserleri aracılığı ile işlerler. Yazarların, yaşamdan yola çıkarak oluşturdukları eserlerin gerçeklik payı olduğu kadar yeni bir gerçekliğinde taşıyıcısı olma özelliğini gösterebilmektedirler. Dolayısıyla edebi eser kurgu veya gerçeklik ile topluma farklı bir bakış açısıyla bakmayı sağlar. Yazar yaşadığı dönemin gerçekliğini, tarihini kendi deneyimlerinin süzgecinden geçirerek esere dönüştürür. Bu çalışma, bu amaç bağlamında Abbas Sayar'ın dört romanını inceleme nesnesi olarak ele almıştır. Sayar, Orta Anadolu insanını eserlerine kendi yaşam deneyimleriyle zenginleştirerek aktarmıştır. Bu durum edebi bir eserin, hem yazarını hem de eserini inceleme imkânı sağlamaktadır.

Abbas Sayar'ın eserlerinin mekânı genel olarak köy, kişileri ise köy halkıdır. Sayar, köylünün kendine özgü yerel alışkanlıkları ve değerleri köylünün şivesiyle eserlerine taşımıştır. Yazar köylünün hayata bakışını kendi habitusu içinde ele almıştır. Edebiyata konu olan köy, “köy edebiyatı” gibi alt disiplin oluşturmuştur. Köy ve köylü halkın edebi eserlere konu olması Türkiye'nin toplumsallığını inceleyen sosyologlar için inceleme alanı açmıştır. Cumhuriyet'in ilanından günümüze köyü konu alan çalışmalar artmıştır. Sosyoloji disiplini alan çalışmalarıyla ön planda iken edebiyat disiplini de “köy edebiyatı” adı altında köy temasını işlemiştir. Bu durum, alanı genişleyen sosyoloji disiplinine bağlı alt bir disiplin oluşturmaktadır. Dolayısıyla edebi eserlerin önemi üzerinde durularak, Türkiye'nin toplumsal yapısı dönemin koşulları bağlamında incelenmiştir.

1923-1950 ve 1950-1980 yılları Türkiye'nin yaşadığı siyasi rejim ve ekonomik model değişimi toplum yapısında önemli gelişmelere yol açmıştır. 1923'ten 1946'ya kadar tek partili bir yönetimle yönetilen Türkiye, çok partili sistemle karşılaşınca yeni bir siyasi kültür ortaya çıkmıştır. Tek parti yönetiminin içinde bulunduğu koşullar gereği halkı baskılayacak ekonomik politikaların hayata geçirilmesi, halk tarafından olumsuz karşılanmaya başlanmıştır. Özellikle 1940'lı yıllarda savaştan korunma amaçlı halktan alınan; “Milli Koruma Vergisi”, “Varlık Vergisi”, “Toprak Mahsulleri Vergisi” halkın yönetime tepkisini anlamak açısından önemlidir. Türkiye'nin bu dönemde köyde yaşayan nüfusu kentte yaşayan nüfustan fazladır. Halkın çoğunluğunu ekonomik sıkıntısı çok olan kırsal yerleşimlerde yaşamaktadır. Alınan vergiler sonucu halkın ekonomik bunalımının farkına varan tek parti yönetimi “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” teklifini meclise sunmuştur. Demokrat Parti'yi oluşturan grup kanuna karşı çıkmış ve uzun bir süre meclis tartışması yaşanmıştır. Sonuç olarak tüm bu gelişmeler Türkiye'nin çok partili hayatla tanışmasına neden olmuştur.

1946'da kurulan Demokrat Parti Türkiye'nin siyasi atmosferini değiştirmiştir. Toplumun çoğunluğunu oluşturan köylü halk, CHP iktidarının baskılarından kurtulmak için DP'ye yönelik umutlar beslemiştir. DP 1946 seçimlerini kazanmasa da oy verecek kitesine yönelik siyasi stratejiler geliştirmiştir. 1950 yılında köylü halktan ve toprak beylerinden aldığı oy çoğunluğuyla iktidar olmuştur. Seçimin galibi olan DP, Türkiye'yi siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda hızlı değişim sürecine sürüklemiştir.

Ekonomik olarak kamucu/devletçi bir modelden liberal modele geçen bir Türkiye ortaya çıkmıştır. Bu dönemde ön plana çıkan ABD destekli Marshall yardımları aracılığıyla alınan traktörlerin tarımsal üretimi arttırması önemli bir gelişmedir. Diğer yandan ulaşım ağının gelişmesi, yol yapımı, kent ve köy arasındaki mesafeyi kısaltmıştır. Bu gelişmeler köylü halkın toplumsal yapısının çözülmesine neden olmuş ve kentlere göç hareketleri artmıştır. Köylü halkın, yaşadıkları o dönemin koşulları dikkate alınarak yorumlanması önemlidir.

Abbas Sayar, 1950'li yıllarda yazmaya başladığı için Türkiye'nin çok partili siyasal rejime geçişine şahit olmuş ve toplumsal değişimleri eserlerindeki olay örgüsüne taşımıştır. Çalışma, bu anlamda değer kazanmaktadır. Edebi eserler toplumsal değişim ve dönüşümleri soyutlayarak eserin içine yerleştirir. Dolayısıyla, Abbas Sayar, Türkiye'nin tarihsel değişimlerine tanıklık ettiği için eserleri, bir belge olma özelliği taşımaktadır. II. Dünya savaşının bitişinin ardından Amerika'nın dünyanın hükümdarı oluşu, küresel çapta değişimler yaratmıştır. Türkiye'de bu değişimler, Demokrat Parti'nin iktidar olmasıyla beraber Amerikancı politikaların yaygınlaşmasında görülmeye başlamıştır. Sayar'ın *El Eli Yur*, *El De Yüzü* romanında köylü siyasi anlamda bir değişim geçirmektedir. 1950 ve daha sonra yapılan 1954 ve 1957 seçimlerinde iktidar olan DP, yoksulluktan kurtulmak isteyen kırsal kesimin oyunu almıştır. Köy halkı, DP'nin vaat ettiği hizmetleri göremeyince köylü-devlet arasındaki ilişkiyi sorgulamaya başlamış ve gelgitler yaşamıştır. Bu örnekte de olduğu gibi dönemin Türkiye'sini roman üzerinden okuyarak Türkiye'nin politikalarının değişimini tarihsel olarak karşılaştırma fırsatı yaratmaktadır.

Abbas Sayar'ın yazdığı eserlerin doğa tasvirine çok geniş yer verilmiş, Anadolu köyleri, köylünün dilinden anlatılmıştır. Sayar'ın romanlarında ele aldığı konular: köylünün toprakla imtihanı, ekonomik yetersizlikler, dönemin siyasi vaatleri ve yarattığı sorunlar, köylünün kurnazlığı, yalnızlık, doğaya tutkuyla bakış, hayvan ile insanın kurduğu iletişim, köyden kente göçün getirdiği sorunlar ve değişimlerdir. Bu konuların ele alınması köylünün yaşam tarzının sosyolojik analizini gerekli kılmaktadır.

Abbas Sayar'ın eserlerinde kırsal yaşamda etkili olan ekonomik ilişkileri görmek mümkündür. Orta Anadolu'da yer alan Yozgat şehrine bağlı köyler bu dönemlerde ekonomik olarak yoksulluk yaşamaktadır. 1950 yılında yazılan *Yılkı Atı* romanında

köylünün gelir kaynağı tarım ve hayvancılıktır. İbramm, ekonomi karşısındaki çaresizliğin yarattığı kaygılarla atını gözden çıkarmıştır. Çelo, romanında köylünün yoksulluğu ve toprak kavgası ele alınmıştır. Çelebi ve amcası Eset Çavuş arasındaki ekonomik çekişmenin temelinde ise toprak vardır. Sayar, El Eli Yur, El De Yüzü romanında Türkiye'nin siyasetle birlikte değişen ekonomi modeli karşısındaki halkın tutumunu ele almıştır. DP'nin oy alma arzusuyla ABD'nin Marshall yardımlarıyla beraber geliştirdiği politikalar köylüyü oy vermeye ikna etmiştir. Ekonomik durumunun iyileşmesi için verilen kredilerin yetersizliği karşısında köylü kurnazlık planları yapma eğilimine yönelmiştir. Devleti ve memurlarını kandırma yoluna gitmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin Demokrat Parti dönemindeki kırsal kesimin içinde bulunduğu ekonomik bunalım ve köy halkının tutumu bu eser üzerinden okunmaktadır.

Abbas Sayar'ın eserleri genelde Türkiye'deki özelde Orta Anadolu'nun kırsal aile yapısı hakkında fikir vermektedir. Kırsal alanda egemen olan geniş aile modelini Çelo'da ve Dik Bayır'da görmek mümkündür. Aynı çatı altında birden fazla çift yaşamaktadır. Egemen olan figür babadır ve bu ataerkil bir yapı olduğunun göstergesidir. Çelo'da Eset Çavuş, Dik Bayır'da Müslim bu tipe örnektir. Bu yapı içinde, kadınlar üzerinde tahakküm kurarak evlilik kararları dahil her türlü isteklere karar veren babadır. Kırsal yerlerde evlilik ekonomik çıkarlar amacıyla babanın onayıyla yapılmaktadır. Kırsal bölgelerde yaygın olan başlık parası kadının fonksiyonunu göstermektedir. Diğer yandan geleneksel ailede yetişmiş bireyler kendinden önceki kuşaktan edindikleri tecrübeleri devam ettirmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin dönemin koşulları içinde bulunduğu değişim süreçlerinde romanlara konu olan aile yapısının geleneksel olduğu ve bir çözüme sürecine girdiği görülmektedir.

Abbas Sayar, Orta Anadolu köylerini konu alan eserlerinde, göç ile beraber ailenin kısmi değişimlerini yansıtmıştır. Dik Bayır romanındaki köylülerin Almanya'ya işçi göçü sebebiyle sahip oldukları aile çözüme evresine girmiştir. Köyde yaygın olan büyük aile, dağılma kıvamına gelmiştir. Diğer yandan bu dağılmayı tetikleyen köydeki yoksulluk düzeyidir. Yoksulluk arttıkça aile bireyleri para kazanmak için köyden kente göç etmiştir. 1950 ve 1960'lı yıllar Türkiye'de köklü değişimlerin olduğu bir dönemdir. Yeni iktidarın ekonomi politikaları ve sanayileşmenin artmasıyla kırdan kente yoğun göçler yaşanmıştır. Diğer yandan 1970'li yıllarda kaleme alınan Çelo romanı kırdan

kente göç etmiş Çelo'nun amcasından toprak hakkını yasal yollarla çözmek isterken köyün geleneksel yöntemleriyle anlaşmazlığı çözümü, Çelo'yu suçlu biri haline getirmiştir. Toprak kavgası süresince Eset Çavuş'un ailesi çözülme sürecine girmiştir. Dolayısıyla Türkiye'de bir yandan kentleşme yaşarken diğer yandan köydeki husumetler kente taşınmaktadır. Bu da sosyal yapıda ailenin çözülmesine sebep olmaktadır.

Sanayileşme, kentleşmeyle birlikte ailenin, tarımsal üretiminin artışıyla fonksiyonu değişmiştir. Küresel bir değişim rüzgârında, Türkiye'deki kırsal aile yapısı da payını almıştır. Bölgesel nüfus yerinden oynamıştır. Köyden kente doğru bir akış vardır. Sosyal yapı unsuru olan göç, köyün; ekonomi, aile, inanç ve sosyal ilişkilerini değiştirmiştir. Toplumsal yapıdaki bu değişimler edebi metinlerin kurgusu veya olay örgüsünde yer almıştır. Abbas Sayar'ın çözülmenin gerçekleştiği yıllarda yazdığı eserlerde, bunları görmek mümkündür. Bu bağlamda edebi metinleri okumak, sosyal yapının değişim zincirlerini görmeyi sağlamakla beraber bilinç düzeyini artırıcı işlev göstermektedir.

Türkiye'nin önemli siyasi kırılma noktaları, Türkiye'nin siyasi kültürünü oluşturmada önemlidir. DP ile birlikte çok partili hayatla tanışan halkın oy verme amacı ve bilinci değişmiştir. Abbas Sayar'ın ele alınan eserleri, Türkiye'deki kırsal yaşamda oy verme pratikleri yönünden veriler sunmuştur. 1950'li yıllarda köyde yaşayan halkın seçimdeki rolü kente göre daha fazla iken, göçle beraber değişime uğramaya başlamıştır. Köy halkının bu değişim ve dönüşümlerinin izleri romanlardan okunabilmektedir. Sayar'ın, köy halkının, siyasal tercihlerinin arkasındaki gerçekliği ortaya koyması önemlidir. Köylünün zihniyet dünyasını yakından gözlemleyerek roman üzerinden anlatması köylünün eylemlerinin fotoğrafını sunmaktadır.

Türkiye'nin özellikle kırsal bölgelerindeki toplumsal yapı ilişkilerinde görülen “biz” duygusuna dayalı “cemaat” tipi toplumsal oluşumlar, Sayar'ın eserlerine de yansımıştır. Kıray'a göre, köyden kente göç sürecinde, köydeki ağalık patronajı “himayecilik” yerini, kentte akraba ilişkileri üzerinden kurulan hemşehri yardımlaşmasına daha sonra ise bu himaye sistemi yerini siyasi patronaj sistemine

bırakmıştır.²¹⁵ Sosyolojide önemli bir yere sahip olan “patronaj ilişkileri” kavramının somutlaşan izlerini Abbas Sayar’ın edebi eserlerinde görmek mümkündür. Sayar’ın kırsal kesimdeki siyasal özellikler barındıran toplumsal yapının değişimlerini konu edinmesi; köylülerin siyasetçi-bürokrat-beyaz yakalı çalışanlar aracılığıyla kentteki işlerini yürütmek için kurdukları ilişkileri kahramanlar üzerinden yer vermesi, edebi eserlerde somutlaşan, “patronaj ilişkileri”ni sosyolojik olarak yorumlamayı mümkün kılmaktadır.

Abbas Sayar’ın eserlerinde köylünün inanç karşısındaki tutumunu da görmek ve okumak mümkündür. Yılık Atı ve Çelo romanında köylünün günlük olaylar karşısındaki tavırlarını ayrıntılı şekilde ele alınmaktadır. Köylünün geçim kaynağı tarıma dayalıdır. Toprak ve hava koşullarına göre mahsul elde edilmektedir. Toprak ve hava koşullarının kötüleşmesi durumunda köylü Allah’ı daha fazla hatırlamaktadır. Bu durum kaderci bir anlayışın göstergesidir. Dik Bayır ve El Eli Yur, El De Yüzü romanında köylü, köyün cami avlusunda ibadet yapmak için değil de dedikodu yapmak için toplanmaktadır. Diğer yandan köylü dini pratikleri yerine getirmedeği halde devletin köylere cami yapmasını desteklemektedirler. DP döneminden itibaren köylere cami yapımı artmıştır. Bu durum Cumhuriyet dönemiyle karşılaştırıldığında o dönem için cami yapımı söz konusu değildir. Türkiye’deki cami yapımı DP ile birlikte yaygınlık kazanmıştır ve daha sonraki süreçte Anavatan Partisi’nin iktidar olduğu dönemde cami yapımına devam edilerek günümüze kadar sürmüştür. Bu göstergeler, toplumsal tarihle bağlantı kurmayı sağlayarak günümüzü anlamada yardımcı bir rol oynayan edebi eserlerin, işlevini göstermektedir. Bu bağlamda, Abbas Sayar’ın eserleri köylü ve iktidar arasındaki ilişkiyi okumak açısından da önemli veriler sunmaktadır.

Romanlarda geçen köylerde, toplumsal ilişkiler köyün kendine özgü kapalı özelliğinden dolayı kısıtlıdır. Köyde ilişkilerin üretiminde belirleyici ve karar verici aktörler genellikle muhtar, imam ve köydeki en nüfuzlu kişi olduğu görülmektedir. Gündelik yaşam pratiklerinde kadın ve erkeğin cinsiyete sıkıştırılmış davranış örüntülerine sahip olduğu görülmektedir. Romanlarda köylünün gündelik alışkanlıklarının sebep oluğu ilişkileri görmek mümkündür.

---

²¹⁵ Bayhan, Vehbi, “Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs 2002, s. 10.

Romanlarda yaratılan kişiler, öznenen çok toplumsal ilişkileri anlamak açısından önemlidir. Toplumsal ilişkiler, yeniden üretimi sağladığı için köyün içinde bulunduğu koşullar dahilinde oluşturduğu ilişki, kırsal alanın toplumsal yapısının anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu eserler, köylülerin gündelik yaşam ve pratiklerini anlamak açısından önem taşımaktadır. Aynı zamanda köylünün toplumsal eylemlerinin açıklanması ve yorumlanmasına sebep olmaktadır.

Kadın ve erkek arasındaki farklar köyün toplumsal cinsiyet algısı hakkında fikir vermektedir. Köy yerinde daha çok erkek cinsiyeti hakim olmakla beraber, ataerkil olan toplumsal yapıyı doğrulamaktadır. Toplumsal cinsiyet algısı toplumsal eylemlerin, ilişkilerin ve değerlerin üretimi açısından önemlidir. Bunlarla birlikte toplumun zihniyet dünyası şekillenmektedir. Köylünün dedikoduyu sevmesi, kadına aşağılayıcı hakaretlerde ve söylemlerde bulunulması, kadın-erkek ilişkisini toplumsal cinsiyet bağlamında okumayı mümkün kılmaktadır.

Abbas Sayar'ın eserlerinde birey-doğa-hayvan ilişkileri anlamında okumak edebi zevk vermektedir. Eserlerde, köylünün doğayı tanıdığı hava durumuna göre önlem aldığı belirtilmektedir. Yağmurun yağması veya fırtınanın kopması köylü için ekonomik kaygı içermektedir. Sayar, uzun betimlemeleriyle, güçlü kalemiyle köylü ve doğa ilişkisini aktarmıştır.

Bu çalışmada Abbas Sayar'ın köy yaşamından yola çıkarak genelde Türkiye'nin toplumsal yapısında özelden ise Yozgat'ın köylerindeki değişimlere ilişkin bilgiler elde edilmiştir. Sosyolog için tarihsel bilgi sadece tarih kitaplarında aranmamaktadır. Edebi metinlerde toplum ve toplum tarihi, gündelik yaşam, bireyler arası ve sosyal ilişkiler konusunda sosyolojiye zengin veriler sunmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda Abbas Sayar'ın edebi eserleri vasıtasıyla toplumun bazı sorunlarını çözümleme şansı bularak verileri bilgiye dönüştürmeye çalıştık. Bu çalışma; edebiyat, tarih ve sosyolojiyi birleştiren, edebi metinler üzerinden Türkiye'nin Toplumsal Yapı'sını yorumlama ve döneme dair veriler ortaya koymuştur. Çalışmamız sınırlı bir alan olan Edebiyat Sosyolojisi için de önemli bir katkı sağlamayı amaçlamıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1994). *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Ahmad, F. (2022). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ali Yıldırım, H. Ş. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Alver, K. (2011). “Berna Moran ve Edebiyat Sosyolojisi”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- Alver, K. (2012). “Edebiyata Giriş”. (ed. K. Alver), *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri*. Ankara: Hece Yayınları.
- Alver, K. (2018). “Edebiyat Nedir?” (ed. K. Alver), *Edebiyat Sosyolojisi* (s. 13-42). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Andı, M. F. (2004). “Türk Romanında Köy ve Kemal Tahir”. (ed. E. Eğribel), *Baykan Sezer’e Armağan* (s. 510-520). İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.
- Aydın, E. (2009). “Edebiyat- Sosyoloji İlişkisinde Sosyolojik Kaynak ve Ölçütler”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic Volume(4)*, 357-370.
- Bayhan, V. (2018). “Bilim, Bilimsel Araştırma ve Bilim Etiği”. (ed. M. Öztürk), *Sosyal Bilimlerde Etik Sorunlar* (s. 5-28). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Berkes, N. (1979). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Boratav, K. (1998). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1995*. Gerçek Yayınevi.
- Boratav, K. (2006). *Türkiye’de Devletçilik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Cem, İ. (2021). *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cuma, A. (2009). “Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi - Sanat ve Bilimin Sınır Ötesi Etkileşimi”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 81-94.
- Çelebi, N. (2004). *Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları*. Ankara: Anı Yayıncılık.

- Ergun, D. (2015). *100 Soruda Sosyoloji El Kitabı*. Ankara: İmge Yayınları.
- Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Erol, K. (2013). “Kemal Tahir’in Köyün Kamburu Romanına Edebiyat Sosyolojisi Açısından Bir Bakış”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(3), 879-903.
- Escarpit, R. (1992). *Edebiyat Sosyolojisi*. (H. Portakal, ev.) İstanbul: İletifim Yayınları.
- Gökçe, B. (2004). *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Günal, E. (2013). “Türkiye’de Siyaset ve Demokrasi”. (ed. M. Zencirkıran), *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı* (s. 149-182). Bursa: Dora Yayıncılık.
- Işık, İ. (1998). *Yazarlar Sözlüğü*. İstanbul: Risale Yayınları.
- Kacıroğlu, M. (2016). “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında (1923–1940) Toplumcu-Gerçekçi Edebiyat Tartışmaları”. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(2), 27-71.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2012). *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2013). *Türk Sosyoloji Tarihi I*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2015). *Türk Sosyoloji Tarihi III Yeni Türkiye’de Sosyolojinin Düşünsel ve Kuramsal Temelleri*. İstanbul, Cağaloğlu: Doğu Kitabevi.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2015). *Türk Sosyoloji Tarihi  zerine Araştırmalar*. İstanbul, Cağaloğlu.
- Kaplan, R. (1997). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karpat, K. (1971). *ağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Karpat, K. (2008). *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Kültürel Ekonomik Temeller*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Karpat, K. (2009). *Osmanlıdan Günümüze Edebiyat ve Toplum*. Timaş Yayınları.
- Katoğlu, M. (1995). “Cumhuriyet Türkiye’inde Eğitim, Kültür, Sanat”. (ed. Sina Akşin), *Türkiye Tarihi 4* (s. 391-502). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Keyder, Ç. (2005). *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul, Cağaloğlu: İletişim Yayınları.
- Kıray, M. B. (1998). *Değişen Toplum Yapısı*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Koç, A. (2017). “Abbas Sayar’ın Romanlarında Yozgat Ağzı”. (*Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi*). Yozgat: Bozok Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yozgat, 2017, s. 8.
- Kongar, E. (1994). *İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı* (Cilt 1-2). İstanbul, Cağaloğlu: Remzi Kitabevi.
- Kongar, E. (2009). *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kösemihal, N. Ş. (1967). “Edebiyat Sosyolojisine Giriş”. *Sosyoloji Dergisi*(19-20).
- Lewis, B. (2021). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. (Çev. Boğaç Turna), Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Lowenthal, L. (2018). “Edebiyat Sosyolojisi Üzerine”. (ed. K. Alver), *Edebiyat Sosyolojisi* (S. Özer, Çev., s. 97-117). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Makal, M. (2009). *Bizim Köy*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Meriç, C. (2006). *Kırk Ambar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2018). *Sosyoloji Notları ve Konferansları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Milliyet Sanat Dergisi*. (1975, Nisan 25). İstanbul.
- Moran, B. (2016). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oktay, A. (1993). *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı*. Ankara: Etiş Yayıncılık.
- Özkazanç, A. (2017). “Cumhuriyet Döneminde Siyasal Gelişmeler: Tarihsel-Sosyolojik Bir Değerlendirme”. (ed. Faruk Alpkaya), *1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim* (s. 71-105). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Pamuk, Ş. (2020). *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. İstanbul: Kültür Yayınları.

- Püsküllüoğlu, A. (2017). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Rene Wellek, A. V. (1993). *Edebiyat Teorisi*. İzmir: Akademi Kitapevi.
- Sayar, A. (2002). *Şiirler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sayar, A. (2014). *El Eli Yur, El De Yüzü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Sayar, A. (2017). *Çelo*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sayar, A. (2019). *Yılki Atı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sayar, A. (2020). *Dik Bayır*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Sayar, A. (2020). *Yozgat Var Yozgatlı Yok*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Sayar, A. G. (2022, Mart 5). *Youtube*. https://www.youtube.com/watch?v=kR90XSeIvEA&list=PLkkXTyb2nu39StLyY9kqWsrT80n_7stDp&index=2 adresinden alınmıştır
- Sezer, B. (2015). *Sosyolojinin Ana Başlıkları*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Swingwood, A. (2018). “Edebiyat Sosyolojisinde Yaklaşımlar”. (ed. K. Alver), *Edebiyat Sosyolojisi* (s. 117-130). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Şan, M. K. (2018). “Edebiyat Sosyolojisinin Tarihinden Basamaklar”. (ed. K. Alver), *Edebiyat Sosyolojisi* (s. 143-187). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Timur, T. (1991). *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Toprak, Z. (2019). *Türkiye’de Milli İktisat 1908-1918*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Youtube. (2022, Mayıs 20). <https://www.youtube.com/watch?v=RCdp8VT2VVY&t=330s> adresinden alınmıştır